

OS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DE ORTEGAL

Plan de Acción de Servizos Sociais

REDE DE CONCELLOS
para o benestar

OS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DE ORTEGAL

Plan de Acción de Servizos Sociais

ÍNDICE

INTRODUCCIÓN.	9
OBXECTIVOS DA DIAGNOSE.	11
ESTRUTURA DA DIAGNOSE.	14
A COMARCA DE ORTEGAL.	16
1. A DINÁMICA DEMOGRÁFICA. ELEMENTOS BÁSICOS E EVOLUCIÓN.	17
1.1 A estrutura da poboación. evolución e proxeccións	17
1.2 O asentamento da poboación. Densidade, dispersión e condicións da vivenda.	24
1.3 Extracto da dinámica demográfica na Comarca de Ortegal.	27
2. O CONTEXTO SOCIOECONÓMICO. ASPECTOS BÁSICOS E EVOLUCIÓN.	29
2.1 Economía, traballo e ensino.	29
2.2 A cohesión social.	32
2.3 Os gastos dos fogares.	37
2.4 Síntese do contexto socioeconómico na Comarca.	39
3. OS SERVIZOS SOCIAIS. SITUACIÓN E EVOLUCIÓN.	40
3.1 As entidades e os equipamentos de benestar na Comarca.	40
A)As Entidades de Servizos Sociais.....	41
B)Os Centros de Servizos Sociais.....	42
3.2 Os Departamentos municipais de Benestar.....	46
A)O financiamento dos Servizos Sociais.....	46
B)Os recursos humanos nos Servizos Sociais municipais.....	50
C)A actividade e os principais programas dos departamentos municipais de benestar. O Servizo de Axuda no Fogar.	52
3.3 Extracto da situación dos servizos sociais na Comarca de Ortegal.	57
4. CONCLUSIÓN E RECOMENDACIÓNS.....	61
4.1 As principais conclusións	62
A) A evolución demográfica	62
B) O avellentamento e a soidade.	64
C) As múltiples exclusións.	65
D) Os coidados.	67
E) Os equipos locais de benestar.	69

4.2	As principais recomendacións.	70
	A) A evolución demográfica	70
	B) A soidade e o avellentamento.	75
	C) As múltiples exclusións.	80
	D) Os coidados.	84
	E) Os equipos e a continuidade das políticas de benestar.	87
4.3	Consideracións finais.	90

ÍNDICE DE IMAXES

Imaxe 1: Situación e composición da comarca de Ortegal.....	16
Imaxe 2. Distribución das entidades prestadoras de servizos sociais nos concellos da comarca de Ortegal.....	41
Imaxe 3. Distribución dos centros de servizos sociais nos concellos da comarca de Ortegal.	42

ÍNDICE DE TÁBOAS

Táboa 1. Evolucións comparadas da poboación Provincia da Coruña - Comarca do Ortegal. 1998, 2007, 2017.....	17
Táboa 2. Evolución da poboación dos Concellos da Comarca do Ortegal. 1998, 2007, 2017.	18
Táboa 3. Evolución da idade media na comarca do Ortegal, provincia da Coruña e Galicia. 2002 – 2017	21
Táboa 4. Saldo vexetativo dos concellos da Comarca do Ortegal. 1975 - 2016.	22
Táboa 5. Índice de avellentamento e sobreavellentamento na Comarca de Ortegal, Provincia da Coruña e Galicia. 2017, 2020, 2025 e 2030.....	23
Táboa 6. Evolución da densidade poboacional da Comarca do Ortegal por concellos. Habitantes por quilómetro cadrado. 2002 – 2017.	25
Táboa 7. Evolución do PIB por habitante en €. Galicia, Provincia, Comarca de Ortegal e Concellos. 2010 – 2014.....	29
Táboa 8. Distribución da poboación por nivel de estudos. Galicia, provincia e Comarca. 2011.	31
Táboa 9. Evolución da Taxa de risco de pobreza ou exclusión social (estratexia Europa 2020). Galicia, provincia e Área Suroriental da Coruña. 2011 – 2016.	32
Táboa 10. Evolución dos Ingresos mensuais dos fogares e dos Ingresos por persoa. Galicia, provincia e Área Suroriental da Coruña. 2011 – 2016.	33
Táboa 11. Evolución da Renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca de Ortegal e Concellos. 2010 – 2015.	34
Táboa 12. Evolución da estrutura de ingresos dos fogares, en porcentaxe. Galicia e provincia. 2011 – 2016.	35
Táboa 13. Evolución do peso das prestacións sobre a renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca de Ortegal e Concellos. 2010 – 2015.....	35
Táboa 14. Evolución da mediana de ingresos do fogar atendendo á súa fonte principa(€)l. Galicia e provincia. 2011 – 2016.	36
Táboa 15. Distribución dos centros de servizos sociais da comarca de Ortegal segundo o seu ámbito de actuación.	43
Táboa 16. Número dos centros de servizos sociais da comarca de Ortegal, segundo a súa tipoloxía, titularidade, concello no que se localiza e número de prazas totais autorizadas.	43
Táboa 17. Evolución ratio de cobertura, número de centros e prazas nos centros de atención ás persoas maiores 2005 – 2017.	45
Táboa 18. Orzamento municipal dos Concellos da Comarca de Ortegal para o exercicio 2018, importe do programa de “Servizos Sociais e promoción social” dos orzamentos municipais e % do programa sobre o orzamento municipal.	47
Táboa 19. Achegas realizadas pola Deputación da Coruña ós concellos da comarca de Ortegal en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018.	48
Táboa 20. Achegas realizadas pola Xunta de Galicia ós concellos da comarca de Ortegal en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018.....	49
Táboa 21. Número de profesionais segundo ocupación e concello que forman parte dos equipos de servizos sociais na Comarca de Ortegal. 2018.	51
Táboa 22. Número de horas prestadas e usuarios/as atendidos/as segundo a modalidade de SAF libre concorrencia e dependencia nos concellos da comarca de Ortegal. 2018.	53
Táboa 23. Ratio de cobertura do servizo de SAF segundo as modalidades de libre concorrencia e dependencia nos concellos da comarca de Ortegal. 2018.	53
Táboa 24. Número de horas prestadas do SAF libre concorrencia nos concellos da comarca de Ortegal. 2016 - 2018.....	54
Táboa 25. Importe das achegas realizadas pola Deputación da Coruña para o financiamento do SAF libre concorrencia nos concellos da comarca de Ortegal. 2016 - 2019.	55
Táboa 26: Tipo de xestión do servizo de axuda no fogar nos concellos da comarca de Ortegal en función da súa modalidade e número de persoal encargado da coordinación e da prestación directa do servizo. 2018.	56

ÍNDICE DE GRÁFICOS

Gráfico 1. Pirámide de poboación Comarca do Ortegal, 2017.	18
Gráfico 2. Distribución da poboación por grupos de idade. Comarca do Ortegal. 2017.	19
Gráfico 3. Evolución da pirámide poboacional da Comarca do Ortegal, anos 1998- 2007 e 2017.	20
Gráfico 4. Distribución por tramos de idade nos concellos da Comarca do Ortegal. 2017.	20
Gráfico 5. Evolución do saldo vexetativo da Comarca do Ortegal. 1975 - 2015.	22
Gráfico 6. Saldo migratorio da Comarca do Ortegal. 1998 – 2016	22
Gráfico 7. Pirámide de poboación da Comarca de Ortegal, 2030 en base a proxeccións de poboación.	23
Gráfico 8. Evolución da composición dos fogares da comarca do Ortegal. 2001-2011.	26
Gráfico 9. Estrutura do tecido empresarial da Comarca de Ortegal por condición xurídica. 2014.	29
Gráfico 10. Evolución da afiliación á Seguridade Social por réximes na Comarca de Ortegal. 2011-2018.	30
Gráfico 11. Evolución do custo mensual das hipotecas activas. Galicia, provincia e Concellos galegos menores de 10.000 habitantes. 2011-2018.	37
Gráfico 12. Finalidade das achegas recibidas polos concellos da comarca de Ortegal da administración autonómica e provincial para o financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais. Ano 2018.	50

Introdución.

A Diagnose sobre os servizos sociais na Comarca de Ortegal forma parte da serie de documentos diagnósticos que integran o Plan de Acción de servizos sociais da Deputación da Coruña.

O Plan de Acción de servizos sociais da Deputación da Coruña ten como obxectivo dotar á Deputación dun marco estratéxico para o desenvolvemento das políticas de benestar na provincia en relación cos Concellos menores de 20.000 habitantes e coas entidades sociais do territorio.

Este novo marco susténtase na axeitada interpretación do contexto demográfico e socioeconómico do territorio como elemento fundamental para a construción conxunta dun novo modelo de política pública que dea resposta á evolución das necesidades sociais. É, neste sentido, onde radica a importancia de contar non unicamente con datos fiables e actualizados sobre a realidade na que vimos traballando dende os departamentos de servizos sociais, senón dunha adecuada interpretación dos mesmos que nos leve a deseñar medidas efectivas no camiño cara a construción de sociedades máis xustas e con maior benestar.

Deste xeito, se ben a Diagnose que aquí se presenta é un apartado fundamental no conxunto do Plan de Acción, a incorporación dun sistema de traballo participativo leva a transcender ós meros datos a través da obtención de diferentes interpretacións das súas causas e dos fenómenos que os xeran. Así, se ben as problemáticas sociais se poden definir en termos de políticas públicas como *wicked problems* ou problemas malvados debido ás súas múltiples relacións cruzadas, non é posible o deseño dun Plan de Acción efectivo sen asumir tanto a complexidade das propias situacións sociais como a multiplicidade das visións que os actores da política teñen sobre os mesmos, aspectos estes que serán a base das medidas deseñadas dentro do propio Plan de Acción da Deputación.

Con todo, e aínda que a existencia de matices na interpretación da realidade social é un elemento consubstancial ás propias políticas sociais, existen aspectos cuantificables que evidencian a presenza de situacións definidas comunmente como non desexadas sobre as que é preciso incidir dende os poderes públicos. Así, realidades como o devalo demográfico xeral ou o despoboamento de zonas importantes do territorio, o avellentamento ou a presenza de núcleos salientables de exclusión social constitúen realidades que, conxuntamente con outras, marcan e marcarán a actuación dos departamentos de benestar social a medio prazo.

Dentro deste esquema xeral é onde cobra especial valor a obtención de datos fiables sobre a realidade social e sobre a actividade que están a realizar os departamentos municipais de servizos sociais.

A continuación preséntase a Diagnose sobre a situación dos servizos sociais na Comarca de Ortegál como parte dos traballos de diagnose, do territorio provincial e das comarcas da provincia, a partir dos cales se elabora o Plan de Acción de servizos sociais.

Obxectivos da diagnose.

A Diagnose dos Servizos Sociais da Comarca de Ortegal enmarcarse nos traballos do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña e, como tal, é a ferramenta que utilizará a Deputación para conformar o seu marco de actuación e a súa relación cos Concellos e coas Entidades Sociais en relación ás políticas de benestar.

O **obxectivo da Diagnose do Plan de Acción de Servizos Sociais** é o seguinte:

A Diagnose do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña ten como obxectivo fornecernos de datos oficiais, fiables e contrastados sobre a situación demográfica e socioeconómica do territorio, así como sobre a actuación que as administracións locais están a levar a cabo en relación ás políticas de benestar. Esta recompilación de información será unha parte fundamental sobre a que deseñar o conxunto de medidas que conformen o Plan de Acción, así como a liña de base sobre a cal realizar o seguimento posterior da súa efectividade no marco dun novo modelo de relación entre administracións e entes sociais no seu traballo de procura na mellora da autonomía das persoas.

Para facer fronte a este obxectivo xeral, a Diagnose do Plan de Acción de Servizos Sociais realizou as seguintes tarefas:

- Análise de fontes estatísticas oficiais galegas e estatais.
- Análise documental de publicacións oficiais e de recoñecido prestixio.
- Análise da normativa e dos actos administrativos propios da Deputación e dos Concellos relacionados coas políticas de benestar.
- Análise do Rexistro Unificado de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais da Xunta de Galicia.
- Análise do Sistema de Información de Usuarios dos Servizos Sociais (SIUSS)
- Recompilación de información cuantitativa municipal relacionada coa dotación de recursos dos departamentos de benestar.
- Outras.

Un dos elementos máis importantes do Plan de Acción e da Diagnose como unha das súas partes centrais, é o conxunto de valores sobre os que se sustenta e que, polo tanto, serán os que guíen o seu desenvolvemento. Estes valores, dun xeito coherente coa Lei 13/2008 de Servizos Sociais de Galicia, aterran o marco normativo vixente á actuación da Deputación da Coruña dentro da súa misión global de apoiar ós Concellos, con especial atención ós de menos de 20.000 habitantes, de modo que supoñen non só a nosa interpretación da lexislación senón os principios que a Deputación

Ile traslada a tódalas actuacións e ós modelos de relación enmarcados dentro do propio Plan de Acción.

Os valores do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña son os seguintes:

- **Compromiso.** O Plan de Acción de Servizos Sociais supón o compromiso da institución coa cidadanía e cos equipos dos Concellos á hora de responder ás demandas sociais e prestar servizos de calidade que promovan e melloren a autonomía das persoas.
- **Solidariedade.** O Plan de Acción define un marco de relación estable entre a Deputación e os Concellos que garante a sustentabilidade dos servizos sociais comunitarios a través da dotación de recursos e de ferramentas compartidas, poñendo a primeira pedra para a creación da Rede de Concellos para o Benestar. A través do valor da solidariedade garántese que a Rede de servizos sociais comunitarios estea ó alcance de toda a cidadanía da provincia, eliminando as fendas territoriais e promovendo o acceso universal.
- **Integración.** O Plan de Acción contén a creación dun modelo de apoio institucional e técnico que a Deputación da Coruña poñerá a disposición dos Concellos. Este modelo garantizará que a asistencia técnica da Deputación chegue a tódolos equipos municipais dando unidade ás intervencións dentro da necesaria adaptación ás realidades locais.
- **Participación.** O Plan de Acción constrúese sobre a base da participación das persoas profesionais dos servizos sociais tanto nos Concellos como nas Entidades Sociais, e mantén ese espírito a través da creación de espazos de reflexión conxunto para compartir experiencias e mellorar na prestación de servizos. A participación é un elemento consubstancial á Rede e á mellora continua, ademais de constituír a base para a co-responsabilidade dos membros da Rede e para o seu compromiso.
- **Proximidade.** O Plan de Acción ten como un dos seus alicerces fundamentais o achegamento tanto á realidade social de cada contexto de referencia como o achegamento ás persoas como xeito de fomentar a súa autonomía. A proximidade dos equipos ás persoas e a proximidade do apoio técnico ós equipos son elementos constituíntes do novo modelo de política de benestar e teñen no fomento do traballo relacional o seu máximo expoñente.
- **Liderado público.** O liderado público das políticas de benestar potencia e dálle forza ás iniciativas de coordinación e complementariedade coas entidades do terceiro sector. O liderado público é a garantía de que a cidadanía pode exercer os seus dereitos sociais con independencia das súas posibilidades ou localización territorial. O liderado público da rede de axentes que traballan nas políticas de benestar afianza as súas capacidades, multiplica o efecto das súas intervencións, posibilita a participación da cidadanía e garante a resposta ás necesidades sociais.

- **Intelixencia.** O Plan de Acción comprende no seu seo un importante abano de información sobre a realidade dos servizos prestados polos Concellos e polas entidades sociais no territorio. Estes datos, así como diferentes propostas especificamente deseñadas para mellorar a toma de información e a súa xestión para incrementar a coordinación local e o rendemento dos servizos, serán elementos básicos á hora de planificar o desenvolvemento das actuacións e xerar maior coñecemento sobre as intervencións. O coñecemento e a intelixencia nos servizos sociais son elementos sobre o que pivotará o desenvolvemento da Rede e a adaptación dos servizos á realidade social.
- **Diversidade.** A diversidade é o valor sobre o que se asenta tanto a especificidade comarcal das análises e das actuacións territoriais de proximidade contempladas no Plan de Acción, como o recoñecemento da complexidade social á que ten que dar resposta os servizos sociais locais. Esta crecente diversidade social comporta un esforzo por parte dos equipos técnicos á hora de adaptarse ás diferentes circunstancias e, polo tanto, a necesidade de maior apoio, maiores recursos e mellores ferramentas á hora de deseñar intervencións no territorio.

Ademais, e na liña mencionada de coherencia coa normativa de referencia, o Plan de Acción asume como propios os principios xerais presentes no Art. 4 da Lei 13/2008 de Servizos Sociais de Galicia que son: (I) a universalidade; (II) a prevención; (III) a responsabilidade pública; (IV) a igualdade; (V) a equidade; (VI) a solidariedade; (VII) a atención integral e personalizada; (VIII) a autonomía persoal e vida independente; (IX) a participación; (X) a integración e normalización; (XI) a globalidade; (XII) a descentralización e proximidade; (XIII) a coordinación; (XIV) a economía, eficacia e eficiencia; (XV) a planificación; e (XVI) a avaliación e a calidade.

Estrutura da Diagnose.

A Diagnose dos Servizos Sociais da Comarca de Ortegal, para a consecución dos obxectivos establecidos no punto previo, aséntase sobre a análise, tanto a nivel comarcal como na desagregación para os Concellos que a compoñen (os Concellos de Cariño, Cerdido, Mañón e Ortigueira) dunha serie de indicadores agrupados atendendo ós seguintes contidos:

- Análise **demográfica**, atendendo á evolución da **estrutura poboacional** e ás proxeccións sobre poboación. Un dos apartados a salientar dentro do estudo das variables demográficas é o asentamento da poboación no territorio, de tal xeito que serán analizadas as dinámicas demográficas a nivel parroquial e o grao de dispersión da poboación na comarca.
- Análise **socioeconómica**. Co obxectivo de estudar o contexto de actuación de carácter socioeconómico, analizaranse elementos como o nivel de renda dos habitantes da comarca, o nivel formativo, a existencia e a evolución do desemprego, ou a conformación dos ingresos dos fogares.
- Análise da **actividade e dos recursos** dos departamentos de benestar social. Dentro deste apartado, estudaranse os principais indicadores relacionados coa actividade dos servizos sociais, a composición dos diferentes departamentos municipais ou as entidades que conforman o Terceiro Sector de Acción Social na comarca e nos seus diferentes Concellos así como os equipamentos e recursos dispoñibles en materia de servizos sociais na zona.
- Finalmente, achegaranse as **conclusións e recomendacións** da análise cuantitativa realizada, que conformarán o contexto para a definición dos principais eixos estratéxicos do Plan de Acción e que, de xeito coherente cos deseñados a nivel provincial, serán aterrados á realidade específica da Comarca e dos Concellos.

As principais fontes de información utilizadas para a elaboración desta Diagnose correspóndense ós Institutos de Estatística tanto galegos (Instituto Galego de Estatística) como estatal (Instituto Nacional de Estadística). Estas fontes son complementadas con diferentes recursos especializados de recoñecido prestixio relacionadas, con informes oficiais procedentes da Deputación da Coruña e dos propios Concellos, así como con datos procedentes da Consellería de Política Social, entre os que salienta o Sistema de Información de Usuarios de Servizos Sociais. Neste último sentido salienta a utilización do Rexistro Unificado de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais como fonte oficial sobre a que realizar os estudos das entidades e dos centros que prestan servizos no territorio.

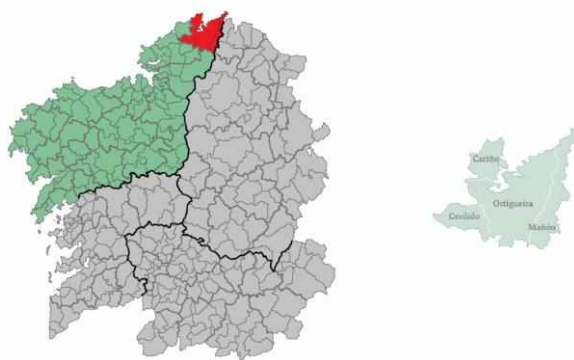
Ademais, é preciso mencionar que serán estudados os orzamentos e os equipos que os Concellos teñen a disposición do público nos seus diferentes departamentos de Servizos Sociais locais, de tal xeito que se conformará unha imaxe tanto do territorio, das condicións da cidadanía e dos recursos

(tanto públicos, sociais como privados) que actúan no territorio dentro das políticas de benestar, completando así unha visión integral da política.

A comarca de Ortegal.

A comarca de Ortegal está composta polos concellos de Cariño, Cerdido, Mañón e Ortigueira, que conforman un total de 391 qm² e pouco máis de 12.500 habitantes. Os catro concellos están englobados entorno ó partido xudicial de Ortigueira. Esta comarca limita polo leste coa provincia de Lugo, ó sur coa comarca do Eume, polo oeste coa comarca de Ferrol, e ó norte atópase co océano Atlántico e co mar Cantábrico.

Imaxe 1: Situación e composición da comarca de Ortegal.

Fonte: AGADER e Wikipedia.

O territorio basea a súa economía entorno á explotación forestal, á agricultura e gandería e á industria conserveira. O concello de Cariño, tras asentarse como porto pesqueiro e industrial, está a ser xunto con Ortigueira o centro dinámico comarcal.

A continuación procederase á análise dos diferentes apartados mencionados, iniciando así a Diagnose sobre os Servizos Sociais na Comarca de Ortegal como paso previo á elaboración do Plan de Acción de servizos sociais.

1. A dinámica demográfica. Elementos básicos e evolución.

Un dos elementos centrais da Diagnose é a análise das principais dinámicas demográficas presentes no territorio co obxectivo de conformar unha imaxe sobre a evolución da poboación que será básica á hora de establecer un proceso de planificación das posibles necesidades e dos recursos a poñer á disposición da cidadanía para garantir os seus dereitos.

Neste sentido, o apartado actual amosa un salientable abano de indicadores demográficos oficiais nos que se verán reflectidas as dinámicas poboacionais a nivel comarcal e a nivel municipal, ás que se lle engadirán as proxeccións oficiais sobre a dinámica demográfica futura, conformando así unha parte do pano de fondo sobre o que actuarán as políticas de benestar, é dicir, as persoas.

1.1A ESTRUCTURA DA POBOACIÓN. EVOLUCIÓN E PROXECCIÓNS

A poboación da comarca de Ortegal vén diminuindo en número nestes últimos vinte anos. Así, se hoxe en día ten unha poboación de 12.531 persoas, no ano 1998 había 17.688 persoas, é dicir, produciuse unha redución de 5.157 habitantes que supón máis do 29% con respecto ó ano 1998.

A poboación actual da comarca do Ortegal equivale ao 1,12% do total da provincia da Coruña e un 0,46% dos habitantes en Galicia.

Táboa 1. Evolucións comparadas da poboación Provincia da Coruña - Comarca do Ortegal. 1998, 2007, 2017.

Territorio	1998	2007	2017
Provincia da Coruña	1.106.325	1.132.792	1.120.294
Comarca de Ortegal	17.688	15.218	12.531

Fonte: IGE.

O ritmo de ascenso e descenso de poboación na provincia da Coruña no caso de Ortegal non é replicable xa que o descenso é acentuado e constante.

A evolución da poboación dos diferentes Concellos que forman parte da Comarca de Ortegal, recóllese na seguinte táboa.

Táboa 2. Evolución da poboación dos Concellos da Comarca do Ortegál. 1998, 2007, 2017.

Territorio	1998	2007	2017
Concello de Cariño	5.199	4.680	4.004
Concello de Cerdido	1.707	1.439	1.170
Concello de Mañón	2.034	1.693	1.391
Concello de Ortigueira	8.748	7.406	5.966
Total Comarca de Ortegál	17.688	15.218	12.531

Fonte: IGE.

Na táboa obsérvase unha evolución negativa na totalidade dos concellos que compoñen a comarca de Ortegál.

Así, o concello de Cariño presenta un descenso de 1.195 habitantes menos no ano 2017 en comparación coa poboación do ano 1998, pasando de 5.199 habitantes a 4.004. Isto significa unha perda dun 23% da súa poboación respecto ó 1998.

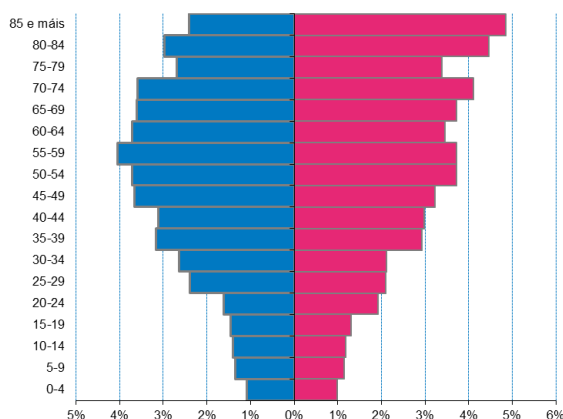
O concello de Cerdido pasou de 1.707 habitantes no ano 1998 a 1.170 no 2017. Esta baixada de 537 habitantes supón un descenso dun 31,5% sobre a súa propia poboación en 1998.

O descenso que se produce en Mañón nestas dúas últimas décadas é de 643 habitantes. Pasando así de 2.034 habitantes no ano 1998 a 1.391 no 2017. Isto tradúcese nun descenso da súa poboación de 31,6% respecto ás cifras de 1998.

O concello máis poboado da comarca, Ortigueira, non é excepción e mantén a tendencia negativa dos concellos veciños. Así, se en 1998 contaban con 8.748 habitantes, pasaron a converterse en 5.966 no ano 2017. Un descenso en números absolutos de 2.782 persoas, que en termos relativos certifica unha baixada do 31,8%.

No tocante á estrutura da poboación, no seguinte gráfico preséntase a pirámide coa distribución por idades dos habitantes da comarca de Ortegál, amosando graficamente a composición da cidadanía da comarca definida por sexo e tramos de idade.

Gráfico 1. Pirámide de poboación Comarca do Ortegál, 2017.

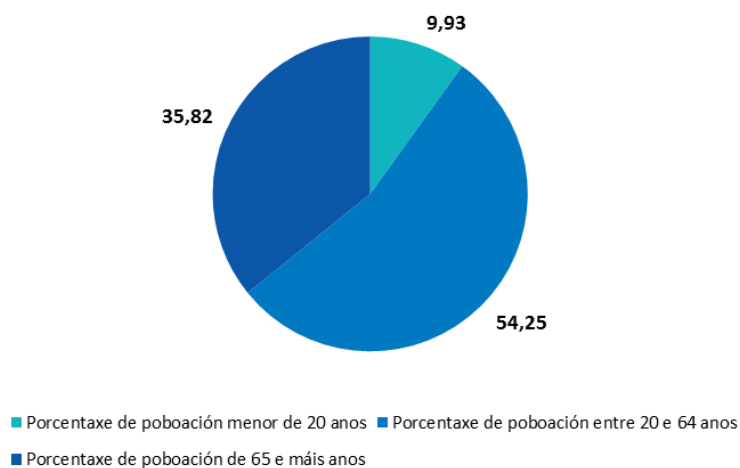

Fonte: IGE.

Como se pode observar graficamente na pirámide de Ortegá, a poboación da comarca está envellecida na actualidade. Se ben os chanzos inferiores correspondentes á xente menor de 25 anos non acadan ningún o 2%, nos chanzos de máis de 45 anos, especialmente nas mulleres, o peso achégase preto do 4% por chanzo e sexo (resaltar que as maiores de 85 anos son as que teñen máis peso dentro da sociedade da comarca do Ortegá ó seren elas soas preto do 5% do total da poboación).

Esta pirámide denota unha baixa natalidade, con poucas expectativas de relevo xeracional vexetativo. No tocante ós homes, son aqueles situados entre os 55 e aos 59 anos os que teñen maior peso social, representando ó 4% da poboación. Cabe facer constar que a esperanza de vida denota lonxevidade na poboación da Comarca.

Gráfico 2. Distribución da poboación por grupos de idade. Comarca do Ortegá. 2017.

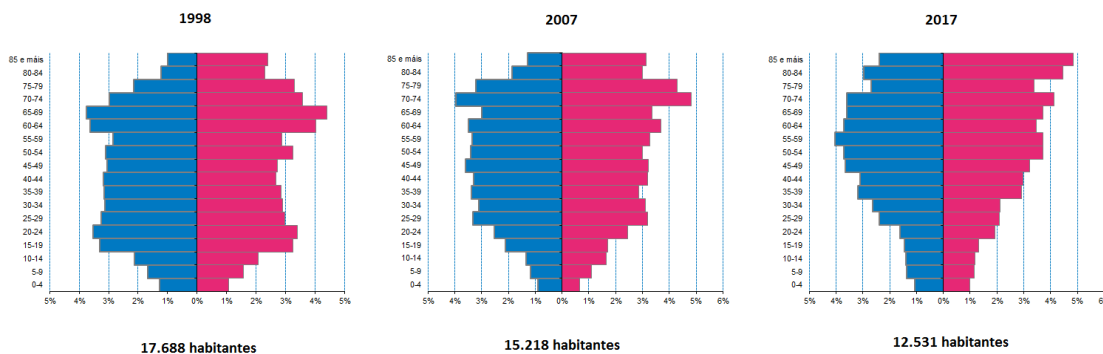

Fonte: IGE.

A distribución da poboación por idades, que recolle o gráfico anterior, amosa como no ano 2017 os menores de 20 anos non acadan o 10% poboación. Así, no 90% restante da poboación atópanse, por un lado, os maiores de 65 anos cun 36%, e por outro lado, aquelas persoas que se sitúan entre os 20 e os 64 anos cun 54%. A diferenza entre a xente menor de 20 anos e os maiores de 65 é de 26 puntos.

Ó longo destes vinte anos vense dando unha evolución que dá por resultado a pirámide actual, representativa dun salientable devalo demográfico. Este proceso, tal e como se aprecia no gráfico 3, vén precedido dunha pirámide no ano 1998 cunha base xa estreita no que se refire á poboación menor de 15 anos, situándose os chanzos superiores a esta idade nun nivel similar (dende os 15 anos ós 69), e reducíndose os chanzos correspondentes á xente maior de 70 anos. Esta situación acentúase co paso dos anos, e se ben no ano 2007 xa se denota unha evolución na redución dos chanzos inferiores e un incremento nos chanzos superiores, é neste ano 2017 cando a pirámide se sitúa de xeito claro de maneira invertida.

Gráfico 3. Evolución da pirámide poboacional da Comarca do Ortegal, anos 1998- 2007 e 2017.

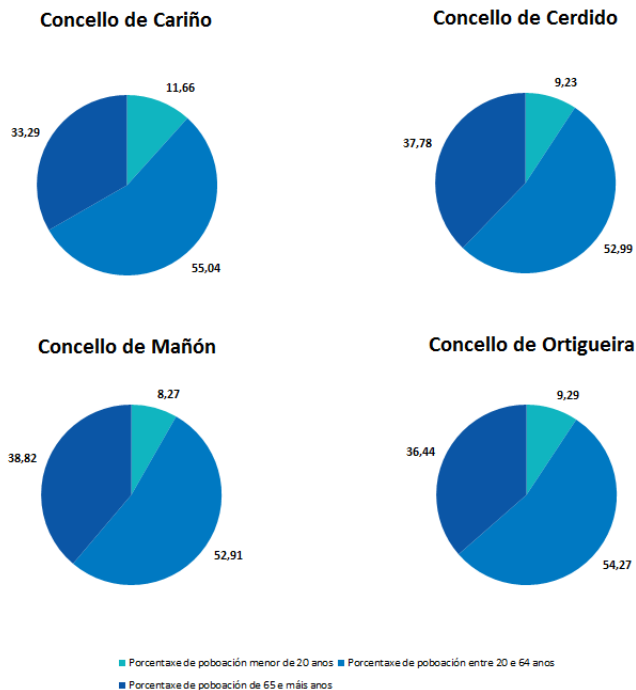

Fonte: IGE.

As imaxes da evolución da pirámide de poboación da comarca, como se pode observar, permiten identificar graficamente o proceso que se vén comentando. É dicir, un progresivo avellentamento da poboación conxuntado cun progresivo incremento da esperanza de vida, á vez que a base da pirámide decrece, salientando unha baixa natalidade.

Esta estrutura demográfica comarcal trasládase á realidade municipal que presenta, por grandes grupos de idade, a seguinte distribución.

Gráfico 4. Distribución por tramos de idade nos concellos da Comarca do Ortegal. 2017.

Fonte: IGE.

Tal e como amosa o gráfico anterior, só o concello de Cariño supera o 10% da súa poboación con xente menor de 20 anos, no resto de concellos este tramo de idade non acada a representar nin a décima parte da poboación total. O concello de Mañón é o que presenta uns datos máis elevados no referentes á porcentaxe de poboación maior de 65 anos, con case un 40% da mesma.

Esta distribución municipal amosa que a tendencia observada na comarca non se ve modificada pola presenza de tendencias demográficas que puideran responder a características locais relacionadas cunha dinámica poboacional diferente, de tal xeito que se pode afirmar que tanto o contexto demográfico comarcal como o local son estables e homoxéneos. Así, a meirande parte da poboación (en torno ao 90% en tódolos concellos) corresponde ás persoas maiores de 20 anos.

Neste sentido, un elemento que achega información sobre a evolución da poboación e, máis concretamente sobre o proceso de avellentamento, é a idade media das persoas que habitan a comarca en comparación cos da provincia e do conxunto de Galicia.

Táboa 3. Evolución da idade media na comarca do Ortegal, provincia da Coruña e Galicia. 2002 – 2017

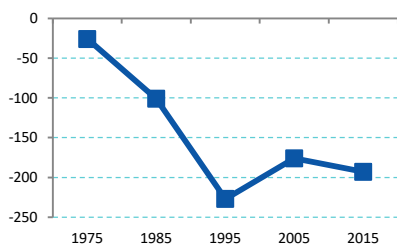
Territorio	2002	2007	2017
Galicia	42,89	44,22	46,76
Provincia da Coruña	42,49	43,87	46,46
Comarca de Ortegal	47,97	50,24	53,44

Fonte: IGE.

A comarca de Ortegal presenta uns datos de media de idade superiores á media galega e da provincia da Coruña en tódolos tramos analizados. A evolución da comarca é máis acentuada que na comunidade e na provincia. De feito, mentres que en Galicia e na Provincia da Coruña acádase unha idade media no ano 2017 de case 47 anos, na comarca do Ortegal xa superaba esas cifras no 2002, acadando no 2017 unha media de idade de algo máis de 53 anos, máis de 6 anos de diferenza coas medias galega e coruñesa.

Por outro lado, a análise da evolución que veñen experimentando os nacementos e as defuncións no conxunto da comarca presenta unha imaxe nida do proceso de devalo na natalidade na comarca do Ortegal. No gráfico 5 obsérvase como o saldo da comarca non presenta un saldo positivo en todo o período analizado (de 1975 en adiante). De feito, a evolución dende o 1975 ata o ano 1995 é dunha intensidade tal que se chega a acadar un saldo vexetativo negativo de 227 persoas. A partir do 1995 o saldo continúa sendo negativo, pero dun xeito menos acentuado, aínda que entre o 2005 e o 2015 a tendencia acentúase.

Gráfico 5. Evolución do saldo vexetativo da Comarca do Ortegál. 1975 - 2015.

Fonte: IGE. INE. Movemento natural da poboación.

Neste senso, os concellos do Ortegál presentan dinámicas semellantes, aínda que Cerdido e Mañón presentaron un saldo positivo de unha persoa no ano 1975. A partir dese ano, a totalidade dos concellos presentan saldos vexetativos negativos.

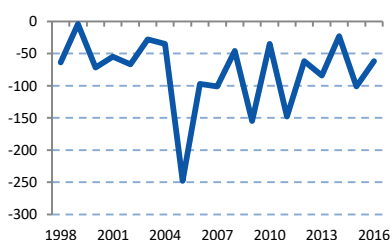
Táboa 4. Saldo vexetativo dos concellos da Comarca do Ortegál. 1975 - 2016.

Territorio	1975	1985	1995	2005	2015
Concello de Cariño	-	-	-66	-29	-49
Concello de Cerdido	1	-18	-26	-16	-21
Concello de Mañón	1	-9	-26	-22	-16
Concello de Ortigueira	-28	-74	-109	-109	-107

Fonte: IGE. INE. Movemento natural da poboación.

Ademais, é preciso mencionar o saldo de carácter migratorio. Neste sentido, tal e como se pode observar no seguinte gráfico, a tendencia xeral é negativa en toda a serie de anos analizada. Sen ningún pico en positivo, a comarca de Ortegál chega á máxima expresión de emigración no ano 2005 ao acadar a cifra en negativo de 248 persoas.

Gráfico 6. Saldo migratorio da Comarca do Ortegál. 1998 - 2016

Fonte: IGE

Deste xeito, o devalo demográfico propio da comarca do Ortegál vese incrementado produto do saldo migratorio negativo. Analizando diferenzas entre o saldo interno (movementos migratorios intraprovinciais e movementos migratorios cara o resto de Galicia) e o externo (que abarca os movementos cara España ou cara o estranxeiro) pódese observar como no tocante ó primeiro (saldo interno) a serie de datos é negativa na súa totalidade. É dicir, dende o ano 1998, na comarca do Ortegál emigra máis xente cara outro concello da provincia ou cara o resto de Galicia do que inmigra.

No tocante ó saldo externo, este presenta unhas diferencias salientables. Se ben a migración en relación co resto do estado español é maioritariamente negativo (a excepción dos anos 2006, 2008, 2010, 2012, 2014 e 2015; que se acadou un saldo positivo aínda que pequeno –máximo de 21 persoas en positivo no 2012-), no relacionado coa migración co estranxeiro o panorama muda substancialmente. Así, dende o ano 1998 só no 2013 preséntase uns datos negativos de 19 persoas máis que emigraron das que inmigraron (ou retornaron). No resto dos anos analizados preséntase un saldo migratorio co estranxeiro positivo. Cabe salientar que a partir do ano 2009 os datos positivos minguaron considerablemente, pasando, por exemplo, dun saldo migratorio positivo co estranxeiro no ano 2008 de 96 persoas a 12 persoas no ano 2009.

Como se ven de presentar, a estrutura demográfica comarcal caracterízase polo seu progresivo avellentamento. Neste sentido, tamén é preciso facer referencia a índices como o de avellentamento e sobreavellentamento como elementos de referencia para a análise destes fenómenos demográficos. Así, o índice de avellentamento amosa o número de persoas de 65 ou máis anos por cada 100 menores de 20 anos, en tanto que o índice de sobreavellentamento relaciona as persoas de 85 ou máis anos por cada 100 persoas de 65 ou menos anos.

Táboa 5. Índice de avellentamento e sobreavellentamento na Comarca de Ortegal, Provincia da Coruña e Galicia. 2017, 2020, 2025 e 2030.

Índice	2017	2020	2025	2030
Índice de avellentamento Ortegal	350	371,7	420,9	492,8
Índice de avellentamento A Coruña	148,98	156,2	177,2	213,1
Índice de avellentamento Galicia	154,77	162,5	185,1	223,6
Índice de sobreavellentamento Ortegal	20,2	22,7	22,5	22,9
Índice de sobreavellentamento A Coruña	16,35	18,3	17,9	18,3
Índice de sobreavellentamento Galicia	17,48	19,4	18,9	19

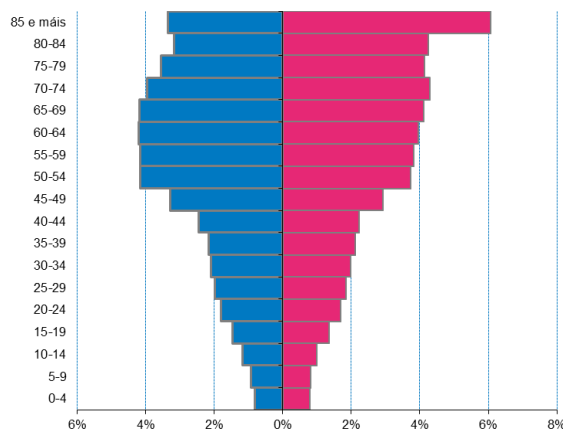
Fonte: IGE

Tal e como se observa na táboa anterior, os datos oficiais ofrecen a posibilidade de analizar tanto a situación actual dos índices relacionados co avellentamento, como de realizar proxeccións para o futuro. Neste sentido, a situación da comarca de Ortegal presenta uns índices considerablemente superiores aos de Galicia e da provincia da Coruña. Así, o índice de avellentamento é 200 puntos superior na realidade comarcal en relación coa provincia á que pertence. Este índice, no que no 2017 sitúa a 350 persoas maiores de 65 anos por cada 100 menores de 20 anos irase incrementando ata chegar case ás 500 persoas maiores de 65 anos por cada 100 menores de 20 no ano 2030. O ritmo evolutivo do caso do Ortegal é máis acentuado que no resto de Galicia e da provincia da Coruña.

Respecto ó índice de sobreavellentamento, se ben presenta uns datos por riba da media galega e da provincia coruñesa no 2017, a evolución é semellante entre ámbalas tres variables. É dicir, tanto na comarca de Ortegal, coma na provincia de A Coruña e en Galicia, o índice de sobreavellentamento presenta unha suba no ano 2020 que será mitigada cun descenso no ano 2025 para voltar a ascender no ano 2030. No caso de Ortegal, o índice presenta uns resultados superiores a 20 persoas maiores de 85 anos por cada 100 menor de 65 anos.

Deste xeito, como consecuencia do proceso xa mencionado de avellentamento xeral e de incremento da esperanza de vida, a continuación amósase a proxección da estrutura da poboación propia da comarca de Ortegal prevista para o 2030.

Gráfico 7. Pirámide de poboación da Comarca de Ortegal, 2030 en base a proxeccións de poboación.

Fonte: IGE

Tal e como se pode comprobar, a estrutura demográfica prevista supón a continuidade da evolución observada ata a actualidade. A proxección poboacional prevé para o ano 2030 un total de 9.699 habitantes e a pirámide presenta, en primeiro lugar, unha reducida base onde os menores de 30 anos (tanto homes como mulleres) non acadan o 2% da poboación por chanzo. Entre 30 anos e 44 no caso dos homes, e entre os 30 e os 49 no caso das mulleres non acadan o 3% da poboación por chanzo, cousa que si acontece a partir dos homes maiores de 44 anos e nas mulleres maiores de 49 anos. O maior peso dos homes na sociedade entre os 50 e os 69 anos é palpable, superando o sexo masculino neses chanzos o 4% da poboación, mentres que as mulleres superan esta barreira a partires dos 65 anos. Cabe facer constar que o tramo máis poboado na comarca do Ortegal no ano 2030 serán as mulleres maiores de 85 anos, que representarán o 6% da poboación total da comarca.

1.20 ASENTAMENTO DA POBOACIÓN. DENSIDADE, DISPERSIÓN E CONDICIÓNS DA VIVENDA.

Un dos elementos determinantes para o deseño de políticas de benestar adaptadas á poboación é o seu modelo de asentamento e de ocupación do territorio. Neste sentido, a comarca do Ortegal comprende, entre os seus catro concellos, un total de 35 parroquias e 590 entidades singulares de poboación.

Analizando a situación parroquial de cada concello atopamos, en primeiro lugar o caso de Cerdido e as súas tres parroquias. O 48% (557 persoas) da poboación do concello concéntrase na Barqueira (San Antón), o 41% corresponde á parroquia de Cerdido (San Martín) e o 12% restante aos Casas (San Xoán). Tódalas parroquias perderon poboación entre un 28% e un 35%.

No tocante ó concello de Mañón, son cinco as parroquias que o compoñen. O 53% da poboación concéntrase en Mogor (Santa María), mentres que o resto das catro parroquias distribúen o resto da poboación; correspondéndolle a cada unha pouco máis do 10%. No caso de Mañón tamén se perde poboación en tódalas parroquias dende o ano 2000 ó 2017, salientando os casos de Santa María de Bares e Santa María de Mañón que perden o 43% e o 40% respectivamente.

A meirande parte das parroquias (22) sitúanse no concello de Ortigueira. Se ben a maioría non supera os 300 habitantes, pódese situar como parroquia central a Ortigueira (Santa Marta), que aglutina ó 26% da poboación do concello con 1.566 habitantes. A segunda parroquia é Espasante (San Julián) que con 624 habitantes representa o 10% da poboación do concello. A única parroquia que aumentou en poboación dende o ano 2000 coincide coa parroquia menos habitada do concello, esta é Mosteiro (San Juan) que pasou de 42 a 47 habitantes, e que actualmente representa o 0,8% de Ortigueira. O resto de parroquias presenta unha evolución poboacional negativa, observándose incluso perdas de case o 60% dos seus habitantes en varios casos.

No caso do concello de Cariño, é a capital Cariño onde se concentra a meirande parte da poboación (69%). A Pedra (Santa María), con 812 habitantes, representa o 20% da poboación total do concello, repartindo o 11% restante entre as tres parroquias menos habitadas, que non son outras que Feás (San Pedro), Landoi (Santiago) e Sismundi (Santo Estevo).

Esta distribución completa un panorama dunha salientable dispersión da poboación xa que, como se pode comprobar, estase a definir un territorio no que a poboación agrúpase en torno ás cabeceiras de concello, existindo, iso si, multiplicidade de núcleos diferenciados habitados, sobre todo no caso de Ortigueira, onde a multiplicidade de núcleos existente deixa constancia da dispersión que hai no concello.

Un elemento que contribúe a verificar a relación entre o a dimensión do territorio e o volume de poboación é a evolución da densidade, definida como o número de habitantes por quilómetro cadrado de superficie. Neste sentido, tal como se pode observar na táboa 6, de xeito coherente coa evolución demográfica xa analizada, é posible observar como a tendencia da comarca de Ortegaleira ten unha densidade poboacional moito máis baixa que a galega e a provincia da Coruña. Pódese observar como o longo do treito analizado dende o 2002, a densidade poboacional na comarca descende en máis de 9 persoas por qm².

Táboa 6. Evolución da densidade poboacional da Comarca do Ortegaleira por concellos. Habitantes por quilómetro cadrado. 2002 – 2017.

Territorio	2002	2007	2017
Galicia	91,2	92,7	91,6
Provincia de A Coruña	137,9	141	141,1
Comarca de Ortegaleira	42	38,9	32,7
Concello de Cariño	103,4	99,7	84,8
Concello de Cerdido	29,7	27,3	23,3
Concello de Mañón	22,7	20,9	17,8
Concello de Ortigueira	38,9	35,4	29,1

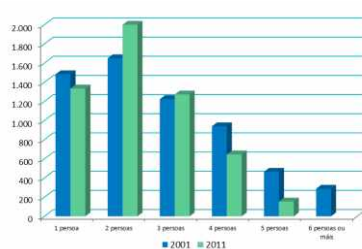
Fonte: IGE

Outro dos elementos a ter en conta relativo á dispersión, é a heteroxeneidade no comportamento dos diferentes concellos. Así, o concello de Cariño presenta unha densidade maior que o resto de concellos lindeiros, con algo máis de 84 persoas por km², mentres que o resto de concellos non acadan sequera os 30 habitantes por km². A evolución que presentan os catro concellos é negativa.

Tal e como se vén comentando, a complexidade da ocupación do territorio por parte da poboación en Galicia, é froito dun modelo de asentamento tradicionalmente espallado en múltiples núcleos e entidades para o aproveitamento do territorio propio. No caso da comarca de Ortegal, onde existen certos núcleos poboacionais que son capaces de concentrar boa parte da poboación dun concello – Mañón e Cariño- a densidade é inferior á media galega de da provincia da Coruña, polo que o devalo demográfico incide nun territorio cada vez máis desocupado, con gran número de parroquias cada vez máis despoboadas.

Na análise do asentamento da poboación no territorio, é preciso facer referencia ós fogares e á súa ocupación en función do número de persoas que habitan neles. A continuación amósase a evolución da composición dos fogares da comarca de Ortegal que, no período analizado, pasan de 6.049 fogares no 2001 a un total de 5.710 no 2011.

Gráfico 8. Evolución da composición dos fogares da comarca do Ortegal. 2001-2011¹.

Fonte: IGE

A composición dos fogares na comarca de Ortegal evoluciona dun xeito tal que as posicións dos tipos de vivendas máis habituais mantéñense dende o 2001 ó 2011. É dicir, se ben a cantidade bruta de vivendas nas que viven dúas e tres persoas aumentou, ao tempo que diminuían o resto de tipo de vivendas, as posicións nas que se sitúan como vivendas activas segue a sela mesma. O tipo de vivenda máis habitual na comarca é a pertencente a dúas persoas, seguíndolle as vivendas de unha soa persoa.

No tocante á superficie das vivendas, no 2011, as vivendas de máis de 121 m² supoñen o 20% das vivendas totais. O 53% correspóndelle ás vivendas entre 76m² e 120m², mentres que as vivendas de menos de 75m² diminúen ó 27% do total.

¹ O INE non recolle os datos nos casos de 1 residentes no Concello de Cerdido no ano 2011. Así mesmo, non se recollen os fogares de 4 residentes en Mañón. Así como de 5 e 6 ou máis residentes no 2011 en Cariño, Cerdido, Mañón e Ortigueira (este último faltan os de 6 residentes ou máis).

Segundo o réxime de tenza das vivendas, a comarca de Ortegal no 2011 presentou un total dun 80% das vivendas están en réxime de propiedade, e tan só un 8% atópase en réxime de alugueiro. Respecto ás vivendas en propiedade, hai un 12% que aínda ten cargas hipotecarias.

Un elemento salientable que é consecuencia do modelo de asentamento da poboación, así como do nivel da presenza de servizos públicos, é o relacionado coa mobilidade. Neste sentido, no ano 2015 na área de Ferrol-Eume-Ortegal o 77% dos fogares posúe de alomenos un vehículo, habendo un 23% que non dispón del.

Neste sentido, tamén hai que salientar que os equipamentos estándar das vivendas da Área de Ferrol-Eume-Ortegal están cubertos nun 98% das vivendas. O emprego do teléfono móbil pasou de ter unha incidencia na sociedade dun 86% no 2010 a un 91% no 2015. Pola contra, o teléfono fixo descende a súa presenza, pasando dun 79% no 2010 dos fogares con este aparello a un 76% no 2015.

A evolución do 2010 ó 2015 entorno ás deficiencias de illamento, goteiras, humidades e podremias en solos ou ventás presentes nas vivendas da Área mellorou. Se ben no 2010 eran o 53% das vivendas as que manifestaban ter algún tipo destes problemas, no ano 2015 son o 44% as que padecen destes problemas.

A incidencia de internet contratado nos fogares da Área foi en aumento constante pasando un 51,36% no 2012 a un 69,72% no 2016. Ademais, a tenza dun ordenador foi en aumento paralelo dende o 2012 ó 2016, pasando dun 60,78% a un 63,27% das vivendas con este equipamento.

1.3 EXTRACTO DA DINÁMICA DEMOGRÁFICA NA COMARCA DE ORTEGAL.

Segundo se vén de presentar ó longo do achegamento realizado tanto á evolución demográfica da comarca de Ortegal, así coma ao modelo de distribución e dispersión poboacional, o contexto xeral e particular da Comarca de Ortegal vén marcado polo continuo descenso de poboación en practicamente tódolos núcleos de poboación.

Esta dinámica particular da comarca, visualizada a través de datos relativos á evolución global da poboación, á idade media ou ós saldos vexetativos e migratorios, vese trasladada e replicada no modelo de asentamento da poboación no territorio, de tal xeito que a perda de poboación e o avellentamento son realidades palpables en cada un dos concellos que compón a comarca.

Neste sentido, ó longo do período analizado é posible observar como case a totalidade das parroquias perden poboación, coa excepción dunha pequena parroquia que gaña un número limitado de habitantes. O avellentamento xoga o seu papel, sobre todo nas pequenas parroquias, cada vez máis despoboadas, nas que se pode percibir un proceso de devalo demográfico e de avellentamento.

Ó mesmo tempo, obsérvase unha dispersión poboacional onde, agás en Cerdido (dada a concentración da poboación nos dous principais núcleos e que só conta con tres parroquias para distribuír á súa poboación) no resto dos concellos preséntase unha poboación máis espallada en

diferentes parroquias, non concentrada no núcleo principal. Ou, coma no caso de Cariño, que se concentre a maioría da poboación no núcleo principal pero que os restantes habitantes queden moi espallados polo resto das parroquias do concello.

Ademais, é preciso incidir no relativo ás vivendas da comarca, atopándose este parque conformado maioritariamente por vivendas de tamaño medio-grande en réxime de propiedade. Neste sentido, tamén é necesario apreciar o descenso de vivendas que declaran contar con problemas relacionados coa falta de espazo ou humidades a pesar de que estes problemas afectan a un 44% dos fogares no 2015. Finalmente tamén hai destacar a realidade do asentamento das novas tecnoloxías nos fogares en torno ó aceso dun ordenador e internet.

2. O contexto socioeconómico. Aspectos básicos e evolución.

Tal e como se indicaba con anterioridade, o contexto socioeconómico determina en boa medida as condicións de vida dos habitantes do territorio e, polo tanto, é unha parte fundamental á hora de elaborar unha política de benestar.

Dentro deste apartado, e co obxectivo de contextualizar a situación da cidadanía da comarca, utilizaranse diferentes indicadores relacionados coa evolución da renda, da actividade económica e laboral ou, por exemplo, da cohesión social de tal xeito que se establezan as bases para, de modo complementario coa evolución demográfica xa observada, avanzar nas principais características da sociedade sobre a que deben actuar as medidas do Plan de Acción.

2.1 ECONOMÍA, TRABALLO E ENSINO.

O Produto Interior Bruto por habitante permite medir o resultado da actividade produtiva de tódalas unidades de produción residentes na Comarca de Ortegal por número de habitantes. Este, xunto con outros indicadores que se peneirarán ao longo do documento conforman a realidade socioeconómica de Ortegal. A continuación amósase a táboa referente ós datos comparados entre os diferentes territorios (Galicia, a Provincia da Coruña, a Comarca de Ortegal e os seus respectivos concellos).

Táboa 7. Evolución do PIB por habitante en €. Galicia, Provincia, Comarca de Ortegal e Concellos. 2010 – 2014.

Territorio	2010	2012	2014
Galicia	20.574	19.660	20.077
Provincia da Coruña	21.918	21.462	22.055
Comarca de Ortegal	14.272	14.342	14.456
Concello de Cariño	13.884	12.479	11.917
Concello de Cerdido	12.297	13.446	14.145
Concello de Mañón	15.650	16.785	17.711
Concello de Ortigueira	14.588	15.155	15.402

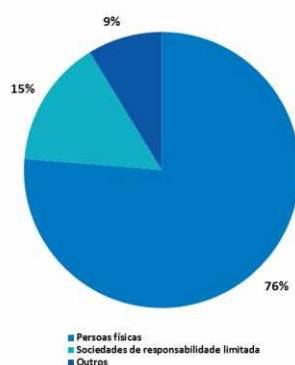
Fonte: IGE

O PIB por habitante observado a nivel comparativo entre Galicia, a provincia e a realidade comarcal, que inclúe as situacións dos diferentes Concellos, amosa a presenza dunha salientable fenda entre a Comarca e os territorios de referencia. Así, en todo o período o PIB per cápita da Comarca rolda entre o 65% do dato da provincia e o 72% do dato de Galicia.

Estas diferenzas acentúanse ó estudar a realidade municipal onde, se ben o Concello de Mañón presenta unha situación substancialmente mellor có resto dos Concellos, chegando a acadar no 2014 o 88% do dato galego, o caso máis salientable é o do Concello de Cariño que non acada o 60% do dato galego tras un descenso progresivo. Tanto o municipio de Cerdido coma o de Ortigueira presentan uns números que oscilan ao redor do 75% do PIB per cápita presentado a nivel galego.

Con respecto ó tecido empresarial da Comarca, este conta no ano 2014 cun total de 1.280 empresas distribuídas en función da súa condición xurídica como amosa o seguinte gráfico.

Gráfico 9. Estrutura do tecido empresarial da Comarca de Ortegál por condición xurídica. 2014.

Fonte: IGE

O gráfico amosa que o 76% das empresas da Comarca son persoas físicas, en tanto que o 15% corresponde ás sociedades limitadas. De entre as figuras restantes salienta a presenza de 5 sociedades cooperativas, se ben en porcentaxe non supera o 1% do total.

Este tecido empresarial céntrase maioritariamente no sector servizos, que ocupa ó 51% das empresas, en tanto que o sector da construción centra a actividade do 13%, e o sector industrial supón o 5% da actividade das empresas da comarca. Así, de xeito resumido é posible afirmar que as empresas da comarca constitúense maioritariamente ó redor da figura xurídica das persoas físicas e adócense ós servizos, salientando dentro deste sector ó comercio de proximidade e á hostalaría que superan o 31,5% do total comarcal cun total de 283 empresas.

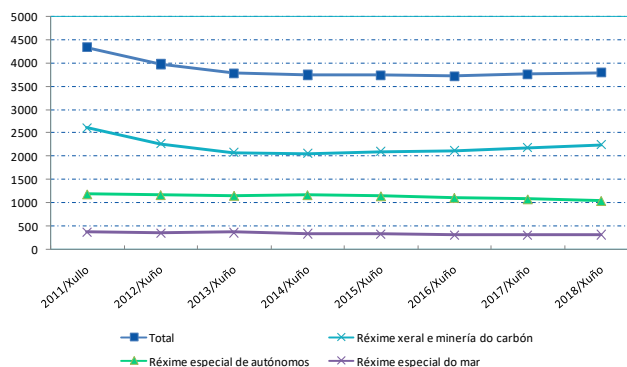
Ademais é salientable resaltar a potencialidade do sector primario, que supón un terzo da economía comarcal, polo que un total de 386 empresas adócense ós sectores da agricultura e a pesca.

Neste sentido, o peso o sector agrario é un elemento a ter en conta ó estudar a estrutura económica da Comarca de Ortegál. Así, no ano 2009 atopábanse activas un total de 825 explotacións agrarias que xeraban 730 Unidades de Traballo / Ano (UTA)² ocupadas maioritariamente por persoas procedentes do núcleo familiar. Con todo, estas cifras son substancialmente menores ás 1.161 UTA xeradas polas 3.667 explotacións activas no ano 1999.

² Unha UTA equivale ao traballo que realiza unha persoa a tempo completo ao longo dun ano.

Para complementar a estrutura empresarial e sectorial comarcal, é preciso deterse na evolución da afiliación á Seguridade Social ó longo dos últimos anos. Así, a afiliación redúcese entre os anos 2011 e 2018 nun 12,7%, contando descensos en tódolos réximes.

Gráfico 10. Evolución da afiliación á Seguridade Social por réximes na Comarca de Ortegal. 2011-2018.

Fonte: IGE

Esta tendencia xeral de descenso da afiliación á seguridade social é compatible coa diminución do desemprego que, entre o ano 2011 e o mes de maio do 2018 baixa nun 40,4%, pasando das 830 persoas desempregadas a un total de 495. Esta baixada vese reflectida tanto no relativo ás mulleres, cuxa cifra baixa nun 33,7% ata chegar ás 275 mulleres desempregadas na actualidade, e nos homes, cuxa baixada é dun 47% ata os 220 homes desempregados.

Un dos elementos máis salientables para o desenvolvemento económico harmónico do territorio é o relacionado coa capacidade formativa. Neste sentido, na actualidade (ano 2017) a Comarca de Ortegal conta cun total de 6 centros onde se imparten ensinanzas oficiais do réxime xeral³ non universitario, do total de 538 existentes na provincia da Coruña e dos 1.378 actualmente operativos en toda Galicia. Destes 6 centros, todos son de titularidade pública, situándose 2 en Cariño e outros tantos en Ortigueira, tendo o Concello de Cerdido e de Mañón cadanseu centro de Educación Infantil e Primaria.

Estes centros son utilizados pola poboación da Comarca para cursar diferentes ensinanzas oficiais, obtendo no ano 2011 a seguinte distribución da poboación en función do seu nivel de estudos.

Táboa 8. Distribución da poboación por nivel de estudos. Galicia, provincia e Comarca. 2011.

Territorio	Poboación total	Sen estudos	Menores de 16 anos	Primeiro grao	Segundo grao	Estudios superiores
Galicia	2.759.888	11,4%	12,6%	14,9%	47,3%	13,9%
Provincia da Coruña	1.137.555	11,0%	12,7%	14,2%	46,5%	15,5%
Comarca de Ortegal	13.863	19,33%	8,26%	20,58%	44,23%	7,60%

Fonte: IGE

³ Dentro das ensinanzas de réxime xeral inclúense as seguintes: Ensinanzas Ordinarias (Educación Infantil, Educación Primaria, Educación Secundaria Obrigatoria, Bacharelato, Ciclos Formativos e Programas de Cualificación Profesional Inicial) e Ensinanzas de Adultos (Nivel I, Nivel II, ESO de adultos, Bacharelato e Ciclos Formativos).

Na táboa 8 pódense observa-las diferenzas sobre a distribución académica respecto aos territorios de referencia. Así, a porcentaxe de persoas sen estudos (ou que foron menos de 5 anos á escola) é 8 puntos superior á dos territorios de referencia. Esta diferenza matízase no relativo ás persoas menores de 16 anos que estaban a cursar estudos oficiais, en tanto que se incrementa a favor da Comarca en relación ás persoas con primeiro grao de estudos ou estudos primarios (persoas que foron á escola 5 anos ou máis sen completar EXB, ESO ou bacharelato elemental) entorno aos 6 puntos.

Finalmente, as diferenzas volven aparecer ó analizar os chanzos máis elevados da estrutura de estudos xa que, se ben a Comarca presenta case o mesmo nivel no relativo ás persoas con estudos secundarios, esta diferenza incrementábase con respecto ós estudos superiores amosando unhas cifras de titulados que roldan a metade das existentes en Galicia ou na provincia.

2.2A COHESIÓN SOCIAL.

Como se puido observar na breve análise realizada, a Comarca de Ortegal presenta, de xeito comparado coa provincia e con Galicia, uns datos económicos que a sitúan dentro dun grupo de comarcas de PIB por habitante intermedias entre as que se atopan Arzúa, Bergantiños, Noia, Terra de Melide, Terra de Soneira ou o Xallas

A continuación analizarase o indicador da taxa de risco de pobreza ou exclusión social (estratexia Europa 2020)⁴ cuxa evolución se observa na seguinte táboa.

Táboa 9. Evolución da Taxa de risco de pobreza ou exclusión social (estratexia Europa 2020). Galicia, provincia e Área Suroriental da Coruña. 2011 – 2016.

Territorio	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Galicia	22,05	23,58	22,83	22,11	22,55	20,33
Provincia da Coruña	21,49	21,49	22,27	19,95	19,13	18,04
Área Ferrol-Eume-Ortegal	23,9	19,77	26,7	19,95	22,27	24,03

Fonte: IGE

Tal como se observou en diferentes ocasións na análise demográfica, a Comarca de Ortegal intégrase dentro da Área Ferrol-Eume-Ortegal, conxuntamente coas comarcas que lle dan tal nome á área, debendo reflectir a existencia de fondas diferenzas entre estas Comarcas (e incluso dentro das propias Comarcas) para a realización dunha axeitada análise e comparación, sobre todo tendo en conta o elemento agregado.

⁴ Este indicador define a poboación en risco de pobreza ou exclusión social é aquela que está nalgunha das seguintes situacións: (I) En risco de pobreza: o ingreso por unidade de consumo está por debaixo do 60% da mediana dos ingresos por unidade de consumo; (II) En carencia material severa; e (III) Persoas de 0 a 59 anos que viven en fogares sen ingresos de traballo ou con baixa intensidade de ingresos de traballo, é dicir, onde o número de días que os adultos de 18 a 59 anos dese fogar tiveron ingresos por traballo supón ata o 20% do número total de días que poderían telos durante o ano natural anterior á realización da enquisa

A análise da taxa de risco de pobreza ou exclusión social leva a afirmar que, na actualidade, case o 25% da poboación da Comarca (12.531 habitantes para o 2017) se atopa en risco. Isto supón que máis de 3.000 persoas entran dentro das características do indicador e que, por exemplo, se atopan en situación de carencia material severa ou que contan cunha renda mensual por baixo do limiar de pobreza, situado no 60% da mediana dos ingresos equivalentes de todas as persoas galegas, que suporía 638,68€ mensuais para o caso de acollerse á cifra de limiar do risco de pobreza do conxunto de Galicia ou 669,55€ para o caso de acollerse á cifra do limiar do risco de pobreza para a provincia da Coruña do 2016.

A taxa de risco de pobreza aumenta lixeiramente dende o ano 2011, establecendo a área de Ferrol-Eume-Ortegal como a área con maior risco de pobreza ou exclusión social da provincia da Coruña.

Outros indicadores como é, por exemplo, a taxa de fogares que chegan con dificultade a fin de mes indican que na actualidade (ano 2016) esta cifra para a Área sitúase no 55% do total, dentro da que se inclúen un 12% que chegan a fin de mes con moita dificultade. Este indicador amosaba o seu teito no ano 2013 cun 58% de fogares que chegaban a fin de mes con dificultade, seguido do ano 2015 no que esta declaración era realizada polo 57% dos fogares.

Con respecto ás cifras de ingresos fixadas estatisticamente para considerar un fogar dentro da categoría de dificultade ou moita dificultade para chegar a fin de mes, para o conxunto de Galicia establécese para o 2016 que a mediana de ingresos ascende a 1.490€ no caso da dificultade e 883€ no caso da moita dificultade. Estas cifras son, para o caso da provincia da Coruña, de 1.575€ e 880€ respectivamente.

Estes datos relaciónanse co nivel de ingresos dos fogares do territorio que para o ano 2016 amosaba un promedio fixado en 1.965€ mensuais para os fogares da Área, cifra máis baixa que os 2.007€ de Galicia e os 2.095€ do total da provincia. Ademais, en termos de ingresos por cada persoa que forman parte do fogar, estímase que esta cifra para a Área, no mesmo 2016, sitúase nos 818€ mensuais, cifra superior á de Galicia (792€) pero inferior á da provincia (834€). A continuación amósase táboa explicativa da evolución das cifras mencionadas ó longo dos últimos anos.

Táboa 10. Evolución dos Ingresos mensuais dos fogares e dos Ingresos por persoa. Galicia, provincia e Área Suroriental da Coruña. 2011 – 2016.

Ano	Galicia		Provincia		Área Ferrol-Eume-Ortegal	
	Ingreso dos fogares	Ingreso por persoa	Ingreso dos fogares	Ingreso por persoa	Ingreso dos fogares	Ingreso por persoa
2011	1.908€	745€	1.984€	772€	1.817€	732€
2012	1.906€	734€	1.995€	775€	1.954€	788€
2013	1.910€	744€	1.993€	783€	1.796€	737€
2014	1.915€	749€	2.015€	795€	1.903€	784€
2015	1.930€	759€	2.036€	807€	1.862€	770€
2016	2.007€	792€	2.095€	834€	1.965€	818€

Fonte: IGE

Como se pode comprobar, a táboa 10 amosa un panorama onde os ingresos promedios dos fogares e das persoas son crecentes no período analizado, sobre todo dende o ano 2013. Nesta tendencia a Área amosa unha mellor evolución cá dos territorios de referencia, se ben é preciso indicar que o punto de partida é menor tanto en ingresos dos fogares como en ingresos das persoas.

Neste senso, na comparación dos datos, pódese observar como a área presenta 42€ e 130€ menos de ingresos por fogares respecto á Galicia e á Provincia da Coruña, mentres que amosa uns 26€ máis por persoa que en Galicia pero 16€ menos que na Provincia.

Táboa 11. Evolución da Renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca de Ortegale e Concellos. 2010 – 2015.

Territorio	2010	2012	2015
Galicia	13.661€	13.365€	13.838€
Provincia da Coruña	14.488€	14.247€	14.751€
Comarca de Ortegale	12.183€	12.001€	12.855€
Concello de Cariño	11.301€	11.421€	12.106€
Concello de Cerdido	11.809€	9.841€	11.464€
Concello de Mañón	11.416€	11.761€	12.208€
Concello de Ortigueira	13.015€	12.871€	13.779€

Fonte: IGE

Os datos oficiais da renda dispoñible por habitante na Comarca amosan un escenario marcado pola presenza dunha etapa inicial decrecente que se complementa cunha segunda etapa á alza, obtendo en termos xerais, ó longo do período estudado, unha estabilidade xeral.

En termos territoriais, obsérvase que a renda da Comarca representa en todo o período entre o 84% e o 87% da renda da provincia, e entre o 89% e o 93% da renda de Galicia; de tal xeito que en termos xerais se debe indicar que a cidadanía da Comarca conta na actualidade cun 7% e cun 16% de renda menos con respecto ó promedio de Galicia e da provincia da Coruña respectivamente.

Nunha comarca onde os catro concellos presentan uns datos homoxéneos no respectivo á renda dispoñible bruta por habitante, pódense atopar diferenzas no tocante á súa evolución. Así, tanto o concello de Cariño coma o de Mañón presentan unha evolución favorable dende o ano 2010. Non ocorre o mesmo nos casos de Cerdido e Ortigueira, que experimentaron un descenso na etapa 2010-2012, para posteriormente remontar a cifra inicial no ano 2014.

A maior renda municipal reside en Ortigueira, cun 93% do dato provincial e semellante ao galego (99,57%). O concello con menor renda é Cerdido, que cun 77% da renda provincial e un 93% da renda galega, é o único concello da comarca que non supera a barreira dos 12.000€.

Dentro desta análise é relevante estudar a procedencia dos ingresos dos fogares. Esta aproximación realizase atendendo ós datos oficiais vixentes que permiten un achegamento territorial á realidade de Galicia e da provincia, e que amosan información sobre as orixes destes ingresos en función do

traballo por conta allea, por conta propia, por prestacións ou por rendas e outros ingresos. A continuación amósanse os datos en evolución dende o ano 2011.

Táboa 12. Evolución da estrutura de ingresos dos fogares, en porcentaxe. Galicia e provincia. 2011 – 2016.

Ano	Traballo por conta allea		Traballo por conta propia		Prestacións		Rendas e outros	
	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña
2011	52,93	54,62	10,05	9,5	33,86	32,64	3,15	3,25
2012	50,58	52,78	10,16	9,96	36,31	34,28	2,95	2,99
2013	49,87	51,69	10,48	10,74	36,9	34,81	2,75	2,76
2014	50,43	52,14	9,87	9,75	36,87	35	2,82	3,1
2015	50,84	53,26	9,89	8,87	36,35	34,75	2,92	3,12
2016	50,47	51,99	10,49	10,43	36,02	34,31	3,02	3,27

Fonte: IGE

A táboa anterior amosa a evolución da estrutura de ingresos dos fogares onde se observa como ó longo do período as diferentes orixes amosan estabilidade. Así, para o caso de Galicia o traballo por conta allea supón ó redor do 50% dos ingresos dos fogares, en tanto que as prestacións supoñen o 36% e o traballo por conta propia non supera o 10,5%. As porcentaxes e a evolución difiren pouco para o caso da provincia, se ben o peso do traballo por conta allea sitúase ó redor do 52% e as prestacións no 34%, en tanto que o traballo por conta propia tampouco supera o 10,5% xa observado para o conxunto de Galicia.

De igual xeito có realizado no estudo da renda dispoñible, é posible analizar o peso das prestacións sobre o total da renda das persoas a nivel municipal e comarcal, neste caso ata o 2015.

Táboa 13. Evolución do peso das prestacións sobre a renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca de Ortegal e Concellos. 2010 – 2015⁵.

Territorio	2010	2012	2015
Galicia	29%	32%	32%
Provincia da Coruña	28%	31%	31%
Comarca de Ortegal	36%	39%	39%
Concello de Cariño	37%	39%	40%
Concello de Cerdido	33%	42%	39%
Concello de Mañón	39%	41%	41%
Concello de Ortigueira	34%	38%	38%

Fonte: IGE

⁵ Esta análise constrúese sobre os datos oficiais procedentes do IGE relacionados coa conta de distribución secundaria da renda, que amosa como se asigna o saldo das rendas primarias dos fogares por medio da redistribución, é dicir, mediante os impostos correntes sobre a renda, o patrimonio, etc., as cotizacións e prestacións sociais en efectivo e as outras transferencias correntes. Nesta conta rexístranse as operacións que para os fogares residentes, constitúen unha redistribución da renda en efectivo, tanto en recursos (prestacións sociais, indemnizacións de seguros non vida, ...) coma en empregos (impostos correntes, cotizacións sociais, primas netas de seguro...). O saldo da conta é a renda dispoñible, que reflicte as operacións correntes e que exclúe, explicitamente, as transferencias de capital, as ganancias e perdas de posesión reais e as consecuencias de sucesos como as catástrofes naturais. Ademais, dentro das prestacións sociais inclúense as prestacións da seguridade social en efectivo, as prestacións doutros sistemas de seguros sociais e as prestacións da asistencia social en efectivo.

Tal como se pode observar na táboa, a Comarca de Ortegal supera en todo o período analizado o peso que as prestacións sociais teñen sobre o total de renda no conxunto de Galicia e da provincia, sendo preciso indicar que o peso se incrementa dun xeito homoxéneo con respecto ós territorios de referencia.

A nivel municipal os datos evolucionan á alza dun xeito lineal en tódolos Concellos agás en Cerdido, onde no período 2010-2012 pasou de ocupar 36% das rendas a un 42%, e xa no segundo período redúcese a cifra a un 39%. Con todo, é o concello que no cómputo global do período máis peso gañaron as prestacións sobre as rendas.

O Concello de Cariño é o que presenta unha evolución á alza máis estable, incrementando en 3 puntos o peso das prestacións sobre as renda e acadando o 40% no total. A cifra do 40% superouna no 2012 o concello de Mañón, que consegue estabilizarse nesa cifra dous anos despois. A mesma estabilidade preséntase no caso de Ortigueira tras incrementar 4 puntos máis o seu 34% presentado no ano 2010.

Dentro da análise dos ingresos, é preciso realizar un achegamento ás cantidades ingresadas atendendo á fonte do ingreso do fogar. Así, como foi observado na táboa 10, na actualidade o ingreso promedio dos fogares rolda os 2.000€ para Galicia, a provincia e a Área da Ferrol-Eume-Ortegal, pero estas cifras poden ser desagregadas atendendo a se o ingreso procede do traballo ou das prestacións como principal fonte. Ademais, co obxectivo de afondar na realidade, tomase a mediana de ingresos⁶ como indicador.

Táboa 14. Evolución da mediana de ingresos do fogar atendendo á súa fonte principal(€). Galicia e provincia. 2011 – 2016.

Ano	Ingresos do traballo		Ingresos por prestacións	
	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña
2011	2.033	2.100	1.212	1.276
2012	2.080	2.143	1.243	1.283
2013	2.057	2.073	1.265	1.334
2014	2.100	2.164	1.282	1.329
2015	2.100	2.190	1.293	1.342
2016	2.150	2.199	1.365	1.400

Fonte: IGE

A táboa 14 amosa a mediana das contías percibidas polos fogares en función da súa principal fonte de ingresos. Así, e dentro dun contexto xeral de incremento limitado das cantidades, obsérvase que aqueles fogares cuxo ingreso principal procede de prestacións contan cunha cifra que rolda o 60% dos ingresos dos fogares cuxo ingreso principal procede do traballo. Ademais, tamén é posible observar unha limitada diferenza tanto en ingresos do traballo como en ingresos procedentes de prestacións favorable á provincia da Coruña.

⁶ A mediana dos ingresos é o valor que, ordenando todos os fogares de menor a maior ingreso, deixa unha metade deles por debaixo do dito valor e a outra metade por enriba.

Estudando as contías relacionadas cos ingresos procedentes do traballo, estas proceden maioritariamente dos salarios ou do traballo por conta allea, como se puido observar na táboa 14. Así, para o ano 2014 o salario bruto anual promedio en Galicia ascendía a 20.195€, sendo preciso diferenciar entre as persoas contratadas con duración indefinida, cuxo salario promedio era de 21.591,5€ e das persoas con contratos de duración determinada, cuxo salario promedio era de 15.229,3€. Esta contía promedio supón un ingreso mensual en termos de salario bruto de 1.552,5€ e, en termos netos, de 1.227,4€.

Con todo, é preciso indicar que para o ano 2014 estímase que un 11,2% dos salarios en Galicia considéranse dentro da categoría de salarios baixos, considerando salario baixo a aquelas persoas que gañan 2/3 ou menos da mediana das ganancias brutas por hora na rexión/país de referencia. Esta cifra é do 11% para a provincia da Coruña.

A táboa 14 é preciso complementala coa análise do número de fogares nos que os ingresos por prestacións representan máis do 50% do total de ingresos. Neste sentido, as cifras oficiais de Galicia e da provincia para o período 2011 – 2016 amosan un abano de fogares do 42% - 44% que integran este grupo, en tanto que na provincia este abano sitúase no 40% - 42%. Con todo, salienta o número de fogares nos que o ingreso por prestacións supón o total dos ingresos, que para o 2016 se sitúa en Galicia no 31% e na provincia no 28% do total.

Con respecto á realidade da Área de Ferrol-Eume-Ortega, na que se integra a Comarca de Ortega, para o ano 2016 a porcentaxe de fogares nas que os ingresos de prestacións superan o 50% do total é do 46%, en tanto que aqueles fogares nos que o único ingreso procede de prestacións é do 32%. Estas cifras amosan estabilidade dende o ano 2011.

Dentro destas prestacións teñen especial importancia as relacionadas coas pensións de carácter contributivo que, no ano 2017, eran percibidas por 4.453 persoas na Comarca de Ortega e tiñan un importe medio de 756,55€. Este importe medio evoluciona á alza dende os 664,59€ do ano 2011, atopándose por debaixo dos 896,24€ do promedio galego ou dos 927,97€ do promedio das pensións contributivas da provincia no ano 2017.

2.3 OS GASTOS DOS FOGARES.

Ó longo da análise demográfica realizada fíxose un primeiro achegamento á realidade da vivenda no territorio. Este achegamento completárase no actual apartado analizando os principais gastos dos fogares e a súa incidencia sobre os hábitos de vida da poboación o cal, vencellado cos datos expostos sobre a renda e os ingresos estudados no anterior apartado, contribuirá a contextualizar as políticas de benestar.

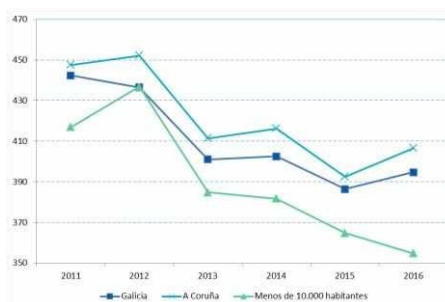
Tal como se mencionaba no apartado relativo á análise demográfica, no ano 2011 na Comarca de Ortega, máis do 80% das vivendas atopábanse en réxime de propiedade, salientando que o 12% do total de vivendas contaban con hipotecas activas.

Esta porcentaxe é substancialmente inferior á realidade da provincia e de Galicia, onde as hipotecas activas no 2011 corresponden ó 25% e ó 23% do total de vivendas respectivamente.

Con todo, estes datos poden ser actualizados para o 2016, aínda que non se corresponden á Comarca senón á Área de Ferrol-Eume-Ortegal, pero o escenario reflectido é semellante ó amosar un 17,6% do total de fogares da Área con hipotecas activas, en tanto que as cifras evolucionan á baixa tanto para Galicia como para a provincia, amosando un 18,7% e un 20,3% respectivamente.

Con respecto ó gasto que supón unha hipoteca activa, os datos oficiais amosan as cifras de custo medio para Galicia e para a provincia da Coruña, ofrecendo tamén a posibilidade de estudar o custo medio para os Concellos de menos de 10.000 habitantes, rango no que se inclúen os diferentes Concellos da Comarca de Ortegal. A continuación amósase a evolución do gasto.

Gráfico 11. Evolución do custo mensual das hipotecas activas. Galicia, provincia e Concellos galegos menores de 10.000 habitantes. 2011-2018.

Fonte: IGE

Como se pode comprobar no gráfico, a evolución do custo mensual das hipotecas é descendente en todo o período analizado a excepción da última anualidade, onde o dato para Galicia e para a provincia da Coruña repunta lixeiramente. Con todo, o custo mensual para os Concellos menores de 10.000 habitantes é substancialmente menor, supoñendo no ano 2016 o 90% do custo de Galicia e o 87% do custo da provincia, de tal xeito que a cifra final da serie para estes concellos, que supón 354,8€ mensuais pode representar unha imaxe fiel da contía a afrontar polo 17,6% de vivendas da Área que contan con hipotecas activas mencionadas con anterioridade.

Outro dos elementos que é posible ter en conta á hora de estudar as condicións socioeconómicas da poboación é o relacionado co aforro que os fogares declaran afrontar en alimentos e reparacións⁷. Así, se ben a porcentaxe de fogares que declara este tipo de aforro en Galicia e na provincia é do 44% e do 42,7% para o ano 2016, na Área de Ferrol-Eume-Ortegal esta porcentaxe descende ata o 31,49%, situándose como a segunda área con menor incidencia trala da Coruña.

⁷ O aforro en alimentos defínese como o aforro que tivo lugar ó ser o propio fogar o que os produce u ben llos regalou algún familiar ou amigo e, polo tanto, lle evitou ao fogar a súa compra. Con respecto ó aforro en reparacións, refírese a que algún membro do fogar, familiar ou amigo realizou tarefas tales como pintar, reparar avarías, facer ou montar mobles... que supuxeron para o fogar un aforro de máis de 500 euros. Definicións obtidas do IGE.

Ademais, á hora de cuantificar este aforro, os datos oficiais amosan que, en tanto en termos xerais os fogares que aforran en Galicia e na provincia declaran uns aforros promedio de 67€ e 72€ mensuais respectivamente, os fogares da Área de Ferrol-Eume-Ortegal reducen esta cifra ata os 57,4€ mensuais para o ano 2016. Con todo, esta contía é a menor do período 2011 – 2016 para o conxunto de Galicia, diminuindo dende os 107€ do 2011, en tanto que o chan da evolución para a provincia dáse no 2015 con 69€ e o teito é do 2011 con 109,67€ mensuais. A evolución das contías para a Área de Ferrol-Eume-Ortegal ten como teito o 2011 co aforro de 103,5€ mensuais, declarando neste 2016 os xa citados 57,4€.

2.4 SÍNTESE DO CONTEXTO SOCIOECONÓMICO NA COMARCA.

As análises realizadas, da evolución demográfica (que indicaba un notable devalo) e do contexto socioeconómico, serven para asentir certas bases para unha mellor comprensión do contexto da comarca de Ortegal.

En primeiro lugar, a existencia dunha fenda no referente ao PIB per cápita galego e coruñés comparado coa comarca do Ortegal; sendo o PIB da Comarca un 28% e un 35% menor que o galego e coruñés respectivamente. Continuando cos aspectos económicos da Comarca, salienta que o sector servizos ocupa a metade da actividade comarcal, mentres que un 30% da actividade desenvólvese no sector primario. Na estrutura agraria, o descenso de explotacións é de case 3.000, descendendo á par as UTAS en torno ás 400 unidades menos.

A evolución da afiliación á Seguridade Social é descendente no período analizado, sendo isto compatible cun salientable descenso do desemprego.

No referente á taxa de risco de pobreza, no ano 2016 a Área de Ferrol-Eume-Ortegal presentaba unha taxa do 24,03%, o que a pon á cabeza dos datos da provincia. De xeito complementario, para o caso da comarca, é preciso salientar que a renda bruta dispoñible por habitante se sitúa por baixo da galega e da provincial, se ben o Concello de Ortigueira atópase practicamente parello ó dato galego.

Ademais, tamén é preciso mencionar o elevado peso comparado que teñen as prestacións dentro da renda bruta dispoñible das persoas da Comarca, situándose tódolos Concellos no limiar do 40% (agás Ortigueira que conta co 38%), o que supón unha elevada dependencia da economía territorial das transferencias públicas.

3. Os servizos sociais. Situación e evolución.

As administracións locais, atendendo á normativa vixente, teñen un rol fundamental dentro do conxunto coordinado de prestacións, programas e equipamentos que son as políticas de benestar, destinadas estas a garantir a igualdade de oportunidades no acceso á calidade de vida e á participación social de toda a poboación.

Neste sentido, dentro do conxunto de servizos integrados dentro do sistema público de servizos sociais, é responsabilidade das administracións locais a xestión dos servizos sociais comunitarios, entendidos como o acceso normalizado ós servizos sociais e primeiro nivel de intervención (Art. 9.1 da Lei 13/2008 de Servizos Sociais de Galicia), sendo, por tanto, a súa función principal a atención ós cidadáns no achegamento e acceso ó sistema de servizos sociais.

A continuación serán analizadas diferentes variables relacionadas tanto coa existencia e localización de entidades (públicas, privadas e sociais) que traballan en materia de benestar na comarca, como coa súa actividade. Así, dentro deste apartado, estudaranse aspectos como os equipamentos e a súa evolución ó longo do tempo, o financiamento das entidades públicas e os seus equipos de traballo, ou os programas máis salientables que estas desenvolven, facendo especial fincapé naqueles servizos locais de elevada capilaridade territorial e de salientable impacto en termos de emprego e de atención ás persoas usuarias, como é o caso do Servizo de Axuda no Fogar.

3.1 AS ENTIDADES E OS EQUIPAMENTOS DE BENESTAR NA COMARCA.

O conxunto de servizos e prestacións que conforman o sistema de servizos sociais necesita contar coas infraestruturas e equipamentos suficientes que permitan unha axeitada prestación dos mesmos, así como un desenvolvemento que responda tanto á realidade da poboación como ás necesidades dos cidadáns de cada territorio.

Neste sentido, e como primeiro paso, é necesario coñecer a rede de actores, tanto de titularidade pública como privada, que integran na comarca de Ortegal o sistema de servizos sociais, así como identificar e ter unha imaxe clara dos centros e equipamentos que, no eido do benestar social, actúan e traballan na comarca.

A)As Entidades de Servizos Sociais⁸.

As entidades que prestan servizos no eido dos servizos sociais na comarca de Ortegá son un total de 8, das cales 4 son de titularidade pública e 4 son iniciativas de carácter social.

Entidades públicas:

- 1 Concello de Cariño
- 2 Concello de Cerdido
- 3 Concello de Mañón
- 4 Concello de Ortigueira

Entidades de iniciativa social:

- 5 Asociación da terceira idade San Antonio da Pedra – Cariño
- 6 Asociación pro minusválidos de Cariño – Cariño
- 7 Asociación pro minusválidos de Ortegá – Ortigueira
- 8 Hermanas Apostólicas de Cristo Crucificado - Mañón

Imaxe 2. Distribución das entidades prestadoras de servizos sociais nos concellos da comarca de Ortegá.

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

A distribución das entidades prestadoras de servizos sociais nos concellos da comarca que presenta o mapa amosa como no Concello de Cariño hai localizadas 3 entidades, 2 no Concello de Ortigueira, 2 tamén no Concello de Mañón e só unha está localizada no Concello de Cerdido.

As áreas estratéxicas de actuación nas que se clasifican as entidades da comarca de Ortegá, ó abeiro do disposto no artigo 12.2 do Decreto 254/2011⁹ e recollidas no Rexistro Único de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais dependente da Consellería de Política Social da Xunta de Galicia, indican que as entidades sociais da comarca teñen como principal ámbito de actuación as persoas con discapacidade, a pesar de que tamén as hai que traballan coas persoas maiores e os/as menores.

⁸ Neste apartado recóllense as entidades que están rexistradas no Rexistro Único de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais da Xunta de Galicia, na comarca de Ortegá, ata o 30/06/2018.

⁹ Decreto 254/2011, do 23 de decembro, polo que se regula o réxime de rexistro, autorización, acreditación e a inspección dos servizos sociais de Galicia (DOG nº 14, do 20 de xaneiro de 2012).

Polo que respecta ás entidades públicas, que son as propias administracións locais, o seu ámbito de actuación abarca tódalas áreas estratéxicas ó ser a porta de entrada os servizos sociais.

B) Os Centros de Servizos Sociais¹⁰.

Na comarca de Ortegál hai un total de 9 centros de servizos sociais, sendo 6 de titularidade pública e 3 de iniciativa social.

Centos públicos:

- 1 Centro de día para persoas maiores de Ortigueira - Ortigueira
- 2 Centro de servizos sociais de Ortigueira - Ortigueira
- 3 Escola infantil de Ortigueira - Ortigueira
- 4 Punto de atención á infancia de Cariño – Cariño
- 5 Punto de atención á infancia de Mañón – Mañón
- 6 Residencia de Ortigueira - Ortigueira

Centos de iniciativa social:

- 7 Centro de día ASPROMOR para persoas con discapacidade intelectual – Ortigueira
- 8 Centro ocupacional ASPROMOR – Ortigueira
- 9 Miniresidencia “María Inmaculada” – Mañón

Imaxe 3. Distribución dos centros de servizos sociais nos concellos da comarca de Ortegál.

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

O Concello que conta cun número maior de centros de servizos sociais é Ortigueira, que ten localizados no seu territorio un total de 6, o Concello de Mañón conta con 2 e no Concello de Cariño hai 1 centro de servizos sociais. O Concello de Cerdido non conta con ningún centro adicado ós servizos sociais.

¹⁰ Neste apartado recóllense os centros que están rexistrados no Rexistro Único de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais da Xunta de Galicia, na comarca de Ortegál, ata o 30/06/2018.

Táboa 15. Distribución dos centros de servizos sociais da comarca de Ortegál segundo o seu ámbito de actuación.

Ámbito de actuación	Centros	
	Titularidade pública	Titularidade privada - iniciativa social
Dependencia	2	
Discapacidade		2
Infancia	3	
Maiores	1	
Menores		1

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

Un terzo dos centros da comarca teñen como ámbito de actuación a infancia, dous dos centros teñen nas persoas con discapacidade a súa área de traballo, un centro está destinado ás persoas maiores e outro traballa con menores.

O tipo de centros presentes na comarca de Ortegál, en base ós ámbitos de actuación anteriormente citados, recóllense na seguinte táboa:

Táboa 16. Número dos centros de servizos sociais da comarca de Ortegál, segundo a súa tipoloxía, titularidade, concello no que se localiza e número de prazas totais autorizadas.

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Concello no que se localiza	Total prazas autorizadas
Centro de día	Dependencia	1	Pública	Ortigueira	10
	Discapacidade	1	Social		21
Centro ocupacional	Discapacidade	1	Social	Ortigueira	40
Centro social	Maiores	1	Pública	Ortigueira	-
Escola infantil	Infancia	1	Pública	Ortigueira	41
Punto de atención á infancia	Infancia	2	Pública	Cariño	20
				Mañón	20
Residencia	Dependencia	1	Pública	Ortigueira	50
	Menores	1	Social	Mañón	15

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

A táboa recolle que para a atención á dependencia a Comarca conta con dous centros, un de carácter residencial, con 50 prazas autorizadas, e un centro de atención non residencial, con 10 prazas, os dous localizados no Concello de Ortigueira.

Os centros de atención á infancia contan con 81 prazas autorizadas repartidas nas 41 da escola infantil de Ortigueira e as 40 dos dous PAI situados nos concellos de Mañón e Cariño, con 20 prazas cada un.

As persoas con discapacidade contan na comarca de Ortegál con dous centros, un centro de día cunha capacidade de 21 prazas e un centro ocupacional que pode atender a 40 persoas.

Na comarca tamén hai unha residencia de menores de iniciativa social cunha capacidade de 15 prazas situada no Concello de Mañón.

Análise e cobertura dos centros.

O Mapa galego de servizos sociais é, segundo o artigo 44.2 da Lei 13/2008 de servizos sociais de Galicia, o instrumento de planificación encargado tanto da definición das áreas sociais de Galicia como dos criterios de dotación de centros e servizos sociais no territorio

Se ben o Mapa galego de servizos sociais non está publicado nos termos que recolle a Lei 13/2008, no ano 2008 a Xunta de Galicia publica o *“Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial”*. Esta publicación contén tanto o inventario dos recursos sociais de Galicia, para identificar os recursos existentes no territorio no eido dos servizos sociais, como os criterios para a dotación de centros e servizos sociais, definindo, para determinados equipamentos, as ratios de cobertura obxectivo a lograr nos vindeiros anos para os diferentes territorios.

Nesta diagnose emprégase a metodoloxía definida no *“Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial”* para a determinación das ratios de cobertura así como para as prazas obxectivo dos diferentes equipamentos sociais, co obxectivo de poder establecer unha comparativa e describir a situación actual dos equipamentos de servizos sociais atendendo ó ámbito territorial obxecto desta diagnose, o comarcal, que defire nalgúns casos das áreas sociais definidas no Mapa.

A Comarca de Ortegal no *“Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial”* forma parte da área social denominada área rural 1. A área rural 1 está formada polos concellos de Cariño, Cerdido, Mañón, Ortigueira e Cedeira. Neste sentido, co obxectivo de adaptar a metodoloxía do *Mapa* á realidade comarcal, para a determinación dos índices de cobertura da diagnose da comarca de Ortegal non se teñen en conta os datos do concello de Cedeira.

Os centros de atención ás persoas maiores.

Os centros residenciais de atención as persoas maiores e dependentes da comarca de Ortegal, no ano 2005¹¹, ofrecían unha cobertura¹² do 1,03% ó contar coas 50 prazas da Residencia Dolores Díaz de Dávila do Concello de Ortigueira.

No ano 2017 a comarca segue contando con 50 prazas de carácter residencial, neste caso da Residencia de Ortigueira, o que proporciona un índice de cobertura do 1,13%, lonxe aínda da ratio do

¹¹ Os datos que recolle o *“Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial”* son do ano 2005.

¹² O índice de cobertura dos centros de atención ás persoas maiores no *“Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial”* determínase segundo a seguinte fórmula número de prazas en centros adicados á atención as persoas maiores entre o número de persoas maiores de 65 anos.

5%¹³ de prazas residenciais por área que determina o *Mapa galego de equipamentos e servizos sociais*.

A área da que forma parte a comarca de Ortegaleira no ano 2005 non contaba con ningún centro de día. Actualmente a comarca dispón dun centro de día cunha capacidade de 10 prazas autorizadas situado no concello de Ortigueira. A cobertura que proporcionan estas prazas non residenciais é do 0,22%, aínda afastado da ratio do 2%¹⁴ marcada como obxectivo polo *Mapa galego*, para a cal se precisarían 78 novas prazas.

Táboa 17. Evolución ratio de cobertura, número de centros e prazas nos centros de atención ás persoas maiores 2005 – 2017.

Tipo de centro	Ratios de cobertura obxectivo	Ano	Nº de centros	Prazas totais	índice de cobertura ≥ 65 anos (%)	Prazas ratios obxectivos	Diferenza de prazas
Residencias	5	2005	1	50	1,03	243	-193
		2017	1	50	1,13	220	-170
Centros de día	2	2005	0	0	0	97	-97
		2017	1	10	0,22	88	-78

Fonte: Elaboración propia.

Como se observa, a pesar de evolucionar positivamente o índice de cobertura dos equipamentos de atención residencial na comarca, non houbo incremento real no número de prazas totais ofertadas. Este aspecto ten a súa causa no descenso do número de persoas maiores de 65 anos da comarca consecuencia do descenso de poboación vivido polos 4 concellos da comarca nos últimos anos. Así, e con todo, aínda faltan 170 prazas de carácter residencial para chegar á ratio do 5% de cobertura para este tipo de centros.

No relativo ó equipamento non residencial de atención as persoas maiores e dependentes, coas 10 prazas ofertadas conséguese ir avanzando na consecución das prazas obxectivo, pero aínda se está lonxe de conseguilo. Este é un equipamento de elevada valoración técnica e de elevado interese local ó ser un equipamento de proximidade de carácter sociosanitario que pode responder ás necesidades dunha poboación coas características como as debulladas no apartado demográfico desta diagnose.

Centros de atención á infancia.

Os Centros de atención á infancia na comarca están presentes nos concellos de Cariño, Mañón e Ortigueira, sendo a totalidade da oferta de titularidade pública. Así, a comarca conta cunha escola infantil de 41 prazas, situada no Concello de Ortigueira, e dous puntos de atención á infancia, con 20 prazas cada un, nos concellos de Cariño e Mañón. O total de prazas de atención á infancia ofertadas na comarca é de 81.

¹³ A Secretaría Xeral de Benestar establece no 5% a ratio de prazas residenciais mínima por área, obxectivo que se recolle no *"Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial"*.

¹⁴ A Secretaría Xeral de Benestar establece no 2% a ratio de prazas de centros de día mínima por área, obxectivo que se recolle no *"Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial"*.

As 81 prazas nos centros infantís proporcionan un índice de cobertura do 40,10% ás 202 nenas e nenos de entre 0 e 3 anos de idade que había na comarca no 2017. Este índice supera o obxectivo do 33% de taxa de escolarización para menores de 3 anos definido no Cumio de Barcelona da Unión Europea para o 2010.

Con todo, é preciso salientar a ausencia de equipamento no Concello de Cerdido, o cal supón que as persoas usuarias se trasladen a outros Concellos, ou ben que se interiorice na familia a atención ós nenos e nenas menores de 3 anos.

Centros de atención ás persoas con discapacidade.

As persoas con discapacidade, no ano 2005, na comarca de Ortigueira contaban cun centro ocupacional con 34 prazas autorizadas.

No ano 2017, a comarca conta con dous centros de atención as persoas con discapacidade, por unha parte, o centro ocupacional incrementou a súa capacidade ata as 40 prazas e, por outra, un novo centro de día con 21 prazas. Os dous centros están situados no Concello de Ortigueira e están xestionados pola entidade social Asociación pro minusválidos del Ortegal – ASPROMOR.

Centros de atención a menores.

A comarca de Ortegal conta cun centro de atención a menores, a Miniresidencia “María Inmaculada” situada no Concello de Mañón xestionada pola entidade social Hermanas apostólicas de Cristo Crucificado. A dotación de prazas da residencia incrementou do 2005 ó 2007 en 3 prazas, pasando de 12 a 15 prazas autorizadas.

3.2 OS DEPARTAMENTOS MUNICIPAIS DE BENESTAR.

A) O financiamento dos Servizos Sociais.

Os orzamentos municipais xuntos coas achegas realizadas polas Deputacións provinciais e a administración autonómica son as principais fontes de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Este financiamento é completado cos ingresos xerados en concepto de copagamento que realizan as persoas usuarias dos servizos.

A estrutura por programas dos orzamentos municipais¹⁵ permite determinar o gasto municipal que as entidades locais destinan ós servizos sociais comunitarios. Así, segundo os orzamentos municipais aprobados ou prorrogados para o exercicio 2018, o gasto dos concellos da Comarca de Ortegal en

¹⁵ Segundo a Orde EHA/3565/2008, de 3 de decembro, pola que se aproba a estrutura dos orzamentos das entidades locais.

“servizos sociais e promoción social”, é dicir, na política de gasto 23¹⁶ dos orzamentos, vai do 19,51% do orzamento que destina o Concello de Cariño ó 15,23% do Concello de Ortigueira. O Concello de Cerdido destina o 18,79% do seu orzamento á política de gasto 23 e o de Mañón o 16,39%.

Táboa 18. Orzamento municipal dos Concellos da Comarca de Ortegala para o exercicio 2018, importe do programa de “Servizos Sociais e promoción social” dos orzamentos municipais e % do programa sobre o orzamento municipal.

Concello	Orzamento municipal	Política de gasto 23: Servizos Sociais e promoción social	% da Política de gasto 23 sobre o Orzamento
Cariño	4.495.508,66 € ¹⁷	877.090,71 €	19,51%
Cerdido	1.189.347,00 € ¹⁸	223.495,17 €	18,79%
Mañón	1.900.000,00 € ¹⁹	311.466,54 €	16,39%
Ortigueira	6.170.109,01 € ²⁰	939.669,96 €	15,23%

Fonte: BOP coa aprobación definitiva dos orzamentos municipais para o exercicio 2018 e Ministerio de Facenda

<https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx>

Polo que respecta ás achegas realizadas pola Deputación da Coruña e a Xunta de Galicia é preciso deterse no obxecto que teñen como achegas finalistas que son. Así, as achegas finalistas que realiza a Deputación da Coruña ós servizos sociais comunitarios municipais teñen como obxecto o apoio ó financiamento do servizo de axuda no fogar básico e a contratación dos equipos municipais diferentes e complementarios ó do persoal de referencia²¹.

¹⁶ A Orde EHA/3565/2008, de 3 de decembro, pola que se aproba a estrutura dos orzamentos das entidades locais, no anexo I define a política de gasto 23: Servizos sociais e promoción social neste sentido: “Imputaranse a esta política de gasto os levados a cabo pola entidade local para a promoción da igualdade de xénero, promoción e reinserción social de marxinados, así como para a xestión dos servizos sociais; prestación de servizos a persoas dependentes e de asistencia social, residencias de anciáns e outros de natureza análoga. Tamén se incluírán as transferencias finalistas a entidades e familias que colaboren na consecución destes fins. Inclúiranse os gastos correspondentes á Administración Xeral, que corresponderán ás actividades dirixidas á planificación, coordinación, control, organización, xestión administrativa e desenvolvemento de funcións de apoio dos distintos centros directivos que integran a política de gasto.”

¹⁷ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 02/03/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº68 de 11 de abril de 2018.

¹⁸ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 18/12/2017 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº16 de 23 de xaneiro de 2018.

¹⁹ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 15/12/2017 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº22 de 31 de xaneiro de 2018

²⁰ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento prorrogado en data 01/01/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº 49 de 14 de marzo de 2017.

²¹ O obxecto de financiamento do Programa de financiamento dos Servizos Sociais Comunitarios Municipais (FOPSS) é “(...)o cofinanciamento dos gastos polos conceptos de salarios e seguridade social do persoal con perfís profesionais diferentes e complementarios ao do/a profesional de referencia (que se regula no artigo 37 do Decreto: persoal auxiliar administrativo, persoal técnico de grao medio e persoal técnico de grao superior) como do persoal auxiliar do servizo de axuda no fogar, o SAF básico, todo el (...)” (base 3 das bases de financiamento BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.) O obxecto de financiamento do Programa FOAXCA consiste no mantemento, programas e promoción de actividades contemplados na convocatoria véxase base 3 das Bases reguladoras do programa de subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de servizos sociais para o ano 2016. (BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.) O obxecto de financiamento do FO036A é o impulso as entidades locais a través de “(...)axudas para gastos de mantemento, programas e promoción de actividades(...)” relacionadas coas políticas de envellecemento activo, seguindo a Base 3 das Bases reguladoras do Programa de Subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de programas de envellecemento activo para as persoas maiores no ano 2016 ((BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.)

No referente ás achegas da Xunta de Galicia, as de natureza corrente, teñen por obxecto o cofinanciamento dos gastos derivados do funcionamento cotiá e desenvolvemento dos servizos sociais comunitarios municipais en cada exercicio orzamentario e o sistema empregado e a través do denominado Plan Concertado mediante o sistema de financiamento recollido no Decreto 99/2012.

As achegas da Deputación da Coruña para o financiamento dos servizos sociais comunitarios nos últimos anos tiveron unha notable evolución, tal e como se pode observar na seguinte táboa. As achegas que recibiron os concellos da Comarca de Ortegal experimentaron un incremento que vai do 164% do Concello de Mañón ó 12% do Concello de Ortigueira.

Táboa 19. Achegas realizadas pola Deputación da Coruña ós concellos da comarca de Ortegal en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018²².

Concello	2016	2017	2018	Diferenza 2016 - 2018 (%)
Cariño	69.027,07 €	53.027,07 €	119.552,00 €	73%
Cerdido	22.672,08 €	17.643,83 €	36.468,00 €	61%
Mañón	37.606,42 €	32.656,42 €	99.136,00 €	164%
Ortigueira	95.557,53 €	77.069,53 €	107.478,78 €	12%

Fonte: Elaboración propia a partir dos datos das Resolucións: RP 2016/11712, RP 2016/8711, RP 2016/15377, RP 16525/ 2017 e RP núm. 2018/14387.

O incremento no apoio económico da Deputación da Coruña ós servizos sociais comunitarios dos concellos da Comarca responde tanto a un cambio do sistema de financiamento da propia Deputación, como á nova fórmula empregada pola institución para o financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais.

Neste sentido, o novo sistema empregado pola Deputación da Coruña para o financiamento dos servizos sociais comunitarios baséase no apoio directo ós concellos no financiamento do persoal de servizos sociais comunitarios distinto do/a traballador/a social, conforme os módulos no que se encadra o persoal correspondente: persoal administrativo grupo C1 e C2, persoal técnico A2, persoal técnico A1 e o persoal auxiliar do Servizos de Axuda no Fogar en réxime de libre concorrència (SAF

²² Bases reguladoras do Programa de subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de servizos sociais para o ano 2016. BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.

RP 2016/11712 Resolución pola que se aproba a concesión definitiva das subvencións correspondentes ao programa FOAXCA 2016. BOP núm. 103, do mércores 1 de xuño de 2016.

Bases reguladoras do Programa de subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de programas de envellecemento activo para as persoas maiores no ano 2016. BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.

RP 2016/8711 Resolución pola que se aproba a concesión definitiva das subvencións correspondentes ao programa FO036A. BOP núm. 82, do luns 2 de maio de 2016.

Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2016. BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.

Resolución pola que se aproba o programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2016 (FOPPSS/2016). BOP núm. 39, do luns 29 de febreiro de 2016.

Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2017. BOP núm. 39, do venres 24 de febreiro de 2017.

RP 16525/ 2017 Resolución pola que se aproba o programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2017 (FOPPSS/2017). BOP núm. 99, do luns 29 de maio de 2017.

Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2017. BOP núm. 242, do venres 22 de decembro de 2017.

RP núm. 2018/14387 Resolución pola que se aproba o programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2018 (FOPPSS/2018). BOP núm. 81, do luns 30 de abril de 2017.

libre concorrência), segundo base 3 das Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2019²³.

A evolución, nos últimos tres anos, do cofinanciamento²⁴ dos servizos sociais comunitarios por parte da Xunta de Galicia mediante transferencias finalistas recóllese na táboa 20. Estas transferencias para o cofinanciamento dos gastos derivados do funcionamento cotiá e desenvolvemento dos servizos sociais comunitarios municipais inclúen o financiamento básico dos servizos sociais comunitarios básicos, o programa específico de atención á primeira infancia en centros e instalacións que posibiliten a conciliación da vida laboral e familiar, e a axuda no fogar a persoas valoradas como dependentes.

Neste sentido, é preciso incidir en que unha parte salientable do financiamento da Xunta de Galicia vai dirixido á prestación por parte dos Concellos de servizos derivados da Lei 39/2006, de Promoción da Autonomía Persoal e Atención ás persoas en situación de dependencia, concretamente os relacionados co Servizo de Axuda no Fogar na modalidade de atención ás persoas dependentes, cubrindo así as necesidades financeiras derivadas da competencia local que determina o artigo 11 da Orde do 22 de xaneiro de 2009 pola que se regula o servizo de axuda no fogar, no que se establece que o servizo de axuda no fogar será prestado polas entidades locais.

Táboa 20. Achegas realizadas pola Xunta de Galicia ós concellos da comarca de Ortegal en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018.

Concello	2016	2017	2018	Diferenza 2016 -2018 (%)
Cariño	230.143,97 €	266.169,00 €	311.391,12 €	35%
Cerdido	116.662,92 €	119.644,15 €	125.832,13 €	8%
Mañón	131.916,54 €	116.059,43 €	133.388,60 €	1%
Ortigueira	345.116,09 €	361.187,44 €	412.730,59 €	20%

Fonte: Elaboración propia a partir de datos Xunta de Galicia.

A axuda no fogar a persoas valoradas como dependentes é a partida que presenta un incremento máis notable ó longo dos anos expostos, xa que o resto de obxectos de financiamentos destas transferencias finalistas da Xunta de Galicia teñen unha tendencia estable.

O financiamento do servizo de axuda no fogar, tanto na modalidade de dependencia como na de libre concorrência, é o obxecto de financiación que presenta un maior peso nas achegas que realizan

²³ BOP nº 5, do martes 5 de xaneiro de 2019.

²⁴ Resolución do 5 de abril de 2016 pola que se publican as contías das transferencias finalistas efectuadas no exercicio 2015 ao abeiro do Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento. DOG núm. 71, do xoves 14 de abril de 2016.

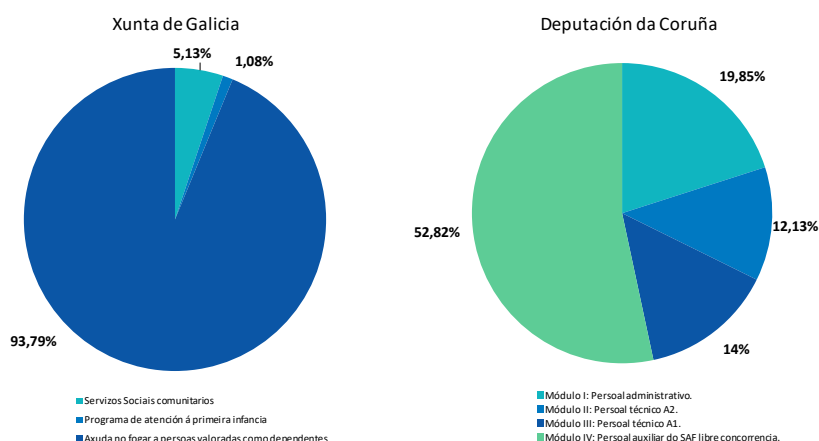
Resolución do 8 de maio de 2017 pola que se publican as contías das transferencias finalistas efectuadas no exercicio 2016 ao abeiro do Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento. DOG núm. 100, do luns 29 de maio de 2017.

Resolución do 30 de abril de 2018 pola que se publican as contías das transferencias finalistas efectuadas no exercicio 2017 ao abeiro do Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento. DOG núm. 105, do luns 4 de maio de 2018.

tanto Deputación de Galicia como Xunta de Galicia ós servizos sociais comunitarios municipais da Comarca.

Así, e segundo se observa no seguinte gráfico, case o 94% do financiamento que reciben os concellos da Comarca de Ortegál da Xunta de Galicia ten como destino o financiamento do servizo de axuda no fogar ás persoas valoradas como dependentes e o 53% das achegas que reciben da Deputación da Coruña ten como finalidade o financiamento das horas prestadas polo persoal auxiliar do SAF libre concorrencia.

Gráfico 12. Finalidade das achegas recibidas polos concellos da comarca de Ortegál da administración autonómica e provincial para o financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais. Ano 2018.

Fonte: Elaboración propia a partir de datos Deputación e Xunta de Galicia.

Así, é posible evidenciar como o Servizo de Axuda no Fogar, tanto na modalidade de atención ás persoas dependentes como na modalidade de libre concorrencia, vai conformándose como o programa máis relevante que na actualidade están a xestionar os departamentos municipais de benestar.

B) Os recursos humanos nos Servizos Sociais municipais.

Os recursos humanos son a peza fundamental dos servizos sociais comunitarios municipais na súa función como porta de entrada o sistema público de servizos sociais.

Para o ano 2018, o número de profesionais que forman parte dos servizos sociais municipais na comarca de Ortegál ascende a un total de 96.

Na seguinte táboa recóllese a dotación de profesionais, segundo as súas ocupacións, que forman parte dos equipos das área de benestar e servizos sociais municipais da comarca:

Táboa 21. Número de profesionais segundo ocupación e concello que forman parte dos equipos de servizos sociais na Comarca de Ortegal. 2018.

Ocupación profesional	Concellos			
	Cariño	Cerdido	Mañón	Ortigueira
Traballador/a social	2	1	1	1
Psicólogo/a	-	-	-	1
Auxiliar Administrativo/a	1	-	1	1
Auxiliar SAF ²⁵	24	7	21	35

Fonte: Elaboración propia a partir da información facilitada polos concellos.

Como se pode observar, tódolos concellos contan co profesional de referencia, o/a traballador/a social, e na maioría, a excepción de Cerdido, contan con profesionais de apoio administrativo. Salienta o elevado número de profesionais do SAF presente en tódolos concellos, aspecto este que denota o elevado impacto que ten o servizo en termos de contratación de persoal, 87 dos 96 profesionais que forman parte dos servizos sociais municipais.

A normativa determina as dotacións mínimas de persoal que deben formar parte do servizo en base a unha definición de equipos profesionais en función da área social²⁶ na que se atope o concello. Segundo a clasificación do Decreto 99/2012 na que se atopan os concellos da comarca de Ortegal, estes cobren a dotación mínima, que no caso dos concellos de Cariño, Cerdido e Mañón é de 1-2 traballador/a social e ½ auxiliar administrativo, coa peculiaridade de Ortigueira, que debería contar como mínimo con 1-2 traballadores/as sociais, 1 educador/a e 1 auxiliar administrativo, e se ben conta co número mínimo de efectivos no servizo as categorías non coinciden coas recollidas no Decreto.

Respecto das dotacións de persoal auxiliar do servizo de axuda no fogar, se ben hai unha parte importante fixa hai outra, que vén derivada polo tipo de xestión, maioritariamente mixto, do servizo presente nos concellos, que é variable e flexible en función das necesidades que vai presentando o propio servizo en termos de recursos humanos.

Este número variable está motivado polo obxecto da externalización do servizo, xa que os concellos teñen contratada con prestadores externos a cobertura de baixas laborais, permisos e vacacións do persoal propio e, no caso de Cariño, tamén a posible ampliación de horas do servizo para as persoas valoradas como dependentes. Así, as profesionais que prestan servizo ós/ás usuarios/as da comarca ascende a un mínimo de 87 para o ano 2018.

²⁵ O número de auxiliares de SAF é o correspondente ó persoal contratado pola administración local. Neste número non se inclúe o número de auxiliares de SAF que prestaron o servizo a través de empresa, xa que ó contar con xestión externalizada do servizo fundamentalmente para a cobertura de baixas do persoal propio fai complicado o cómputo final de auxiliares que formaron parte do servizo no ano.

²⁶ As áreas sociais establécense atendendo ás características dos concellos, referidas fundamentalmente ao tamaño, densidade e dispersión poboacional, configuración orográfica e ós índices de dependencia, envellecemento e discapacidade. As áreas sociais están definidas no Anexo I do Decreto 99/2012 e son unha ferramenta para a planificación de referencia das dotacións de servizos sociais comunitarios.

C)A actividade e os principais programas dos departamentos municipais de benestar. O Servizo de Axuda no Fogar.

O Programa de información e orientación en materia social, o Servizo de educación e apoio familiar, o Programa básico de inserción social, o Programa de fomento da cooperación e solidariedade social e o Programa de axuda no fogar (SAF) son os programas e servizos definidos no artigo 9 do Decreto 99/2012 a través dos cales os servizos sociais comunitarios municipais, como porta de entrada ó sistema galego de servizos sociais, prestarán mediante atención directa á cidadanía.

Como se pode observar, a complexidade é o factor que determina a actividade dos departamentos de benestar locais, polo que é preciso ter en conta este elemento á hora de xerar o dato primario relacionado coa poboación á que efectivamente se lle presta servizo dende os devanditos departamentos locais, ben sexa a través de intervencións directas, ben sexa a través da información ou asesoramento puntual tanto presencial como, por exemplo, telefónico.

Neste sentido, as dificultades de confiabilidade coas que contan os datos primarios relacionados coa actividade xeral dos departamentos de benestar, provoca que a explotación estatística do Sistema de Información de Usuarios de Servizos Sociais (SIUSS) dificulte albiscar toda a profundidade e amplitude do traballo realizado polos equipos técnicos.

Con todo, a efectos de realizar unha estimación sobre o número de persoas ós que se presta servizo público dende os Concellos, e tendo en conta as experiencias analizadas ó longo da elaboración do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña, é posible afirmar que na actualidade os departamentos municipais de benestar dos Concellos menores de 20.000 habitantes da provincia están a chegar a unha porcentaxe da poboación que supera o 20%, de tal xeito que para a comarca de Ortegal os devanditos departamentos de benestar atenderon, aproximadamente, a unhas 2.506 persoas no ano 2017.

O programa de axuda no fogar, tanto pola súa importancia no financiamento como pola súa dotación de persoal, é o principal programa dos servizos sociais, tal e como se ven revelando ó longo desta diagnose.

O servizo de axuda no fogar (SAF) consiste en ofrecer un conxunto de atencións ás persoas ou unidades de convivencia no propio domicilio para facilitar o seu desenvolvemento e a permanencia no seu medio habitual, de acordo coa valoración técnica correspondente. O SAF é un servizo que se presta e se xestiona dende o ámbito municipal tanto na súa dimensión básica como na modalidade de atención ás persoas valoradas como dependentes, tal e como indica o artigo 11 da Orde do 22 de xaneiro de 2009 pola que se regula o servizo de axuda no fogar.

En base ás competencias regulamentarias e de autoorganización de que dispoñen os concellos, estes teñen regulado²⁷ o servizo de axuda no fogar co obxectivo de garantir a equidade, calidade e

²⁷ O Concello de Cariño aprobou a vixente Ordenanza municipal reguladora do servizo de axuda no fogar do Concello de Cariño o 29 de novembro de 2013, BOP nº53 do 19 de marzo de 2014. O Pleno do concello de Cerdido aprobou a Ordenanza reguladora e fiscal da prestación do servizo de axuda no fogar do Concello de Cerdido o 11 de maio de 2009 e foi publicada no BOP nº162 do 21 de xullo de 2009. No BOP nº 17 de 27 de xaneiro de 2015 publicouse a aprobación por parte do Pleno do Concello de Mañón o día 3 de decembro de 2014 a

intensidade homoxéneas do servizo de conformidade co marco autonómico²⁸ que define e regula o servizo de axuda no fogar.

Na comarca de Ortegal, no ano 2018, o servizo de axuda no fogar prestouse a un total de 318 persoas na comarca a través de 111.756,67 horas de servizo. Na seguinte táboa recóllese o número de horas prestadas por cada un dos concellos así como o número de usuarios/as beneficiarios/as deste servizo nas súas diferentes modalidades, libre concorrencia e dependencia.

Táboa 22. Número de horas prestadas e usuarios/as atendidos/as segundo a modalidade de SAF libre concorrencia e dependencia nos concellos da comarca de Ortegal. 2018.

Concello	Modalidade libre concorrencia		Modalidade dependencia	
	Nº de horas prestadas	Nº de usuarios/as atendidos/as	Nº de horas prestadas	Nº de usuarios/as atendidos/as
Cariño	5.847,00	20	29.119,00	53
Cerdido	1.371,00	11	11.156,00	39
Mañón	4.547,00	31	12.968,67	49
Ortigueira	2.962,00	18	43.786,00	97
Total	14.727,00	80	97.029,67	238

Fonte: Elaboración propia a partir de información facilitada polos concellos.

En base ós/ás usuarios/as atendidos/as polo servizo pódese determinar a taxa de cobertura que está a ter este servizo nos diferentes concellos da Comarca.

Táboa 23. Ratio de cobertura do servizo de SAF segundo as modalidades de libre concorrencia e dependencia nos concellos da comarca de Ortegal. 2018.

Concello	Modalidade libre concorrencia		Modalidade dependencia		Taxa de cobertura SAF (%)
	Nº de usuarios/as atendidos/as	Taxa de cobertura libre concorrencia(%)	Nº de usuarios/as atendidos/as	Taxa de cobertura dependencia(%)	
Cariño	20	1,57	53	4,01	5,59
Cerdido	11	2,86	39	9,2	12,06
Mañón	31	6,53	49	9,35	15,88

Ordenanza municipal reguladora do servizo de axuda no fogar do Concello de Mañón. O Concello de Ortigueira aprobou no Pleno do 4 de setembro de 2013 a Ordenanza municipal reguladora do funcionamento do servizo de axuda no fogar do Concello de Ortigueira e foi publicada no BOP nº 231 do 4 de decembro de 2013.

²⁸ Lei 13/2008, do 3 de decembro de servizos sociais de Galicia, no capítulo II, define o servizo de axuda no fogar e no seu artigo 11.f) establece que é función dos servizos sociais comunitarios básicos a xestión da axuda no fogar.

Orde do 22 de xaneiro de 2009 pola que se regula o servizo de axuda no fogar responde a necesidade de establecer un marco regulador de carácter básico dos contidos, formas de prestación e aspectos procedementais e organizativos de axuda no fogar ó abeiro da entrada en vigor da Lei 39/2006, do 14 de decembro, de Promoción da Autonomía Persoal e Atención ás persoas en situación de dependencia.

Decreto 254/2011, do 23 de decembro, polo que se regula o réxime de rexistro, autorización, acreditación e a inspección dos servizos sociais en Galicia, que establece como requisito xeral dos centros e programas de servizos sociais, dispoñer dunhas normas de funcionamento que garanta o respecto ao dereito das persoas usuarias e establezan as condicións da prestación e desenvolvemento dos servizos no seu artigo 7.b).

Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento que establece na súa disposición derradeira primeira a necesidade de que as corporacións locais adapten a súa normativa municipal, neste caso en materia de axuda no fogar. Igual que acontece co Decreto 149/2013, do 5 de setembro, polo que se define a carteira de servizos sociais para a promoción da autonomía persoal e a atención ás persoas en situación de dependencia e se determina o sistema de participación das persoas usuarias no financiamento do seu custo.

Concello	Modalidade libre concorrencia		Modalidade dependencia		Taxa de cobertura SAF (%)
	Nº de usuarios/as atendidos/as	Taxa de cobertura libre concorrencia(%)	Nº de usuarios/as atendidos/as	Taxa de cobertura dependencia(%)	
Ortigueira	18	0,88	97	4,53	5,41
Total comarca	80	1,92	238	5,39	7,31

Fonte: Elaboración propia.

A taxa de cobertura do servizo de axuda no fogar na Comarca de Ortegál é do 7,31%, é dicir máis do 7% das persoas maiores de 65 anos da comarca de Ortegál son usuarios/as do servizo de axuda no fogar público. A modalidade de libre concorrencia, a pesares de prestar servizo a un notable número de usuarios/as, é substancialmente menor que o da modalidade de dependencia o que se traduce nunha taxa de cobertura da modalidade de dependencia que case triplica á de libre concorrencia.

As taxas de cobertura do servizo para as persoas maiores de 65 anos entre os concellos da comarca son moi heteroxéneas, pois estas van do 6,53% para libre concorrencia no Concello de Cerdido ó 0,88% do Concello de Ortigueira. Con respecto á cobertura do servizo de dependencia, a máxima cobertura a nivel comarcal tena o Concello de Mañón co 9,35% fronte o 5,51% de Ortigueira. En todo caso, amósanse unhas cifras agregadas salientables, sobre todo no caso dos Concellos de Mañón ou Cerdido, que contan cun 15,8% e cun 12% de persoas maiores de 65 anos atendidas polo SAF, respectivamente.

O SAF na comarca de Ortegál, a pesar de chegar a un total de 318 usuarios/as no 2018 nas dúas modalidades, contaba cun total de 137 persoas en lista de agarda. Así, o Concello de Cariño conta cunha lista de agarda de 42 persoas para a atención na modalidade de dependencia, nesta mesma modalidade o Concello de Ortigueira ten unha lista de agarda de 85 persoas e o Concello de Mañón ten para o servizo de libre concorrencia 9 persoas en lista de agarda e 1 para o de dependencia.

Polo que respecta á prestación do servizo de axuda no fogar na modalidade de libre concorrencia, esta evoluciona nos últimos anos atendendo á táboa seguinte.

Táboa 24. Número de horas prestadas do SAF libre concorrencia nos concellos da comarca de Ortegál. 2016 - 2018.

Concello	2016	2017	2018
Cariño	6.296,00	5.768,00	5.847,00
Cerdido	1.539,00	1.463,00	1.371,00
Mañón	7.204,00	4.928,00	4.547,00
Ortigueira	4.038,00	2.767,50	2.962,00

Fonte: Elaboración propia a partires da información facilitada polos concellos e a Deputación da Coruña.

Os datos amosan unha evolución decrecente no número de horas de SAF de libre concorrencia prestadas polos concellos nos últimos anos. Así, se ben en tódolos concellos a diminución é clara, salientan ós casos de Mañón e Ortigueira que reducen o número de horas prestadas nun 37% en un 27% respectivamente. O Concello de Cerdido baixa un 10% o número de horas prestadas de SAF e o de Cariño o fai nun 7%.

Non se pode esquecer o apoio financeiro que a Deputación da Coruña esta a prestar ó servizo de axuda no fogar na modalidade de libre concorrancia dentro do Programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais (FOPPSS). Como xa se indicou con anterioridade, este programa, que responde á competencia determinada ó abeiro do Decreto 99/2012 que regula os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento, evolucionou nos últimos anos e, na actualidade, no caso do SAF financia os custos correspondentes ó persoal auxiliar do devandito servizo, establecéndose, para elo, unha achega²⁹ de 12,00€ por hora prestada de servizo.

A seguinte táboa amosa a evolución do financiamento da Deputación da Coruña ós concellos da comarca para o servizo de axuda no fogar na modalidade de libre concorrancia.

Táboa 25. Importe das achegas realizadas pola Deputación da Coruña para o financiamento do SAF libre concorrancia nos concellos da comarca de Ortegal. 2016 - 2019.

Concello	2016 ³⁰	2017 ³¹	2018 ³²	2019 ³³
Cariño	17.643,83 €	17.643,83 €	75.552,00 €	75.552,00 €
Cerdido	17.643,83 €	17.643,83 €	18.468,00 €	18.468,00 €
Mañón	17.643,83 €	17.643,83 €	59.136,00 €	89.460,00 €
Ortigueira	17.643,83 €	17.643,83 €	42.000,00 €	34.800,00 €

Fonte: Resolucións pola que se aproba o Programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais (FOPPSS) os anos 2016, 2017, 2018 e 2019.

No período analizado obsérvase unha salientable evolución dos volumes de financiamento do SAF libre concorrancia como consecuencia do paso da modalidade de financiamento de carácter lineal dos anos 2016 e 2017 ó sistema de financiamento por horas de prestación de servizo. Esta evolución oscila entre o incremento do 407% do financiamento do Concello de Mañón ó 5% do Concello de Cerdido entre os anos 2016 e 2019. Polo que respecta ó Concello de Cariño o financiamento para o SAF libre concorrancia incrementa nun 328% en un 97% o de Ortigueira. Con todo, na actualidade verificase as dificultades dos Concellos para a execución efectiva das horas de SAF libre concorrancia financiadas pola Deputación.

Como se mencionou con anterioridade, unha parte importante da composición dos equipos de benestar dos Concellos vencélase ó servizo de axuda no fogar nas súas diferentes modalidades. Así, e para realizar a análise do volume de profesionais do SAF, é preciso ter en conta tanto a presenza necesaria de diferentes ocupacións como os sistemas de xestión que os Concellos empregan á hora da prestación do servizo.

²⁹ A achega para o financiamento do persoal auxiliar do SAF libre concorrancia, establecido na base 4 das Bases Reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais, pasou de seu unha achega fixa de 17.643,83€ o primeiro ano de vixencia do Programa no 2017 (BOP nº 39 de 24 de febreiro de 2017) a unha achega calculada en función das horas previstas de prestación do servizo sobre a base de 12,00€ por hora prestada de servizo.

³⁰ Resolución pola que se aproba o programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2016 (FOPPSS/2016). BOP núm. 39, do luns 29 de febreiro de 2016.

³¹ RP 16525/2017. Resolución pola que se aproba o Programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2017 (FOPPSS/2017). BOP nº 99 de data 29 de maio de 2017.

³² RP num. 2018/1487. Resolución pola que se aproba o Programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2018 (FOPPSS/2018). BOP nº 81 de data 30 de abril de 2018.

³³ RP 13220/2019. Resolución pola que se aproba o Programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais en 2019 (FOPPSS/2019). BOP nº 73 de data 16 de abril de 2019.

Táboa 26: Tipo de xestión do servizo de axuda no fogar nos concellos da comarca de Ortegale en función da súa modalidade e número de persoal encargado da coordinación e da prestación directa do servizo. 2018.

Concello	Modalidade de SAF	Tipo de xestión	Persoal de coordinación	Persoal auxiliar	Custo /hora
Cariño	Libre concorrencia	Directo	2	4	12,00 €
	Dependencia	Mixto		20	
Cerdido	Libre concorrencia	Directo	1	8	15€ - 20€
	Dependencia	Mixto			
Mañón	Libre concorrencia	Directo	2	21	14,42 €
	Dependencia				14,59 €
Ortigueira	Libre concorrencia	Mixto	3	35	13,97 €
	Dependencia				

Fonte: Elaboración propia a partir da información facilitada polos concellos

Na comarca de Ortegale, na actualidade, o servizo de axuda no fogar público está a ocupar un total de 96 profesionais, nos que se pode distinguir 8 que corresponden á figura de coordinación nos concellos, e un mínimo de 88 corresponden ás persoas auxiliares que prestan servizo directamente nos fogares das persoas usuarias.

Visto o impacto que en termos laborais ten o SAF, é necesario deterse nas diferentes formas de xestión do servizo empregadas polos Concellos.

En base ós datos expostos obsérvase como os concellos da comarca xestionan o SAF de diferentes formas, todo e que a opción que se vai impoñendo é a xestión mixta. No caso dos concellos de Ortegale esta fórmula baséase na prestación do servizo de xeito directo, tanto a modalidade de libre concorrencia como a de dependencia, que se reforza co apoio dun prestador externo para a cobertura do servizo de xeito puntual, é dicir, para coberturas de baixas, permisos ou vacacións do persoal propio ou, como no caso de Cariño, para a prestación dos posibles incrementos das horas concedidas na modalidade de dependencia. Con todo, Mañón está a prestar o servizo de xeito directo na súa totalidade.

O sistema de xestión mixto do SAF imposibilita o cómputo total de profesionais do SAF que acaban prestando servizo directo ós/ás usuarios/as por parte de entidades prestadoras externas ós Concellos, ó responder a unhas necesidades puntuais e variables para cada caso, como son as baixas ou permisos laborais do persoal propio. Con todo, é posible identificar o caso do Concello de Cerdido que cuantifica o apoio externo en 1 auxiliar.

Polo que respecta ó persoal de coordinación este é todo persoal municipal e corresponde ó profesional de referencia do servizo, o/a traballador/a social, apoiado polo persoal administrativo da área. No caso do Concello de Ortigueira este traballo vese reforzado co traballo da psicóloga.

Finalmente, é preciso referir a existencia de diferentes custos/hora do servizo de SAF en función do Concello, situándose o chan do custo/hora no Concello de Cariño en 12€/hora, en tanto que o teito se atopa no Concello de Cerdido, que, coa dificultade que implica o cómputo do custo/hora do

servizo pola multitude de variables que participan no servizo, estimase este entre os 15€ e os 20€/hora.

3.3 EXTRACTO DA SITUACIÓN DOS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DE ORTEGAL.

Os servizos sociais na comarca de Ortegal teñen un claro predominio do sector público xa que a maioría dos centros de servizos sociais son de titularidade pública. Estes centros están focalizados na atención á infancia, con tres centros, dos cales dous son puntos de atención á infancia e un é unha escola infantil que ofrecen un total de 81 prazas, e na atención ás persoas maiores e dependentes, ámbito no que prestan servizo o Centro de Día (con 10 prazas) e a Residencia (con 50 prazas) ofrecendo un total de 60 prazas para estes colectivos, os dous ubicados no Concello de Ortigueira.

Os equipamentos de atención ás persoas maiores e dependentes melloraron a cobertura que prestan á cidadanía da comarca ó longo dos últimos anos, mellora que se consegue non so polo incremento de prazas, no caso do centro de día, se non tamén pola perda de poboación da comarca. O incremento da cobertura destes equipamentos aínda presenta diferenzas con respecto ós obxectivos establecidos no *Mapa galego de equipamentos e servizos sociais*, cuantificándose estas en 170 prazas en equipamentos de carácter residencial é 78 en prazas en centros de día. Neste punto é preciso indicar que o Concello de Cariño está en proceso de finalización dun edificio que ten como obxectivo a apertura dun centro de día no municipio, contribuíndo, así, a ampliar a oferta de prazas neste tipo de equipamentos e mellorando a oferta de proximidade dos servizos que se prestan a cidadanía da comarca.

Polo que respecta ós centros de atención á primeira infancia, a actual dotación de prazas, 81 prazas na comarca, excede a ratio recomendada pola Unión Europea, todo e que o Concello de Cerdido non conta con este tipo de equipamentos. Neste contexto, parece axeitado analizar opcións e alternativas que permitan contribuír á ampliación da oferta destes equipamentos en zonas cunha tendencia demográfica negativa, que facilite os servizos de conciliación á súa poboación ó tempo que xeran actividade económica de proximidade.

A oferta pública de centros de servizos sociais vese complementada cos centros que pertencen a iniciativas de carácter social. Así, dende a iniciativa social cóbrease a atención as persoas con discapacidade a través de dous centros xestionados pola entidade ASPROMOR, o centro de día, cunha capacidade de 21 prazas, e o centro ocupacional que presta servizo a 40 persoas usuarias. Na comarca tamén hai unha residencia de menores, no Concello de Mañón, con capacidade para 15 menores, xestionada por unha entidade relixiosa.

Polo que respecta á valoración que se fai dos centros por parte dos equipos técnicos municipais, é destacable a positiva valoración dos equipamentos de atención ás persoas maiores e dependentes xestionados polo Consorcio Galego de Servizos de Igualdade e Benestar, o Centro de Día e a Residencia, que están no Concello de Ortigueira, todo e que as prazas dispoñibles son moi limitadas e

xeran unha importante espera por parte das posibles persoas usuarias da zona o que implica que estas teñan que optar por recursos fora da propia comarca.

As políticas de benestar nos concellos da comarca, segundo a asignación de créditos iniciais do programa de “Servizos Sociais e promoción social” dos orzamentos municipais, contan con entre o 15% e o 20% do orzamento municipal aprobado, o que denota unha notable adicación de recursos municipais.

Ó longo dos últimos anos, o apoio financeiro da Xunta de Galicia e da Deputación da Coruña ós concellos da Comarca de Ortegal aumentou de xeito significativo. Así, polo que respecta ás achegas da Xunta de Galicia o incremento vén basicamente pola partida que financia as horas prestadas polo servizo de axuda no fogar na modalidade de dependencia. No caso da Deputación da Coruña, o cambio no sistema de financiamento empregado pola institución, enmarcada no POS, contribúe a que o apoio económico se basee no financiamento do persoal técnico complementario e do persoal administrativo así como á actividade do persoal do Servizo de Axuda no Fogar na modalidade de libre concorrencia.

Dentro deste aspecto, resulta destacable que a posta a disposición por parte da Deputación de recursos económicos para que os concellos doten os seus equipos municipais de persoal que complementa e reforta os programas que se desenvolven, así como de persoal administrativo, non acaba de ter uns resultados óptimos. Así, constátase que, se ben a existencia de recursos económicos é un elemento necesario para a dotación de persoal esta non é a única variable a ter en consideración, xa que os elementos operativos e procedimentais propios das dinámicas dos departamentos municipais inciden de xeito directo nesta dotación.

Neste sentido, é notorio nos concellos de Ortegal a ausencia da figura do profesional que desenvolve o programa de educación familiar, ben sexa por motivos operativos da área de benestar que determina que non é necesaria esta figura de xeito permanente, ben sexa por motivos administrativos e procedimentais que inciden na cobertura do posto deste profesional. Non acontece o mesmo para a figura do profesional administrativo para os cales tódolos concellos da comarca reciben financiamento da Deputación, aínda que non en todos se conta efectivamente co profesional, tamén por motivos administrativos e procedimentais dos departamentos competentes.

Con respecto a este último aspecto, unha menor temporalidade do sistema de financiamento contribuiría a facilitar as operativas administrativas locais, posibilitando, así, a mellora da composición dos equipos profesionais dos servizos sociais comunitarios municipais, tanto coa dotación de persoal complementario como con profesionais de apoio administrativo.

Se ben os servizos sociais comunitarios encárganse de desenvolver múltiples e variados programas, o programa de axuda no fogar estase consolidando como aquel que ten un maior impacto ben sexa polas horas de servizo que se prestan, polas persoas usuarias do mesmo, ou polo número de profesionais que participan na súa prestación. Por elo, é salientable que a actividade dos servizos de benestar locais se focalice na prestación do SAF, nas súas diferentes modalidades, converténdose este servizo no centro neuráxico das actividades de benestar locais.

Así, pódese afirmar que o SAF é o servizo que xera nos departamentos de benestar unha maior carga de traballo nos equipos técnicos e, fundamentalmente, na figura do traballador/a social quen acaba especializándose en todo o relacionado coa tramitación de recursos, a xestión administrativa e a coordinación do servizo.

Neste contexto, e como se puxo de manifesto ó longo da diagnose, a ausencia nos concellos de figuras profesionais complementarias que desenvolvan outro tipo de programas de carácter máis comunitario, comporta que o resto de programas e servizos da área, ben queden nun segundo plano, ben impliquen un sobre esforzo por parte do profesional traballador/a social para desenvolvelos.

Por elo, sería positivo contar cunha programación complementaria estable que dotase os concellos de recursos suficientes para cubrir a oferta de programas e servizos existentes en diferentes ámbitos de actuación, dende o traballo conxunto coas escolas/institutos relacionados con aspectos como a prevencións de adiccións ou como o relacionado coas persoas maiores incidindo en accións que contribúan á rexeneración da vida comunitaria, á loita contra a soidade ou á recuperación de hábitos sociais.

Na prestación do servizo de axuda no fogar os concellos de Ortegá presentan todos unha mesma pauta de actuación, a prestación directa do servizo, tanto na modalidade de libre concorrència como na de dependencia, completada coa prestación indirecta para a cobertura de situacións puntuais como as baixas, permisos ou vacacións do persoal propio. Esta xestión mixta é a que teñen os concellos de Cariño e Cerdido para a prestación do SAF dependencia e o Concello de Ortigueira para as dúas modalidades. O Concello de Mañón conta só con xestión directa do servizo.

O tipo de xestión empregada polos concellos na prestación do servizo de axuda no fogar non parece ser a variable que incide nin no rendemento do servizo nin no custo do mesmo. Así, coa excepción do Concello de Mañón que presta servizo de xeito directo e ten a taxa de cobertura maior da comarca o 15,88%, o resto de concellos cunha prestación semellante teñen taxas de cobertura que van do 12,06% no Concello de Cerdido ó 5,41% do de Ortigueira.

Polo que respecta ós custos/hora analizados, estes superan ós financiamentos, tanto da Deputación da Coruña para a modalidade de libre concorrència fixado en 12,00€/hora como o da Xunta de Galicia, que para a modalidade de dependencia o establece en 9,70€/hora. Así, o custo total do servizo complétase tanto a través do copagamento das persoas usuarias como polo orzamento municipal dos concellos. Este aspecto require dunha reflexión tanto sobre a suficiencia financeira das facendas locais como sobre a equidade xeral das estimacións sobre as que se establecen os capagements individuais.

Como se vén de observar o SAF é un servizo que implica unha enorme carga de recursos técnicos, financeiros e de coordinación e, neste contexto, constátase a incipiente utilización de ferramentas de control de xestión e seguimento do servizo, no caso, polo momento, do Concello de Ortigueira, co obxectivo de favorecer as condicións de traballo dos profesionais responsables da coordinación do servizo así como de mellorar na propia coordinación e xestión do servizo que se presta.

Ademais, con respecto á xestión do SAF Libre Concorrenca, é preciso salientar a existencia posibilidades de financiamento por parte da Deputación superiores ás capacidades de xestión e prestación efectiva de horas de servizo por parte dos Concellos, sendo este un elemento a reforzar para a maximización das posibilidades dos devanditos servizos.

O propio SAF preséntase como unha oportunidade que permite a detonación doutras intervencións relacionadas coa persoa usuaria e o seu contexto como a mellora da vivenda, as relacións familiares ou con outro tipo de aspectos que poden redundar na mellora da autonomía das persoas usuarias e dos seus contextos familiares. Estas oportunidades estanse aproveitando de xeito puntual, xa que acaba resultando un traballo moi intenso para o/as propios/as profesionais, tanto de concienciación como de implicación das persoas usuarias e o seu entorno familiar.

Así, enténdese como unha necesidade o aproveitamento do coñecemento que xera a prestación do SAF que permita convertelo en accións estruturadas de intervención integral sobre o contexto das persoas usuarias e, para elo, é preciso poñer medios a disposición dos equipos municipais que, por unha parte, complementen os perfís dos propios equipos, e por outra, lles facilite este traballo.

Para elo, tamén é necesario contar con equipos de auxiliares suficientes e ben formados que posibiliten unha prestación de calidade do servizo. Nestes momentos na Comarca de Ortegál evidenciase a falta de profesionais formados/as en servizos de atención sociosanitaria que está a dificultar a prestación de máis horas de SAF tanto na modalidade de dependencia como na de libre concorrencia en tódolos concellos. Sería, polo tanto, necesario mellorar a cobertura das necesidades de formación e actualización das profesionais do SAF en activo e propiciar espazos para a formación de novas.

4. Conclusións e Recomendacións.

Ó longo do presente documento foron analizados, en tres apartados diferentes, os principais aspectos relacionados coa evolución demográfica, co contexto socioeconómico, e coa situación dos servizos sociais e dos principais programas das políticas locais de benestar; amosando así un panorama integral resultante do estudo conxunto (I) das persoas, (II) das súas condicións de vida, e (III) da actividade dos servizos de benestar.

O último punto da Diagnose da Comarca de Ortegal vén conformada pola formulación das principais conclusións extraídas da análise dos anteriores apartados, así como pola elaboración de diferentes propostas para a mellora e ampliación do alcance e profundidade das actividades dos departamentos locais de benestar.

Estas conclusións e recomendacións terán como vieiro xeral a procura da mellora da calidade de vida da poboación e, máis concretamente, da mellora da autonomía individual e relacional das persoas, de tal xeito que se enmarquen e sexan coherentes coas liñas xerais que o Plan de Acción diseña para a actividade de Área de Benestar da Deputación da Coruña. É dicir, as recomendacións propostas para a Comarca de Ortegal non só son coherentes cun deseño xeral a nivel provincial, senón que contribúen a este deseño trasladando de xeito *abaixo – arriba* tanto as necesidades locais como as circunstancias puntuais que se presentan no desenvolvemento cotiá das tarefas dos departamentos locais, e que inflúen de xeito determinante no rendemento das políticas locais de benestar e, polo tanto, na súa capacidade de resposta fronte ás situacións sociais.

Neste sentido, ó longo dos últimos anos a Deputación da Coruña evoluciona no seu sistema de apoio ós Concellos de menos de 20.000 habitantes. Esta evolución insírese na emerxencia do POS+ como principal ferramenta de colaboración financeira xeral, en tanto que tamén presenta no relativo ás políticas de benestar unha fonda evolución das ferramentas de apoio financeiro.

Así, tanto o contido do apoio como os volumes financiados evolucionaron de xeito significativo a partir do ano 2017, sempre dentro da modalidade incentivadora, sendo minoría os programas de apoio técnico directo ós Concellos, aspecto este no que a continuación se fará fincapé atendendo á realidade territorial.

Deste xeito, na procura de seguir avanzando e mellorando no apoio integral que a Área de Benestar da Deputación presta ós Concellos, e tendo como referencia o principio de autonomía local, a continuación preséntanse as principais conclusións e recomendacións xurdidas para a Comarca de

Ortegal no seo dos traballos de elaboración do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña.

4.1 AS PRINCIPAIS CONCLUSIÓNS .

A) A evolución demográfica

A parte demográfica da diagnose verifica a existencia na Comarca dun profundo problema poboacional presente en tódolos Concellos que supón a perda do 29% dos habitantes a nivel comarcal a partir do ano 1998. Esta evolución ten a súa correspondencia en cada Concello, onde se poden apreciar descenso de máis do 30% da poboación en Cerdido, Mañón e Ortigueira, en tanto que a perda poboacional de Cariño establécese no 23%.

A intensidade do proceso de perda de poboación procede dun salientable saldo vexetativo negativo dende os anos 70 que é complementado co saldo negativo migratorio ó longo dos últimos 20 anos.

Ademais é preciso facer referencia á capilaridade territorial desta evolución demográfica, xa que unicamente unha parroquia das 35 existentes gaña poboación, se ben o volume gañado pola parroquia de Mosteiro (Concello de Ortigueira) nos últimos 17 anos é de 5 habitantes. Neste sentido, o proceso de devalo demográfico é tan intenso no Ortegal que afecta tamén de xeito salientable á centralidade comarcal, a parroquia de Santa Marta de Ortigueira, polo que esta perda de poboación supera á propia dos núcleos rurais máis afastados para asentarse tamén nas centralidades municipais e comarcal que non son quen de actuar como lugares de atracción e asentamento de poboación.

A evolución observada permite facer proxeccións, figurando para o 2030 un afondamento na perda poboacional ata baixar dos 10.000 habitantes, o que supón unha perda do 22,5% sobre os datos do 2017 e do 45% sobre os datos do 1998. É dicir, a Comarca de Ortegal atópase inmersa no proceso de *demotanasia*.

O proceso de perda de poboación conta coa importante derivada do avellentamento e do seu elevado impacto en termos das políticas de benestar. Estes dous elementos, conxuntamente cunhas limitadas dotacións dos equipos locais de benestar e cunha visión reactiva que dá na *hiperfocalización* da actividade vencellándoa co avellentamento, supón que sexan puntuais as dinámicas de traballo locais integrais nas que o benestar sexa peza clave na dinamización demográfica e no desenvolvemento local.

Un exemplo desta limitación son as dificultades en diversos Concellos da Comarca para atopar profesionais capacitados que integren os equipos dos SAF municipais, o que supón a imposibilidade de ampliar uns servizos amplamente demandados pola poboación e, ó mesmo tempo, de integrar laboralmente ás persoas profesionais co que isto supón á hora de incidir na retención de habitantes. Así, as accións de formación puntuais especificamente dirixidas ó aproveitamento das posibilidades deste xacemento de emprego son limitadas en número e localización xeográfica, en tanto que na

formación oficial (Formación Profesional) impartida na Comarca non se aprecia relación algunha cos coidados ás persoas ou, nun sentido máis amplo, coas políticas de benestar ou cos servizos á comunidade.

Dentro desta tendencia á *hiperfozalización* da actividade dos servizos de benestar locais é salientable incidir nas limitacións dos equipos. Así, os Concellos non contan, ou teñen dificultades para contar de xeito estable, coa figura do profesional que coordine o Programa de Educación Familiar a pesar da posta a disposición da Deputación de financiamento para a súa cobertura, o cal limita o abano dos servizos a prestar dende os departamentos de benestar e dificulta a xeración de novas complementariedades e actuacións integrais para as persoas usuarias ou para as familias e, sobre todo, afonda na devandita *hiperfocalización* ó non abrir novos campos de actuación (relacións cos centros educativos ou sanitarios, deseño de actividades para a mocidade...) de xeito estable co liderado local.

Neste sentido, as dificultades para contar con estes profesionais varían en función do Concello, sendo posible detectar tanto aspectos puntuais de carácter operativo relacionados co excesivo alongamento no tempo do deseño e convocatoria de prazas, como outro tipo de aspectos relacionados coa anualidade do financiamento. Con todo, a limitación da presenza de perfís técnicos complementarios nos departamentos de benestar supón a limitación da actividade dos mesmos e, sobre todo, o afondamento nunha visión reactiva e tramitadora de recursos incompatible coa necesaria emerxencia de políticas integrais para a reversión do proceso de *demotanasia*.

Ademais, é preciso indicar que outro dos elementos que incide negativamente na calidade de vida das persoas, sobre todo das de maior idade, é o relacionado coa mobilidade pública. Os diferentes Concellos da Comarca contan cunha salientable extensión xeográfica e dispersión da poboación como características de partida que, ó non se veren dotados de sistemas de transporte público local/comarcal eficaces e capilarizados, se convierten en variables que favorecen a soidade e, en determinados núcleos rurais desertizados poboacionalmente, o illamento físico.

A ampliación dos servizos de benestar, ou o incremento da profundidade dos mesmos, é en si mesma unha estratexia de mellora da capacidade de atracción/retención de poboación dos territorios. O aproveitamento destas potencialidades dá en xeración de novas oportunidades laborais para ocupacións de elevado valor social de proximidade en tanto que complementa a actual prestación de servizos de cara a facer territorios atractivos.

Con todo, a xa mencionada *hiperfocalización* leva ó risco de que se deixe de lado a atención a outros colectivos (infancia, mocidade...) ou que, ficando garantida a atención básica a estes outros colectivos a raíz da presenza de equipamentos como escolas infantís, CEIP ou IES, suporía o non deseño de actividades conxuntas entre os centros e os departamentos municipais de benestar.

Esta tendencia levaría (I) á minoración das posibilidades de capilarización das actuacións locais entre a mocidade e as familias; a (II) desatención de problemas sociais emerxentes como poden ser os relacionados coas adicións sobre os que non habería programas estables; (III) á perda de oportunidades de xeración/ rexeneración de sentimento de comunidade e arraigo territorial sobre as

que traballar para paliar o despoboamento; ou (IV) a perda de posibilidades de establecer traballo en rede estable entre institucións e entre xeracións, ampliando así o abano e o alcance das políticas de benestar locais.

B) O avellentamento e a soidade.

Un dos elementos máis salientables no proceso de fondo devalo demográfico no que se atopa inmersa a Comarca de Ortegal, e a totalidade dos Concellos que a integran, é o relacionado co avellentamento que, como se indicou con anterioridade, está a determinar o enfoque da totalidade das políticas de benestar locais.

Este avellentamento é superior en intensidade ó recoñecido para o conxunto de Galicia como para a provincia da Coruña, chegando a contar con proxeccións que presentan un índice de avellentamento comarcal que máis que duplica o dato galego. Neste sentido, as proxeccións amosan que no ano 2030 o grupo de idade máis numeroso na Comarca será o correspondente ás mulleres de 85 anos e máis, que roldará o 6% de toda a poboación, aínda que será salientable en xeral o peso de tódolos grupos de idade maiores de 60 anos.

Este pronunciado proceso de avellentamento e de perda poboacional, conxuntamente coa elevada dispersión dos núcleos da poboación, supón a emerxencia do fenómeno da soidade e do illamento físico como elemento que marcará a actuación das políticas de benestar locais, sobre todo tendo en conta a importante tendencia observada dende primeiros do século á redución do número de persoas por fogar.

Como se mencionou con anterioridade, o salientable proceso de avellentamento leva a unha progresiva focalización da actividade dos departamentos locais de benestar no colectivo das persoas maiores. Neste sentido, na actualidade a xestión destes programas está a ser o aspecto que centra a actividade dos equipos municipais de benestar, con especial atención á xestión do Servizo de Axuda no Fogar na súa modalidade de dependencia e de libre concorrencia, de tal xeito que a atención ás persoas maiores pode ser considerada como a política local máis importante dos departamentos de benestar e, dentro desta, a xestión do SAF é o programa que máis recursos está a demandar.

Con todo, é preciso indicar que a elevada importancia local da política de atención ás persoas maiores non se atopa acompañada de actuacións que incidan de xeito integral nas necesidades deste colectivo e que traten, por exemplo, dende os aspectos relacionados coa mobilidade e transporte, ata os relacionados coa rexeneración da vida comunitaria a través de iniciativas interxeneracionais, por exemplo. É dicir, bótase en falla unha actualización metodolóxica e un incremento da profundidade das accións que aproveiten o potencial e a complementariedade das actividades xa desenvolvidas.

Na actualidade, os principais programas locais de detección e loita contra a soidade son o SAF e a Teleasistencia que se constitúen como respostas reactivas perante solicitudes expresas das persoas que se consideran en situación de vulnerabilidade. Esta resposta pública na actualidade non está a

contar con *inputs* procedentes da sociedade que detecten, de xeito informal e comunitario, outros potenciais usuarios/as dos servizos que non os soliciten proactivamente. É dicir, non se está a producir unha axeitada *capilarización* entre a sociedade e os departamentos de benestar locais á hora de detectar, transmitir e responder a situacións de soidade.

Outros dos programas de importante implantación na Comarca son os relacionados coa activación das persoas maiores a través do envellecemento activo, aínda que se detecta a necesidade de levar adiante unha actualización destas actividades. Neste sentido, na liña da xa mencionada limitación dos equipos de benestar, salienta a necesaria incorporación de novos perfís profesionais que xeren accións innovadoras de activación, de mellora do benestar xeral e de adaptación funcional dos fogares, sobre todo tendo en conta a elevada dispersión e a limitación do servizo de transporte público, aspecto este no que é preciso incidir dende múltiples ópticas institucionais, pero cuxa ausencia efectiva provoca situacións de illamento e multiplica a soidade das persoas maiores.

Con todo, a nivel xeral obsérvase que, se ben non existen programas específicos de loita contra a soidade, para esta finalidade utilízanse servizos como o SAF ou a Teleasistencia, de tal xeito que na liña de potenciar estes programas e mellorar o seu impacto, amósase preciso o seu reforzo, o incremento na súa difusión, a súa ampliación a través da introdución de servizos complementarios, e a súa utilización cun carácter proactivo.

C) As múltiples exclusións.

A Comarca de Ortegal forma parte da Área de Ferrol-Eume-Ortegal utilizada polas fontes oficiais á hora de analizar a taxa de risco de pobreza ou exclusión social, de tal xeito que se ben os datos amosan que o 24% da poboación da devandita Área se atopa en risco de pobreza³⁴ (Estratexia Europa 2020 para o ano 2016), estas cifras vense influídas pola centralidade que na Área supón Ferrol e a súa primeira coroa metropolitana, que contan cunhas características e un contexto socioeconómico diferente ó do Ortegal.

Con todo, e alén dos posibles efectos distorsionadores da Comarca de Ferrol sobre as taxas de risco de pobreza, é preciso mencionar que a Comarca de Ortegal conta cunha menor renda dispoñible bruta por habitante en relación ó dato galego e do conxunto da provincia. Así, en referencia ó dato galego, sitúase no 93% no ano 2015, en tanto que no dato provincial acada o 87%. A nivel municipal o dato de Ortigueira sitúase moi preto da referencia galega, e Cariño e Mañón figuran nunha posición intermedia, sendo Cerdido o Concello con menores cifras, co 82% do dato galego.

Tamén é salientable sinalar que o peso das prestacións sobre a renda dispoñible bruta por habitante na Comarca é substancialmente superior ó caso galego e provincial xa que se sitúa no 39%, cun diferencial de 7 puntos sobre o dato galego e de 8 sobre o caso provincial. No relativo ós diferentes Concellos, salienta o caso de Mañón, que presenta un 41%, seguido de Cariño cun 40%, Cerdido cun 39% e Ortigueira cun 38%.

³⁴ Os datos do ano 2017 contemplan como esta cifra descende ó 18,97%, en tanto que Galicia conta co 20,26% e a provincia co 18,65%.

A análise da renda dispoñible bruta por habitante amosa un contexto comarcal marcado pola existencia de menores rendas ós promedios galegos e provinciais, e que estas rendas están integradas nunha maior medida por prestacións, de tal xeito que a economía comarcal depende nun maior grao das devanditas prestacións.

Este contexto socioeconómico xeral vese reflectido no sector empresarial comarcal, que conta cun importante papel das empresas adicadas ó sector servizos e ó sector primario, salientando dentro do sector servizos aquelas actividades de proximidade relacionadas co comercio e coa hostalaría, e tendo en conta o salientable retroceso das explotacións agrogandeiras dende o ano 1999.

Na actualidade obsérvase un proceso de contracción da afiliación á Seguridade Social iniciado como consecuencia da crise económica, pero que nos últimos anos continúa, presentando unha redución de case un 13% entre o 2011 e o 2018, se ben esta diminución na afiliación é compatible coa importante redución do desemprego do 40% nos últimos anos.

Ás exclusións de carácter económico vencelladas co ámbito laboral únenselle outro tipo de exclusións relacionadas coa emerxencia das situacións de dependencia derivadas do intenso avellentamento e coa necesidade de cuidados.

Neste sentido, un dos elementos máis salientables relacionado coas necesidades de cuidados é o impacto que a intensa feminización dos mesmos ten sobre as persoas, sobre o seu emprego/empregabilidade e sobre as súas carreiras profesionais, sobre todo atendendo ás súas cotizacións e á xeración de dereitos relacionados coa xubilación. Así, outra das exclusións máis importantes que se está a observar é a relacionada coa das persoas cuidadoras, que ten efectos inmediatos a través da ruptura das súas relacións laborais actuais e das relacións sociais no seu contexto, e que ten efectos diferidos sobre as pensións de xubilación, o que incrementa as posibilidades de risco de pobreza no futuro.

Outra das exclusións máis salientables é a relacionada coa presenza das discapacidades, tanto polas propias persoas con discapacidades que no 2017 eran 1.287 persoas na Comarca, como polas persoas cuidadoras. En resposta ás necesidades deste colectivo, en Ortigueira sitúase un Centro Ocupacional para persoas con discapacidade con 40 prazas e un Centro de Día para discapacitados intelectuais con 21 xestionados pola Asociación Pro Minusválidos do Ortegal (ASPROMOR). Con todo, as posibilidades das entidades sociais de proximidade veñen determinadas, en boa medida, polo apoio das institucións públicas a través das diferentes liñas de financiamento, o cal xera disfuncións á hora da estabilidade no tempo das súas intervencións e na limitación dos perfís dos seus equipos básicos, limitando así mesmo o abano e profundidade das súas intervencións.

Estas dificultades vense incrementadas por aspectos como a debilidade estrutural do transporte público comarcal, con maior énfase a raíz das necesidades especiais dos seus colectivos obxectivo, o cal xera necesidades de afrontar servizos especializados de elevado custo e, ó tempo, xera novas necesidades de captación de fondos para responder a esta necesidade.

Finalmente, entre as accións de prevención levadas a cabo en relación cos centros educativos da Comarca salientan as lideradas polo Concello de Cariño en relación coa asociación ASFEDRO que, baixo o formato de *Aulas de Familia*, chegaron ás familias do estudiantado do PAI, do CEIP e do IES Cabo Ortegal. Con todo, e tendo en conta a detección de situacións de risco entre a mocidade, é salientable mencionar que a ausencia nos Concellos da coordinación do Programa de Educación Familiar deriva nun traballo irregular cos centros educativos e, polo tanto, nunha ausencia de liderado local nas accións, así como nunha actuación reactiva.

D) Os coidados.

A política de benestar local ten, no relacionado cos coidados, un dos seus elementos máis salientables xa que, tanto a raíz das prestacións derivadas da lei da dependencia, como a raíz do programa de Servizo de Axuda no Fogar básico, os servizos relacionados cos coidados supoñen un volume substancial dos esforzos locais, sobre todo medido en recursos humanos, económicos e técnicos destinados ó benestar.

Esta tendencia á *hiperfocalización* dos esforzos dos departamentos de benestar nos coidados, sobre todo no SAF, vencéllese directamente coa evolución demográfica e co progresivo avellentamento da poboación da Comarca, de tal xeito que atendendo ás proxeccións demográficas, é previsible un salientable incremento das tensións derivadas da demanda do SAF nas súas dúas modalidades, aspecto para o cal os Concellos non se atopan preparados dende unha perspectiva organizativa.

Así, tal como se mencionaba con anterioridade, o SAF asume un volume de recursos humanos de 96 profesionais na Comarca, atendendo a 318 persoas, e tendo unhas listas de agarda de 137 persoas a finais do 2018. Ademais, en número de horas de servizo prestadas, este ascende a máis de 111.000 horas, chegando a atender ó 7,31% da poboación da Comarca maior de 65 anos nas súas dúas modalidades.

Como se pode observar, o SAF é un servizo intenso tanto en recursos como en persoas atendidas, xerando unhas salientables necesidades en termos de xestión que os Concellos da Comarca están a cubrir a través dunha xestión maioritariamente mixta, combinando tanto a externalización como a prestación do servizo a través de equipos propios.

Esta xestión mixta, ten matices xa que os Concellos utilizan entidades prestadoras externas para cubrir aspectos como baixas ou vacacións, sendo a maior carga asumida polos equipos municipais. Isto supón que no ano 2018 houbera un mínimo de 88 auxiliares SAF prestando servizo, dos cales 87 son persoal propio dos Concellos. Con todo, o Concello de Mañón ten o servizo íntegro de xeito directo.

Ademais, a amplitude de custos/hora é salientable, tendo como chan o dato de Cariño con 12€ e como teito o dato de Cerdido que, para ámbalas modalidades, estima un custo de entre 15 e 20€/hora.

É habitual que o SAF básico sexa solicitado polas persoas usuarias de xeito paralelo á solicitude inicial de valoración da dependencia, de tal xeito que o servizo básico entra nos fogares de xeito previo á dependencia e quedando activo ata que ó/a usuario/a lle sexa recoñecida a valoración e o servizo correspondente a través da dependencia. Este esquema fai que o SAF básico perda en certa medida o compoñente de prevención que ten, para constituírse nunha sorte de porta da entrada local ós servizos da dependencia, que contan con salientables demoras en tempo.

Así, en boa medida os departamentos municipais de benestar están a convertese en centros xestores de equipos SAF, aspecto para o cal non contan con apoio de carácter técnico, xurídico ou relacionado co control de xestión e que, conxuntamente cos requirimentos propios do proceso administrativo relacionado coa dependencia, tende a saturar a súa operativa cotiá e non permite aproveitar a profundidade do SAF ou avaliar o propio servizo, ó tempo que bloquea as posibilidades de iniciar outro tipo de actividades de carácter comunitario.

Deste xeito, tendo en conta a importante complexidade interna que supón un servizo como o SAF, verifícanse a existencia de múltiples factores que na actualidade impiden ós Concellos a maximización do aproveitamento das posibilidades de financiamento da Deputación no relativo á modalidade de Libre Concorrenza, debendo establecer unha liña de mellora integral do servizo que vaia, por exemplo, dende a mellora da oferta formativa, ata a mellora dos sistemas de xestión interna dos Concellos.

Neste sentido, a potencialidade que ten o SAF á hora de xerar novas intervencións alén dos traballos de atención ás persoas usuarias estase a ver plasmado nos Concellos da Comarca de xeito fragmentado. Deste xeito, a totalidade dos equipos técnicos municipais detectan a necesidade de traballar coas persoas coidadoras de persoas dependentes, sobre todo cando as súas situacións son coñecidas a raíz da entrada do SAF nos fogares, pero ningún Concello ten programas estables neste eido. Con todo, incidindo neste aspecto, un dos elementos máis salientables detectados é a ausencia nos equipos SAF do perfil do terapeuta ocupacional, o cal achegaría maior profundidade ás intervencións coas persoas usuarias, traballando na adaptación funcional de fogares para evitar caídas, ademais de ampliar o abano de alternativas de servizos a prestar dende o SAF para previr os deterioros.

Incidindo nos cuidados, e tendo en conta a feminización das persoas coidadoras, é preciso indicar que os equipos técnicos da Comarca prevén un incremento considerable da demanda de prazas tanto en centros residenciais como non residenciais de atención ás persoas maiores. Neste sentido, tal como se puido observar, os datos actuais atópanse afastados das ratios establecidas pola Xunta de Galicia no ano 2008.

Ademais, tamén é preciso mencionar que ó único Concello da Comarca no que non existen equipamentos de atención á primeira infancia é Cerdido, co que isto supón á hora de incidir na familiarización dos cuidados, no traslado a centros en Concellos próximos para o que se debe ter en conta as importantes distancias internas na Comarca, ou ben no abandono das carreiras laborais por parte maioritariamente das nais para focalizarse nas tarefas de cuidados.

E) Os equipos locais de benestar.

A evolución das modalidades de financiamento que a Área de Benestar da Deputación da Coruña pon a disposición dos Concellos menores de 20.000 habitantes supón unha variación nas posibilidades dos servizos a raíz dun dobre efecto.

Por unha banda, o financiamento do perfil do apoio administrativo e de persoal técnico complementario ó traballador social de referencia permite completar dende un punto de vista integral ó equipo inicial, permitindo tanto unha maior axilidade administrativa e unha mellor atención inicial ó público, como unha atención multidisciplinar ós diferentes casos, achegando tamén posibilidades de ampliar o abano de servizos ofrecidos dende os Concellos.

Por outra banda, a fonda variación do financiamento do SAF da modalidade de libre concorrência supón un incremento no ingreso dos Concellos e, polo tanto, unha maior capacidade á hora da prestación deste servizo que, como se puido observar, aínda non é posible avaliar e que, con todo, tamén depende doutros factores individuais de cada Concello como pode ser o referente á existencia de sistemas de xestión informatizados ou o rendemento dos equipos propios ou das entidades prestadoras externas.

A evolución do financiamento da Deputación da Coruña, vencéllase coa maior capacidade dos Concellos á hora de incrementar os seus equipos técnicos e administrativos dos departamentos de benestar, así como coas posibilidades do SAF básico. Con todo, nos Concellos da Comarca non se observan asentado o persoal técnico complementario á Traballadora Social ou os perfís de carácter administrativo. Así, por diferentes razóns de carácter operativo interno de cada Concello, que nalgúns casos se relacionan coa periodicidade anual do financiamento, só o Concello de Ortigueira conta coa contratación efectiva dunha Psicóloga (A1), en tanto ningún Concello contaba coa presenza de profesionais da Educación Familiar / Social de xeito estable. Con respecto á figura do apoio administrativo, este atópase máis estendido, se ben está ausente do Concello de Cerdido.

Con respecto á prestación de servizo do SAF básico, a pesar do incremento substancial das posibilidades de financiamento, detéctase un rendemento decrecente do servizo. Esta redución do número de horas prestadas ten diferentes razóns en cada Concello, salientando os exemplos dos Concellos de Ortigueira ou Cariño, que aluden á dificultade de atopar persoal formado ou á imposibilidade de ampliar os cadros de persoal municipais para responder ás necesidades detectadas, en tanto que Mañón utiliza o SAF non para cubrir as esperas de dependencia, senón para situacións de emerxencia valoradas polo equipo técnico municipal.

Así, constátanse diferentes circunstancias locais á hora de expandir o SAF básico, de tal xeito que no mesmo inciden dende a ausencia de formación na Comarca ata a aplicación de criterios técnicos para o uso do servizo con carácter máis ou menos restritivo. É dicir, o SAF básico replica a fragmentación dos modelos locais de políticas de benestar.

Afondando na análise dos orzamentos municipais, é preciso salienta a homoxeneidade dos orzamentos adicados nos Concellos da Comarca á política de gasto 23, que roldan entre o 15% e o

20% do orzamento aprobado polos Concellos. Así, o teito porcentual márcalo o Concello de Cariño co 19,5%, seguido de Cerdido co 18,8%, Mañón co 16,4% e, finalmente, Ortigueira co 15,2%.

Con todo, a pesar da certa semellanza dos datos porcentuais, a nivel de financiamento por habitante verifícanse diferenzas substanciais, xa que en tanto o Concello de Mañón financia as súas políticas de benestar locais con 223,9€ por habitante, Ortigueira faíno con 157,5€. Nun lugar intermedio sitúanse Cariño, con 219€ por habitante e Cerdido con 191€.

Segundo recoñecen os equipos técnicos dos diferentes Concellos, así como de entidades sociais, un elemento básico para o mantemento tanto dos equipos como da actividade é a estabilidade no financiamento que dea pé á continuidade dos servizos como paso previo para a súa mellora. Incidindo na mellora da dotación dos equipos locais de benestar, un dos aspectos amplamente considerados relacionados coa mellora do SAF é a necesidade de sistemas comúns que faciliten o seguimento do servizo e a introdución de novos perfís profesionais que amplíen a posibilidade de prestar servizos complementarios de elevado valor. Estas necesidades son de especial impacto nas entidades sociais que, como se mencionou con anterioridade, teñen no proceso de captación recorrente de fondos unha das súas principais funcións, o cal supón unha inestabilidade xeral nas intervencións.

Finalmente, a nivel xeral recoñécese unha limitación nas capacidades de xeración de redes de axentes cos que os departamentos de benestar colaboran para levar adiante accións. Esta limitación é intramunicipal, observando a subsistencia de prácticas de fragmentación departamental que afectan ó rendemento de medidas relacionadas, por exemplo, coa inclusión social.

Ademais, xa dende un punto de vista extramunicipal, obsérvanse dificultades á hora de establecer accións proactivas, coordinadas e estables no tempo lideradas polos departamentos de benestar municipais cos Centros de Saúde ou cos centros educativos. Neste sentido, a ausencia de persoal especializado en Educación Familiar é un elemento a ter en conta con respecto á limitación destas posibilidades, aínda que a súa mera presenza non garante a xeración de programas conxuntos, se ben é un aspecto fundamental para iniciar o achegamento a problemáticas relacionadas coa mocidade ou coa saúde que, na actualidade, se están a ver limitadas pola ausencia de recursos.

4.2 AS PRINCIPAIS RECOMENDACIÓNS.

A) A evolución demográfica

Os datos relativos á evolución demográfica tanto da Comarca como dos Concellos que a integran amosan unha salientable perda de poboación que afecta a tódolos niveis, dende os núcleos rurais máis afastados dos centros, ós núcleos centrais municipais e a Ortigueira como centralidade da Comarca, polo que a totalidade do territorio se atopa inmersa dentro do proceso de *demotanasia*.

Neste sentido, na Comarca establécese un claro vencello entre revitalización demográfica e revitalización socioeconómica, de tal xeito que se considera un aspecto básico a xeración de *coalicións internas* e dinámicas de traballo conxuntas entre os departamentos de benestar e os de desenvolvemento local, xerando medidas de retención/atración de poboación co obxectivo de tentar revertir a evolución demográfica negativa a través de accións que se reforcen e complementen mutuamente.

Con todo, é preciso mencionar que a evolución demográfica negativa analizada non só procede dos últimos anos, senón que se atopa firmemente asentada na Comarca dende hai varias décadas. Así, este proceso de carácter multifactorial xa estrutural no territorio é preciso atacalo dende diferentes fronteiras que, en termos multinivel, xeren accións coordinadas relacionadas, entre outros aspectos, coa dotación de servizos de benestar, coa mellora dos sistemas de transporte público, coa atracción de investimentos e xeración de emprego de calidade ou co fomento do desenvolvemento endógeno a través do apoio á iniciativas de elevado valor engadido e efecto multiplicador.

Como se pode observar a complexidade da loita contra a *demotanasia* é un aspecto que dificulta o deseño de medidas coordinadas a diferentes niveis, pero que teñan un elevado impacto local. De tódolos xeitos, o eido local e comarcal amósase óptimo para levar adiante as seguintes recomendacións focalizadas non concepto amplo de benestar.

Recomendación 1. Xeración de estratexias compartidas entre os Departamentos de Promoción Económica e Emprego locais cos de Benestar.

Un dos elementos máis importantes á hora de promover unha estratexia territorial de dinamización demográfica é a confluencia entre os servizos públicos e a actividade económica xeral, aterrada en termos de creación de postos de traballo de valor. Nesta confluencia, na que inflúen numerosos factores que superan o alcance do presente Plan de Acción e que reflicten a elevada profundidade e impacto do concepto amplo de benestar utilizado, é posible incidir a través dunha estratexia común entre os departamentos de benestar municipais cos departamentos de promoción económica e emprego, de tal xeito que a actividade municipal, a través das súas múltiples ferramentas, se encamiñe cara a atracción/retención de poboación.

Así, dende unha perspectiva de benestar, é posible colaborar na creación e reenfoque da lóxica de actuación de ferramentas como as bolsas de traballo municipais ou maximizar o uso das cláusulas sociais nas licitacións públicas co obxectivo de facer territorios atractivos e, polo tanto, influír na limitación da perda de poboación.

Esta estratexia, que debe ser espallada a departamentos municipais de carácter xurídico ou económico, ten no SAF un dos seus principais alicerces xa que, como se puido comprobar, conta cun importante volume de persoas traballadoras e cun importante potencial tanto en termos de incorporación de novos profesionais (perfís auxiliares ou técnicos) como en ampliación de equipos cun elevado impacto de proximidade.

Ademais, a xeración de *coalicións internas* en clave de benestar debe ir aparelada á expansión e afondamento do alcance dos servizos actuais de benestar, contribuíndo así á fixación de poboación no territorio por múltiples vías.

Recomendación 2. Xerar a nivel Comarcal unha oferta de formación dirixida á atención ás persoas.

Ó longo dos traballos encamiñados á realización do Plan de Acción, constatáronse os problemas que os prestadores do Servizo de Axuda no Fogar teñen á hora de atopar e seleccionar persoal formado, co cal este sector convértese nunha oportunidade laboral, sobre todo para as mulleres, co cal é preciso focalizar esforzos na formación de persoal auxiliar que dea resposta ás demandas actuais, e sobre todo futuras, dos diferentes prestadores de servizos.

Para esta recomendación é preciso o deseño de accións formativas encamiñadas á obtención do Certificado de Profesionalidade de Atención Sociosanitaria a Persoas no Domicilio que vaian enfiadas co deseño dun programa de prácticas profesionais non laborais nos SAF da Comarca para as persoas en situación de acadar o devandito Certificado de Profesionalidade.

Esta serie de accións pódense ampliar tendo en conta as necesidades das entidades que actualmente xestionan centros de carácter sociosanitario de tal xeito que, na liña da anterior recomendación, os equipamentos de benestar constitúan un eixo de atracción/retención de poboación no territorio á vez que de prestación de servizos.

Neste sentido, é amósase necesario afondar na extensión territorial das accións xa levadas a cabo no Concello de Cerdido, que foron avaliadas de xeito positivo polos equipos técnicos responsables, integrando dentro destas accións formativas elementos como as necesidades de transporte do alumnado.

Ademais, na liña de mellorar a oferta formativa relacionada co benestar, pero sempre de xeito coordinado coa inserción laboral efectiva das persoas capacitadas, é preciso establecer unha reflexión multinivel sobre a ausencia de oferta de Formación Profesional da familia dos Servizos Socioculturais e á Comunidade nos IES da Comarca. É dicir, é preciso avanzar no ciclo formación/inserción en sectores de elevado potencial de creación de emprego de proximidade.

Recomendación 3. Establecemento dun programa de actuación conxunta entre os departamentos de benestar locais, os CEIP, o IES Cabo Ortegal e IES de Ortigueira e as ANPA.

Tal como se menciona ó longo do documento, os equipos técnicos dos Concellos consideran o traballo en rede coas institucións educativas un aspecto no que é preciso mellorar e do cal depende o éxito de numerosas accións de carácter multisectorial. Este baleiro débese, en parte, á ausencia efectiva de persoal especializado que integre de xeito estable os devanditos equipos

municipais e que enfoque de xeito proactivo o traballo coa comunidade educativa, aspecto este que será tratado con posterioridade.

Así, co foco posto na loita contra o devalo demográfico a través da xeración de accións en rede entre os centros escolares e os departamentos locais de benestar, detéctase un amplo espazo de traballo no eido das relacións comunitarias interxeneracionais.

Dentro deste campo, aínda que no marco dun programa de colaboración máis amplo, débense aproveitar as potencialidades que a proximidade xera para o deseño de actividades conxuntas de transmisión de cultura, tradicións, oficios, lendas ou toponimias e camiños tradicionais entre as persoas usuarias das actividades de benestar maiores de anos e o alumnado dos CEIP. Estas experiencias poden ser recollidas e recompiladas polo seu elevado interese en termos de difusión en múltiples formatos, tanto entre o público xeral como entre profesionais especializados/as, xerando material de interese para publicacións de carácter académico.

Ademais, esta colaboración entre os departamentos de benestar locais e os CEIP e as ANPA debe ser expandida a outros eidos, entre os cales salienta a posibilidade de deseñar programas de nutrición saudable de proximidade en equidade, accións estas que inciden na xeración de economías locais e que ó mesmo tempo trasladan ó alumnado a posibilidade de almorzar de xeito saudable e equitativo, loitando así contra os casos de risco de pobreza infantil.

Finalmente, na liña de ampliar o abano de servizos ofertados dende os departamentos de benestar, e en relación coas familias e coa infancia, considérase de especial interese expandir as iniciativas relacionadas coas Escolas de Familia encamiñadas á aprendizaxe conxunta que deberán ser aproveitadas para o establecemento/reforzo de redes de socialización, favorecendo así a intensificación da vida comunitaria, así como outras iniciativas como poden ser as de reforzo escolar para garantir o apoio ós nenos e nenas que presenten maiores dificultades para a consecución dos obxectivos académicos.

A lóxica do establecemento dun programa conxunto de actividades interxeneracionais entre os departamentos de benestar municipais e as institucións educativas debe ser estendida ó sector sanitario, onde é preciso tecer redes para o deseño de actuacións conxuntas destinadas á mellora da calidade de vida da poboación en xeral.

Recomendación 4. Establecemento dun programa de actuación conxunta entre os departamentos de benestar locais e os Centros de Saúde.

Na liña do mencionado con respecto á colaboración entre os departamentos de benestar e as institucións educativas, os equipos técnicos municipais recoñecen o traballo conxunto cos Centros de Saúde como outro dos elementos a mellorar.

Dentro das posibilidades que abre o establecemento de redes de actuación cos Centros de Saúde, e na lóxica de xeración/rexeneración de hábitos comunitarios que fagan máis atractivo o

territorio para a atracción/retención de poboación, atópase o deseño (baixo criterios sanitarios) de actividades relacionadas coa activación física das persoas maiores aproveitando camiños tradicionais e roteiros recuperados, o deseño de obradoiros relacionados coa nutrición saudable, ou o deseño de actividades de información e orientación sobre saúde sexual no IES da Comarca.

Ademais, tamén é posible deseñar protocolos de actuación para a detección e actuación en casos de soidade, casos de saúde mental ou casos de adiccións. Neste sentido, dun xeito complementario co SAF, a colaboración co sector saúde debe contemplar a redacción de protocolos conxuntos en situacións de emerxencia sanitaria nos domicilios para as persoas auxiliares do devandito SAF.

O establecemento de redes de colaboración lideradas polos departamentos municipais de benestar non se debe circunscribir unicamente ó ámbito das institucións, senón que debe ser ampliado ó das entidades sociais ata acadar a constitución de redes comarcais de entidades para o benestar.

Recomendación 5. Programa de fomento e mellora das actividades das entidades sociais radicadas na Comarca.

De xeito complementario coas recomendacións anteriores, é preciso avanzar á hora de establecer programas conxuntos de colaboración entre os Concellos e as entidades sociais radicadas na comarca, con especial atención ás necesidades da Asociación Pro Minusválidos de Ortegal (ASPROMOR) debido ó seu traballo cun colectivo tan sensible como é o das persoas discapacitadas e á xestión de varios equipamentos de referencia.

Neste sentido, dentro dun programa máis amplo de mellora da estabilidade das actividades das entidades, é posible establecer unha colaboración estable entre as entidades e os Concellos para o acceso a locais públicos para o desenvolvemento de actividades de interese xeral, fomentando así a capilarización das actividades das entidades en tódalas parroquias dos Concellos.

Ademais, outro dos elementos a ter en conta neste aspecto é a especial necesidade de transporte público xeral e adaptado recoñecida polas entidades, para o cal este marco estable de colaboración entre os Concellos e as entidades servirá de base inicial para a mellora da coordinación de cara a elaboración de proxectos piloto de transporte público local.

Finalmente, o establecemento de relacións estables entre Concellos e entidades sociais, e a xeración de programas conxuntos debe levar á posibilidade de mellorar os programas de voluntariado, de elevada utilidade á hora de acometer accións relacionadas coas persoas maiores ou coa soidade, por exemplo.

Como se pode comprobar, dende o liderado local dos departamentos de benestar é posible incidir tanto na dinamización de sectores económicos de elevado impacto laboral, como na creación de estratexias de mellora da vida comunitaria, favorecendo o establecemento de redes de actores que

traballen no territorio para a mellora do benestar e a calidade de vida da poboación, e favorecendo de xeito directo e indirecto a capacidade de atracción/retención de poboación na Comarca.

B) A soidade e o avellentamento.

Tal como se indicou tanto na diagnose como nas conclusións, o proceso de devalo demográfico ten como consecuencia un salientable avellentamento da poboación, sendo un elemento que, se ben a nivel xeral está a condicionar a actuación dos departamentos locais de benestar, no caso da Comarca do Ortegal e dos seus Concellos é un elemento estrutural definitorio das súas accións tanto na actualidade como nas proxeccións de futuro.

O proceso de perda de poboación provoca que en diferentes lugares se produza unha desertización poboacional, o cal chega á xeración de casos de soidade física, elemento este que vencellado co avellentamento xera un novo contexto de actuación no que os servizos locais de benestar deben incidir na procura da mellora da calidade de vida da poboación e do reforzo da súas redes relacionais.

Dende as políticas de benestar, na actualidade, estase traballando de xeito directo ou indirecto en relación á soidade e ó avellentamento dende un duplo punto de vista. Dende o punto de vista dos coidados, salienta pola súa elevada capilaridade e impacto o SAF que, nas súas dúas modalidades, chega a un elevado número de fogares e de persoas maiores.

Ademais, tamén salienta o programa de Teleasistencia que, tanto en relación á dependencia como o propio da Deputación da Coruña, son ferramentas moi utilizadas e valoradas tecnicamente para o seu uso en situacións de soidade.

Dende o punto de vista comunitario, os Concellos están traballando na xeración dunha salientable oferta de actividades relacionadas coa activación (física, memoria...) ás que subxacen obxectivos implícitos/explicitos de revitalización relacional para as persoas usuarias, aínda que a profundidade destas accións é fragmentada, de tal xeito que se amosa preciso potencialas e actualizalas, á vez que dotalas de ferramentas complementarias que minimicen o efecto negativo que servizos como o transporte público (ou a ausencia do mesmo) teñen á hora de incidir na vida social das persoas.

Neste sentido, e dende un punto de vista integral, é posible orientar un mesmo programa a diferentes obxectivos, sendo este o caso da seguinte recomendación.

Recomendación 6. Actualización e ampliación do programa de Teleasistencia da Deputación da Coruña.

Os equipos técnicos dos Concellos da Comarca de Ortegal recoñecen que o programa de Teleasistencia da Deputación da Coruña, non só é unha ferramenta de importante eficacia á hora de loitar contra a soidade, senón que é moi valorada polas persoas usuarias polo seu funcionamento, así como polos propios equipos técnicos.

Con todo, é posible mellorar o rendemento deste programa dende dúas ópticas diferentes. En primeiro lugar, a través da ampliación da resposta ás situacións de soidade. Na actualidade estanse a detectar casos onde o illamento físico nos núcleos rurais e a soidade se complementan, non existindo nas proximidades dos/as usuarios/as fogares habitados que sexan susceptibles de recoller as chaves dos fogares dos/as usuarios/as.

Neste sentido, e tendo en conta que esta situación previsiblemente se verá incrementada, é preciso incorporar ó programa protocolos de colaboración con Protección Civil, coa Policía Local, cos servizos de emerxencia sanitaria ou coa Garda Civil, alén dos propios equipos de benestar municipal, para contar coas devanditas chaves dos domicilios das persoas usuarias que teñan problemas á hora de atopar fogares nas súas proximidades onde depositaren as chaves.

En segundo lugar, é preciso incidir na difusión do programa para mellorar o coñecemento social do mesmo e incrementar a súa demanda. Neste sentido, na liña do xa mencionado con anterioridade, un elemento fundamental para a mellora da difusión dos programas é a colaboración coas entidades asociativas, de tal xeito que poidan operar a xeito de altofalantes e, no caso de teleasistencia, transmitir a importancia do programa para a mellora da calidade de vida e da seguridade das persoas, sobre todo en casos de soidade e illamento.

Esta recomendación, atendendo á ampliación de medidas dixitais de seguridade coas que conta o vixente Programa de Teleasistencia da Deputación da Coruña, atópase na liña do traballo do Proxecto RedMay (programa europeo Interreg V A España-Portugal encabezado pola Consellería de Política Social, a Universidade de Vigo e a Cámara municipal de Braga) e das súas intervencións relacionadas coa implantación de medios tecnolóxicos para mellorar a permanencia das persoas maiores nos fogares a través da mellora da seguridade (Fogar dixital). Como se pode observar, este é un eido no que se está a traballar dende diferentes entidades e iniciativas, xerando unha fiestra de oportunidade a través da creación de sinerxias que deben ser aproveitadas dende o local para a mellora efectiva das condicións de vida da poboación con necesidades especiais.

Recomendación 7. Actualización e ampliación das actividades levadas a cabo con persoas maiores.

Na actualidade as actividades relacionadas co envellecemento activo ou, en termos xerais, dirixidas ás persoas maiores, son un elemento común a tódolos Concellos da Comarca que amosan, como se mencionou con anterioridade, non só unha importante vitalidade, éxito e demanda entre os colectivos obxectivo, senón a súa validez tanto dende o punto de vista da actividade levada a cabo (activación física, por exemplo), como dende os obxectivos implícitos de mellorar a socialización das persoas maiores e xerar motivacións para saíren dos fogares e se relacionaren, con todo o que isto implica en termos de activación psicolóxica.

Con todo, é posible introducir novos elementos dentro do deseño das programacións co obxectivo de avanzar na súa actualización e incremento da profundidade das mesmas. Así, por exemplo, é posible mellorar no deseño de actividades interxeneracionais tanto a través do

contacto entre a programación de accións para as persoas maiores cos centros educativos, como a través da programación de accións para persoas maiores que se vencellen con entidades sociais ou veciñais na que se integre de xeito explícito á mocidade ou á infancia.

Este é un exemplo de posibilidades de ampliación do alcance das actividades dirixidas ás persoas maiores que, en termos xerais, deben ser obxecto de actualización metodolóxica e de innovación.

Ademais, é preciso indicar que a curto/medio prazo vai haber un troco substancial dos perfís de persoas maiores usuarias destas actividades, emerxendo un tipo de persoa maior activa, usuaria da tecnoloxía e con inquiredanzas de carácter cultural; características estas ás que se deben adaptar as programacións actuais para manter a súa vitalidade e éxito. Así, ábrese a posibilidade de introducir a óptica do benestar nas actividades desenvolvidas relacionadas co sendeirismo ou coa organización de viaxes e excursións, potenciando o seu contido cultural, de recuperación etnográfica e, na liña do mencionado con anterioridade, aproveitando para a introdución da óptica interxeneracional.

Recomendación 8. Establecemento dun programa de actuación conxunta entre os departamentos de benestar locais, os CEIP, o IES Cabo Ortegal e IES de Ortigueira e as ANPA.

O programa, que nos apartados anteriores tiña o obxectivo de establecer vencellos comunitarios e interxeneracionais entre as persoas maiores asistentes ás actividades de benestar e o alumnado dos CEIP, ten á súa vez o obxectivo de, dende o mesmo punto de vista comunitario, contribuír ó reforzo das relacións sociais entre as persoas maiores, polo que é unha ferramenta de salientable utilidade á hora tanto de incidir no avellentamento activo como á hora de incidir na soidade.

Deste xeito, os obradoiros e actuacións multisectoriais mencionadas xerarán novas redes de socialización das persoas maiores, elemento este que para ser maximizado debe ir acompañado dun especial esforzo de difusión das iniciativas e captación de usuarios/as, superando os colectivos que tradicionalmente asisten de xeito asiduo ás diferentes actividades de benestar.

Neste sentido, é de importancia o esforzo de captación a través das ANPAS, integrando ás familias do estudantado nas accións e, ó mesmo tempo, utilizándoas de canles de difusión e captación das persoas usuarias de maior idade para completar as actividades.

Con todo, a pesar de que a capilaridade das actividades municipais é salientable, sobre todo das relacionadas co lecer, é preciso indicar que o perfil das persoas asistentes ás mesmas non responde ó da persoa en situación de soidade, para o cal é preciso deseñar novos programas específicos.

Recomendación 9. Deseño dun programa específico de detección e intervención coas persoas en situación de soidade.

Na actualidade estanse a desenvolver programas específicos de detección e intervención coas persoas en soidade, aínda que estes se levan adiante sobre todo en grandes cidades, como é o caso da Coruña.

Con todo, en Concellos de elevada dispersión como os integrantes da Comarca, esta serie de programas son necesarios, sobre todo tendo en conta que aínda existen actores comunitarios cos que colaborar para levalos adiante, existencia esta que a raíz do proceso de despoboamento e desertización, non só agravará a propia problemática da soidade, senón que minorará a presenza destes actores.

Neste sentido, o programa de detección e intervención coas persoas en situación de soidade supón o establecemento dunha rede de actores comunitarios colaboradores que, a xeito de *antenas* (bares, quioscos, farmacias, Centro de Saúde, parroquia...), detecten a presenza de persoas en soidade e as súas principais problemáticas para, a continuación, informar ós departamentos de benestar locais que, a través de ferramentas de carácter comunitario, ou dos servizos propios do Concello (caso do SAF, ou do programa de Teleasistencia), ou a través das entidades sociais mediante voluntariado ou accións específicas das propias entidades, traballará para a revitalización das redes sociais destas persoas evitando así a soidade e os posibles efectos negativos da mesma.

Este mesmo programa operará a xeito de prevención en casos, por exemplo, como o das persoas coidadoras de dependentes. Así, estas persoas que contan con servizo de SAF, serán informadas de todo tipo de actividades de lecer e respiro para evitar que a intensidade e extensión no tempo das tarefas de coidado leven aparelado a desaparición das súas redes relacionais. Con todo, para este colectivo, as accións deseñadas dende os departamentos de benestar locais deben contar con servizos paralelos de coidado que cubran as súas tarefas familiares.

Ademais, este programa atópase intimamente relacionado con outros programas xa existentes, como pode ser o Xantar na Casa xestionado polo Consorcio Galego de Servizos de Igualdade e Benestar, que debe ser intensificado xa que opera a xeito de dupla ferramenta contra o illamento a través da xeración de menús saudables, individualizados e de calidade.

Finalmente, é preciso facer unha especial reflexión sobre as actividades relacionadas co voluntariado que, como se indica con anterioridade, son unha ferramenta importante para potenciar as accións de benestar co liderado público. Así, os programas de voluntariado contan cun percorrido que se debe aproveitar, sobre todo en contacto directo coas entidades sociais tanto da Comarca como daquelas que traballan na Comarca, e que poden incrementar as ferramentas tanto relacionadas coa detección de situacións de soidade como de minoración dos seus efectos a raíz non só da mera compañía prestada ós/ás usuarios/as, senón da incorporación destas persoas usuarias a redes de socialización que os leven a, progresivamente, deixar a soidade.

Neste sentido, a creación de redes de voluntariado estable, sobre todo focalizado en axentes de elevado coñecemento de proximidade (farmacias, bares, comercio de proximidade, quioscos...) potencia a capacidade das mencionadas *antenas* e amplía o seu efecto a numerosos eidos nos que traballar, converténdose nunha potente ferramenta multipropósito das políticas locais de benestar.

Como se menciona con anterioridade, un elemento que incide de xeito directo tanto na soidade como na limitación das posibilidades da xente maior (e de tódalas idades) de acceder a actividades normalizadas da vida cotiá, é o relacionado co transporte público, sobre todo tendo en conta a importante dispersión dos Concellos da Comarca.

Recomendación 10. Deseño dun sistema de transporte público local como experiencia piloto.

As carencias no actual sistema de transporte público foron recoñecidas polos equipos técnicos dos Concellos, sendo considerada unha das prioridades en termos de benestar o feito de dotarse de sistemas de mellora da mobilidade xeral, pero especificamente tamén das persoas maiores, que minimicen a utilización do vehículo privado, e que supoñan unha alternativa real para aquelas persoas que non contan con estes vehículos privados.

Así, é preciso realizar experiencias, de xeito piloto, de sistemas de transporte público local que, complementariamente coas liñas de carácter autonómico ou provincial, comuniquen os lugares e as parroquias coas centralidades municipais. Estas iniciativas locais deberían vir precedidas de estudos de demanda, de fluxos, e da cuantificación de custos e sistemas de xestión para, a continuación, establecer roteiros e paradas atendendo a criterios de benestar, de utilización de servizos (caso do Centro de Saúde, bancos ou outros) e de dinamización do tecido comercial e hostaleiro das devanditas centralidades. Ademais, este sistema, debería ser complementario coas posibilidades abertas polo transporte compartido dos centros escolares, ampliando así as alternativas e favorecendo a mobilidade da poboación.

Neste sentido, é preciso establecer unha reflexión sobre a mobilidade local para seleccionar o mellor sistema de transporte acaído a cada territorio, en tanto que esta análise tamén debe ser ampliada á elaboración dun programa comarcal de transporte adaptado específico en relación coas entidades sociais e cos equipamentos que traballan na comarca establecendo unha coordinación entre os sistemas de transporte e as necesidades sociais.

Finalmente, dentro deste programa, tamén é preciso iniciar accións de información/sensibilización/concienciación sobre o axeitado uso de vehículos sen carné que, en colaboración coas autoridades de seguridade viaria, protección civil e tráfico, incidan sobre o colectivo obxectivo de persoas maiores.

Como se pode comprobar, a loita contra a soidade e o avellentamento considéranse prioridades tanto para o deseño específico de accións, como para o *reenfoque* de actividades ou servizos que xa se veñen desenvolvendo no territorio, pero dende unha nova óptica de mellora da vida comunitaria e

de incremento da socialización das persoas. Neste sentido, salienta o establecemento de redes de axentes colaboradores e a potencialidade de capilarización en todo o territorio como *detectores* de situacións de soidade, operando a comunidade como detección do fenómeno e, á súa vez, como solución ó mesmo.

C) As múltiples exclusións.

Ó longo da diagnose e das conclusións foron expostas diferentes formas de exclusión que afectan á poboación na Comarca, salientando tanto aquelas de carácter económico relacionadas coa disposición de rendas, como as que teñen un carácter relacional vencelladas coa soidade, coa discapacidade ou as xeradas coas diferentes adicións.

Neste sentido, e directamente vencellado coa dinamización económica que, como se mencionou, é un elemento fundamental á hora de xerar capacidade de atracción dos territorios para a fixación de poboación e na loita contra a exclusión social derivada do risco de pobreza, nos Concellos da Comarca amósase como prioritario o establecemento de coalicións entre os departamentos de benestar e os de promoción económica e emprego ou desenvolvemento local, coa finalidade de conectar ámbalas políticas públicas co obxectivo de incidir sobre a xeración de economías de proximidade e, polo tanto, para xerar postos de traballo que garantan rendas suficientes para a poboación.

Estas coalicións internas deben ser expandidas á creación de dinámicas de traballo conxunto coas entidades sociais do territorio, salientando pola súa importancia comarcal e pola súa especial adicación ás persoas con discapacidades, o traballo con ASPROMOR, entidade que xestiona na actualidade un centro ocupacional e un centro de día.

Recomendación 11. Deseño e creación de Bolsas de Traballo locais.

Con anterioridade mencionábase a necesidade de xerar *coalicións* entre os departamentos de benestar e os de promoción económica e emprego municipais co obxectivo de integrar as axendas do benestar e da dinamización económica para avanzar no proceso de atracción/retención de poboación.

Una das derivadas máis salientables da potencialidade desta *coalición* é a incidencia sobre os colectivos en risco de pobreza ou exclusión social, cos que é posible traballar non unicamente en termos de elaboración de itinerarios formativos, senón superando a inserción laboral a través de programas específicos integrándoos en ferramentas máis amplas e de maior alcance.

Así, a experiencia das diferentes Bolsas de Traballo coas que contan na actualidade Concellos na provincia é positiva á hora de establecer tanto iniciativas de intermediación entre a oferta laboral achegada por empresas e a demanda de postos de traballo solicitada polas persoas desocupadas,

como á hora de establecer prioridades atendendo á existencia de diferentes colectivos obxecto de especial atención que poidan ser susceptibles de inserción efectiva.

A intermediación laboral debe ser complementada co apoio á xeración de novas iniciativas económicas de proximidade, aspecto no cal existen en diferentes Concellos da provincia experiencias innovadoras relacionadas co desenvolvemento do sector primario que poden ser tomadas como referencia, sempre dentro da liña do incremento das alternativas para a atracción/retención de poboación e da loita contra a exclusión.

De tódolos xeitos, a xeración de novas iniciativas económicas non é o único xeito de promover unha mellor inserción laboral de persoas con determinadas necesidades xa que, por exemplo, os Concellos xestionan o SAF que, como se puido comprobar, conta cun volume e cunha intensidade de recursos humanos que o fan unha oportunidade ó mesmo tempo que se estima a súa expansión, para responder á cal é preciso contar con persoal capacitado.

Recomendación 12. Creación dun sistema de bonificación local ás matrículas das accións formativas relacionadas co SAF.

Tal como se observou con anterioridade, o SAF non só é unha oportunidade laboral actual, senón que se prevé unha expansión do mesmo e, polo tanto, o incremento da demanda de persoal capacitado.

Neste caso, tendo en conta a feminización dos perfís que prestan servizo no SAF e o feito de que é un colectivo de especial atención polas políticas de benestar locais, ademais do efecto multiplicador que pode xerar en termos de fixación de poboación, é preciso fomentar o acceso á capacitación requirida para poder acceder ós procesos de selección dos diferentes prestadores a través dun sistema de bonificación ou bolsas que minore os custos da formación ás persoas en situación de desemprego.

Ademais, a pesar de que ó longo das presentes recomendacións se recolle a presenza de accións formativas territorializadas na Comarca, é preciso ter en conta os custos de desprazamento para o alumnado, de xeito que este concepto complete a mencionada bonificación ou bolsa de apoio ós estudos.

Finalmente, dentro deste programa de incentivo á formación relacionada co SAF, tendo en conta que xa se indica con anterioridade que esta debe ser ampliada e expandida ós Concellos da Comarca, é importante fomentar o acceso á mesma a aquelas persoas que na actualidade están a traballar de coidadores/as informais de persoas dependentes. Así, é preciso facer un esforzo especial para a difusión das actividades entre este colectivo e para a súa captación, sobre todo naqueles casos nos que non se está a recibir apoio de ningún servizo público.

Recomendación 13. Fomento dunha contratación pública socialmente responsable.

A introdución tanto das cláusulas sociais, laborais e medioambientais así como a utilización da reserva de contratos³⁵ nas licitacións públicas está a converterse nunha ferramenta para que a contratación pública incida na dinamización dos sectores económicos de proximidade e na mellora da inclusión laboral de determinados colectivos con necesidades especiais, sempre dentro do respecto ó principio de seguridade xurídica.

Esta utilización é posible se previamente existe unha extensión das coalicións internas mencionadas con anterioridade entre os departamentos de benestar e promoción económica locais, ós departamentos de carácter xurídico e financeiro, de tal xeito que o Concello utilice un completo abano de alternativas no apoio das políticas de benestar.

A introdución destas ferramentas é posible, e na provincia existen diferentes experiencias de éxito, en licitacións tales como as relacionadas coa recollida e xestión de RSU, por exemplo, de elevada contía económica e de importante intensidade en termos de persoal requirido.

Con todo, o uso das cláusulas sociais e a reserva de contratos por parte das administracións debe atender á normativa vixente, garantindo a seguridade xurídica dos procedementos de contratación.

Recomendación 14. Deseño e implementación dun programa comarcal de prevención de adiccións entre a infancia e mocidade.

Na actualidade estanse a espallar ou repuntar diferentes adiccións entre a mocidade. Algunhas delas, como as relacionadas co consumo de alcohol, contan cun importante asentamento social que, en determinados casos, se agrava a raíz do fenómeno do botellón en lugares localizados. Outro tipo de adiccións son máis novidosas e, polo tanto, máis difíciles de identificar e de traballar con elas. Trátase, por exemplo, das adiccións ás novas tecnoloxías e ós teléfonos móbiles que, na mocidade, poden derivar en diferentes tipos de acoso. Ademais, outra derivada das adiccións de carácter tecnolóxico na mocidade é a relacionada coas apostas e co xogo, tanto nas casas de apostas como a través dos *smartphones*.

Neste sentido, na actualidade o traballo cos CEIP e cos IES vese afectado pola práctica ausencia da figura das Educadoras nos equipos de benestar municipais, sendo este un dos primeiros elementos a cubrir co obxectivo posterior de iniciar un traballo conxunto e estable.

Así, se ben se constata a existencia nos centros escolares de actividades de carácter puntual relacionadas coas adiccións mencionadas, estas non son estables nin continuas no tempo, dificultando a posibilidade de establecer medicións e avaliacións dos seus efectos, así como impedindo o seguimento e garantía de éxito das mesmas.

³⁵ Disposición adicional cuarta da Lei 9/2017, do 8 de novembro, de Contratos do Sector Público, pola que se traspoñen ó ordenamento xurídico español as Directivas do Parlamento Europeo e do Consello 2014/23/UE e 2014/24/UE, de 26 de febreiro de 2014.

Deste xeito, considérase necesario o deseño dun programa estable de información e prevención sobre diferentes tipos de adiccións, con especial fincapé nas de carácter tecnolóxico e nas súas derivadas relacionadas co acoso e coa ludopatía. Este programa debería ser complementario coas diferentes accións que se desenvolven, de xeito puntual, por parte dos propios CEIP ou IES, de tal xeito que o deseño territorializado achegará unha maior riqueza e unha maior adaptación ás circunstancias locais.

Este programa, a liderar dende os departamentos de benestar locais, debe contar tanto cos centros educativos como coas ANPAS, considerando fundamental para o seu éxito a implicación das familias, para as que se desenvolverán accións específicas de información e sensibilización.

Como se pode comprobar, o traballo conxunto entre as institucións educativas e os departamentos municipais de benestar é básico á hora de establecer estratexias de prevención. A potencialidade desta colaboración, como foi mencionado con anterioridade, tamén abre portas para o desenvolvemento de programas relacionados coa nutrición infantil saudable que poden ser *refocalizados* atendendo á prioridade de loitar contra a exclusión social e a pobreza infantil dende a garantía da equidade.

Recomendación 15. Deseño de programas de nutrición saudable de proximidade en equidade nos CEIP e nos IES.

Na actualidade, unha das principais derivadas da desigualdade económica provocada, en grande medida, pola recente crise económica, é a relacionada coa pobreza e o risco de exclusión infantil. Este risco de exclusión infantil afecta á nutrición dos nenos e nenas, que en vez de caracterizarse polo consumo de alimentos saudables, se centra en consumo de procesados de baixo valor nutricional e baixo custo, afectando polo tanto ó seu desenvolvemento físico e mental, ó mesmo tempo que incide de xeito substancial no seu desenvolvemento académico.

Para paliar este fenómeno é posible o desenvolvemento dun programa de almozos saudables de proximidade que, co obxectivo explícito de fomentar o consumo de alimentos de proximidade non procesados, tamén conta co obxectivo implícito de garantir o axeitado almuerzo de todo o alumnado dos CEIP ou dos IES Cabo Ortegal e de Ortigueira sen establecer diferenzas entre eles.

Este programa, a liderar dende os departamentos de benestar locais, suporía a posta en contacto de (I) produtores, (II) persoal especializado en nutrición, (III) cociñas e/ou servizos de alimentación dos centros educativos, (IV) profesorado, (V) alumnado, e (VI) ANPAS; para o cal se debe contar co apoio tanto das diferentes concellerías municipais (con especial atención a promoción económica e emprego pola súa relación cos produtores de proximidade), así como da dirección dos centros educativos.

Ó longo das diferentes recomendacións vencelladas coa loita contra as diferentes exclusións é posible incidir na potencialidade coa que contan as actuacións en rede, así como o elevado interese das accións *multipropósito* deseñadas para os CEIP e os IES, de tal xeito que estas accións xeren

efectos en diferentes campos estratéxicos para as políticas de benestar locais e que, grazas á xeración da confianza entre os actores, abran posibilidades de novas actuacións posteriores.

D) Os coidados.

Un dos alicerces das políticas de benestar locais é o relacionado cos coidados ás persoas, tendo en conta a necesaria complementariedade entre as diferentes formas de coidados entre as que salientan, pola súa potencialidade, os coidados no fogar prestados a través do SAF; os coidados prestados a través de equipamentos especializados de proximidade como poden ser os Centros de Atención ás Persoas Maiores, as Escolas Infantís ou os Centros de Día e Centros Ocupacionais para persoas con discapacidades ou necesidades especiais; os coidados prestados a través de prazas de carácter residencial; ou os coidados prestados a través das redes familiares.

Neste sentido, tal como se expuxo previamente, é preciso incrementar o esforzo na dotación de equipamentos para a atención ás persoas maiores na comarca, tanto de carácter residencial como de proximidade ou Centros de Día xa que na actualidade o número de prazas existentes queda afastado dos obxectivos marcados pola Xunta de Galicia no ano 2008 establecida en 220 para as prazas residenciais e en 88 para as de proximidade.

Outro das grandes ferramentas das políticas locais relacionadas cos coidados é o SAF que, tanto na súa modalidade de dependencia como na de libre concorrência, conta cun salientable impacto na Comarca. Así, no ano 2018 o SAF chega a 318 persoas prestando máis de 111.000 horas de servizo por parte de 88 persoas auxiliares e 8 de coordinación, o cal amosa non unicamente a intensidade do servizo, senón a elevada capilaridade do mesmo, sobre todo tendo en conta o perfil medio do/a usuario/a (persoas maiores) e a evolución da poboación.

Con todo, un dos elementos que na actualidade está a marcar a actuación do SAF municipal ou libre concorrência, é a necesidade de cubrir as elevadas esperas derivadas do proceso de tramitación e valoración da dependencia e conseguinte prestación posterior dos seus abanos de servizos. Así, esta realidade seguida en boa parte dos Concellos supón que o SAF básico non sexa utilizada con criterios proactivos, senón como recurso previo á dependencia para persoas *de facto* dependentes pero que se atopan inmersas no proceso administrativo de valoración e tramitación de servizos.

Neste sentido, e co obxectivo de mellorar na prestación do SAF, considérase preciso acometer diferentes medidas.

Recomendación 16. Posta a disposición dos Concellos da Comarca de ferramentas de xestión do SAF.

Os Concellos xestionan as dúas modalidades do SAF de xeito mixto, aínda que se debe indicar que este a utilización de prestadores externos úsase só para a cobertura de vacacións ou baixas do

persoal municipal, se ben o caso do Concello de Mañón é diferente xa que conta con todo o servizo prestado de xeito directo.

Tendo en conta a amplitude dos equipos de auxiliares municipais, só o Concello de Ortigueira está a contar na actualidade cun sistema de xestión informática do mesmo, carecendo del o resto dos Concellos.

Neste sentido, e de cara a mellorar as ferramentas de planificación, seguimento e control do SAF que, como se está a comprobar, é intensivo en horas de prestación, en recursos económicos postos á súa disposición e en recursos humanos, é preciso dotar ós Concellos de sistemas informatizados que axilicen os traballos operativos e que axuden a mellorar o control do devandito servizo.

Recomendación 17. Deseño dun Plan de Formación territorializado con especificidade para o SAF.

A elevada intensidade do SAF en recursos humanos, así como a variación dos casos individuais ós que se enfrontan no seu traballo diario tanto os equipos técnicos como as persoas auxiliares, fan preciso o deseño de accións formativas específicas que permitan a actualización constante das persoas ás esixencias do traballo.

Ademais, é preciso ter en conta un elemento que, en numerosas ocasións non é ponderado con suficiencia. Trátase da elevada esixencia emocional á que se enfrontan as persoas profesionais dos equipos de benestar e que, con respecto ás auxiliares do SAF, viven en primeira persoa situacións de elevada tensión. Este elemento é preciso afrontalo a través de técnicas psicolóxicas co obxectivo de mellorar a saúde laboral e diminuír o risco do *profesional queimado/a*.

Finalmente, as accións formativas comarcais presenciais para as persoas profesionais do SAF levan implícito o establecemento de relacións entre estes profesionais, co cal se xeran dinámicas positivas de valor para o desempeño do servizo.

Recomendación 18. Deseño de protocolos de actuación para intervencións derivadas do SAF.

O SAF é un servizo que na Comarca está a chegar a máis de 300 fogares no ano 2018, polo que a súa elevada capilaridade convérteo nunha fonte de información dun enorme valor para os departamentos locais de benestar. Neste sentido, é preciso aproveitar este caudal para xerar novas intervencións que superen a atención directa ó/á usuario/a e que se focalicen, entre outras, na valoración da (I) necesidade de realizar obras de rehabilitación, accesibilidade ou mellora da habitabilidade das vivendas; e (II) a necesidade de realizar intervencións coas familias e coas persoas cuidadoras principais en materia de formación, respiro ou apoio psicolóxico.

A actuación dos departamentos de benestar municipais nestes aspectos é fragmentada, polo que é preciso crear procedementos para a intervención e homoxeneizala, sobre todo tendo en conta a importancia das devanditas actuacións.

Así, recoméndase o deseño de protocolos internos de actuación dos diferentes departamentos municipais (SAF, equipo técnico de benestar, urbanismo...) en relación á redacción (de ser preciso) de proxectos de obras de mellora da habitabilidade dos fogares e de solicitude de apoio económico (de ser o caso); en tanto que tamén se recomenda o deseño de protocolos para a prestación de servizos de apoio psicolóxico ás persoas coidadoras ou de intermediación en conflitos familiares, de acontecer.

Recomendación 19. Deseño dun proxecto piloto para a mellora do SAF a través da Terapia Ocupacional.

Como se vén comentando, o SAF é un servizo que na actualidade está a ocupar un volume importante de recursos municipais, chegando a numerosos fogares da Comarca e amosando a posibilidade de xerar novas intervencións con maior profundidade.

Este é o obxecto do proxecto piloto que se recomenda acometer na Comarca, dotando ós equipos SAF do profesional da Terapia Ocupacional que, para cada fogar, elabore un estudo de adaptación funcional e prevención de caídas. Estas funcións serán complementadas con obradoiros de memoria descentralizados onde o profesional da Terapia Ocupacional, en coordinación co resto do equipo de benestar, realizará actividades de reactivación e de prevención.

Este tipo de obradoiros terá dúas modalidades básicas. Os realizados en lugares públicos (centros sociais ou sociocomunitarios, por exemplo) ós que acudirán as persoas que non teñan dificultades de mobilidade ou que contan con posibilidade de transporte. Por outra parte, deseñase unha metodoloxía específica para realizar estes obradoiros en fogares de persoas con dificultades de mobilidade, xuntando en función das posibilidades, a veciños da do núcleo favorecendo a socialización e o contacto.

Ademais, os profesionais da Terapia Ocupacional formarán ás persoas integrantes do SAF da Comarca para mellorar as súas habilidades e coñecemento, así como asesorarán ás persoas usuarias na adquisición de axudas técnicas.

Recomendación 20. Deseño dun proxecto piloto para a detección temperá de dificultades de memoria e traballo con persoas coidadoras.

O elevado proceso de avellentamento que está a sufrir a Comarca fai que sexa preciso avanzar nas ferramentas da prevención e da detección temperá de problemas de memoria. Neste sentido, é preciso establecer complementariedades e pasos intermedios entre os (I) programas de

activación das persoas maiores (prevención), (II) o deseño de programas de detección, e (III) a prestación de servizos tanto a persoas usuarias como a familiares e cuidadoras de persoas con dificultades de memoria.

Dentro desta complementariedade, amósase necesario o deseño de programas para a preservación de memoria que integren a valoración do estado da función cognitiva de persoas susceptibles de integraren o devandito programa e que, ó mesmo tempo, informen e inicien os traballos con familiares e cuidadores/as sobre a situación e a evolución probable dos afectados, así como sobre as alternativas de servizos tanto para as propias persoas con problemas como para as persoas cuidadoras.

Deste xeito, este programa diríxese a persoas que amosen preocupación polo estado da súa memoria e ós seus familiares, sendo un servizo de prevención e detección, así como de inicio do acompañamento e dos traballos con ámbolos dous colectivos.

O conxunto de actuacións recomendadas, como se pode observar, incide na mellora do coñecemento dos equipamentos de proximidade relacionados coa atención ás persoas maiores existentes antes de camiñar cara a súa ampliación (reiterando a necesidade de prazas de carácter residencial), e do SAF de xeito integral entendendo como tal dende a dotación de sistemas actualizados de control de xestión, ata a xeración de actividades complementarias ó propio SAF, salientando pola súa importancia e impacto os programas de prevención e detección e de traballo con persoas cuidadoras.

E) Os equipos e a continuidade das políticas de benestar.

Un dos aspectos fundamentais nas políticas de benestar locais é o relacionado coa súa continuidade no tempo e, polo tanto, a súa estabilidade. Esta continuidade das actuacións, que é a fonte dos efectos que se procuran, non se acada sen contar coa continuidade dos equipos que as xestionan e implementan.

Como se puido comprobar, unha parte salientable dos recursos que os Concellos da Comarca utilizan para financiar as políticas de benestar procede da Deputación da Coruña que, a través da convocatoria anual, achega recursos ós Concellos para financiar parte dos equipos e parte do custo do SAF libre concorrencia. Con todo, este sistema de financiamento, alén de evolucionar de xeito substancial ó longo dos últimos anos, segue a ser de carácter anual, aspecto este que limita a continuidade procurada nas políticas de benestar locais a través da introdución de elementos de discontinuidade nos equipos.

Neste sentido, un dos aspectos que inflúen, segundo os equipos técnicos municipais, na presenza de retencias locais á hora de realizar a contratación efectiva de profesionais unha vez garantida o financiamento anual, é precisamente esta temporalidade, de tal xeito que avanzar na superación do marco temporal supón avanzar na cobertura definitiva dos equipos.

Ademais, na análise da situación dos equipos municipais salienta a debilidade detectada en relación á presenza de persoal técnico complementario ó do/a Traballador/a Social. Neste sentido, a posta a disposición por parte da Deputación da Coruña de financiamento para cubrir estes perfís non está a ser suficiente, incidindo na cobertura efectiva outros elementos como a xa mencionada anualidade ou outro tipo de aspectos operativos internos propios de cada Concello que, en todo caso, inflúen negativamente na cobertura dos postos e, polo tanto, na política de benestar local.

Ademais, esta casuística tamén afecta ó perfil administrativo que non se atopa implantado en tódolos Concellos, a pesar tanto da evidente necesidade do mesmo como da existencia de financiamento.

Tamén é preciso ter conta, con respecto ós equipos técnicos municipais, a necesidade de dotación dende unha perspectiva comarcal de perfís técnicos diferentes ós xa habituais nos Concellos que apoiem, amplíen e incrementen a profundidade tanto das accións xa desenvolvidas como doutro tipo de programas propostos que respondan ós salientables retos detectados.

Con respecto ás entidades sociais que traballan na Comarca, o contexto de actuación é máis esixente xa que, en moitas ocasións, a realización de actividades (cando non a propia supervivencia da entidade) depende do ciclo do financiamento anual, con tódolos seus condicionantes, polo que a superación do marco anual suporía unha importante estabilidade a tódolos niveis para a vida e actuación das entidades sociais, sobre todo das de limitado tamaño como é o caso.

Así, dentro dun marco xeral de avance na estabilidade do apoio técnico e financeiro que a Deputación da Coruña presta ós Concellos e ás entidades da Comarca, é preciso incidir nas seguintes recomendacións.

Recomendación 21. Reforzo da posta a disposición dos Concellos da posibilidade de contar con perfís complementarios.

Na actualidade, tal como se mencionou con anterioridade, os Concellos da Comarca ven limitada a amplitude dos equipos técnicos con figuras alén do/a Traballador/a Social. Así, o único Concello que conta, no primeiro trimestre do 2019, con perfil complementario ó do/a profesional de referencia é o de Ortigueira cunha psicóloga.

Este feito, que supón a ausencia práctica nos equipos de profesionais da Educación Social ou Familiar ou da psicoloxía, por exemplo, coa excepción de Ortigueira, comporta a limitación da actividade dos departamentos municipais de benestar e, polo tanto, poñen en cuestión a amplitude e profundidade dos diferentes programas.

Con respecto ó perfil administrativo, a súa implantación atópase máis estendida, se ben non consta no Concello de Cerdido a pesar da súa necesidade e do elevado rendemento en tarefas de apoio ó persoal técnico que ofrece no resto da Comarca.

Esta situación supón que sexa preciso reforzar a liña de apoio da Deputación en relación á dotación de persoal técnico e administrativo nos Concellos da Comarca ata a súa cobertura definitiva, se ben é preciso ter en conta dous aspectos.

En primeiro lugar, considérase que este apoio financeiro debe superar o horizonte temporal anual, camiñando na liña da estabilidade plurianual, co obxectivo non unicamente de reforzar a continuidade dos programas, senón de garantir a seguridade no fluxo financeiro para os Concellos, evitando así posibles dúbidas ou retencias xurdidas dos departamentos municipais xurídicos ou económicos.

En segundo lugar, é preciso facer fincapé non só na necesidade dos postos relacionados coa Educación Familiar ou Social, senón que na liña das recomendacións mencionadas, estes perfís débense ampliar ós profesionais da Terapia Ocupacional ou da Psicoloxía, por exemplo, co obxectivo de ampliar tanto os programas como a súa profundidade.

Ademais, seguindo co reforzo dos equipos, é preciso mellorar a coordinación comarcal e provincial da actuación dos perfís financiados, o cal redundará nun maior rendemento institucional e nunha maior integración das actividades.

Recomendación 22. Financiamento das actividades de benestar.

Como se pode comprobar, na actualidade o modelo de apoio financeiro da Deputación ós Concellos específico para as políticas de benestar locais céntrase no equipo e na actuación do SAF de libre concorrencia. Por outra banda, dentro do POS+ inclúese o financiamento que en modelos de colaboración previos se destinaba a actividades relacionadas, por exemplo, co avellentamento activo.

Con todo, estes dous sistemas de financiamento (o POS+ e o Programa anual para o Financiamento dos Servizos Comunitarios Municipais – FOPSS-), aínda que complementarios, xeran lóxicas de actuación diferenciadas relacionadas coa súa condicionalidade. Así, en tanto o POS+ reforza a autonomía local outorgándolle á axenda municipal unha elevada capacidade de distribución dos fondos, o FOPSS é un programa condicional de carácter sectorial. É dicir, é o maior ou menor peso da axenda local de benestar a que incide na asignación definitiva dos fondos do POS+ ás políticas de benestar, en tanto que a propia natureza do FOPSS garante a súa finalidade.

Neste sentido, tendo en conta a globalmente recoñecida debilidade das axendas locais de benestar, e no marco do avance na estabilidade e plurianualidade do actual modelo de colaboración entre a Área de Benestar da Deputación da Coruña e os Concellos proposta, é preciso incrementar esta colaboración a través da inclusión do financiamento de actividades de benestar que vaian alén das xa recoñecidas no POS+ ou das que se poidan implementar de xeito directo por parte da Deputación.

Así, recoméndase incluír no novo modelo financiamento actividades que sexan de especial interese na Comarca de Ortegal, como son as relacionadas coa xeración de sinerxias entre benestar e promoción económica e emprego, co deseño de actividades encamiñadas á mocidade e á prevención de adicións ou con programas para o traballo con cuidadores/as, aspectos estes nos que se recoñecen salientables baleiros na actualidade.

Recomendación 23. Programa de formación de benestar.

Dentro do Plan de Acción de Servizos Sociais contemplarase a necesaria elaboración dun Programa de Formación específico en materia de benestar que dea resposta ás necesidades de actualización dos equipos dos departamentos, e dentro do cal se insira de xeito específico a realidade do SAF como programa central cunha especial atención, como se menciona con anterioridade, ó traballo das persoas auxiliares.

Este Programa de Formación en benestar terá como principal obxectivo a actualización das ferramentas e metodoloxías coas que actúan os equipos, favorecendo a interdisciplinidade, e poñendo especial atención a aspectos como a xestión do SAF, o avellentamento, o enfoque sociosanitario ou que incidan en ocos recoñecidos como son os relacionados, por exemplo, co traballo coa mocidade ou coas persoas cuidadoras, aspectos que están a marcar o presente das políticas de benestar nos Concellos de Ortegal.

Estas accións formativas, para cuxa realización se solicitará especial colaboración ós equipos municipais, desenvolveranse con carácter territorial, incorporando, en función das temáticas, ó persoal das entidades sociais que traballen na Comarca, o cal derivará nun maior coñecemento mutuo e colaboración na liña da creación de redes de entidades de benestar comarcais.

O Programa de Formación en Benestar será complementado coa dotación, a nivel central, dun centro de recursos metodolóxicos e experiencias comparadas, completando así á formación presencial tradicional e poñendo a disposición dos equipos técnicos un abano de medios para a actualización e adaptación dos sistemas de traballo.

4.3 CONSIDERACIÓNS FINAIS.

O conxunto de recomendacións deseñadas para a mellora das políticas de benestar locais dos Concellos da Comarca de Ortegal insírense nun abano máis amplo recollido no Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña.

Este Plan de Acción, na liña de mellorar na estabilidade e de incrementar o apoio da Deputación ós Concellos, asume unha actuación de carácter integral que pretende mellorar a autonomía local, mellorar e incrementar os programas de actuación locais e o seu alcance dentro dunha estratexia de

actuación a medio prazo que incida, dende unha lóxica integrada e común, en diferentes grandes realidades sociais que están a determinar a actuación dos servizos locais.

Así, o Plan de Acción diseña actuacións a desenvolver a nivel central, empezando pola consolidación e avance do modelo de relación multinivel dende a óptica da estabilidade e da plurianualidade, e a nivel local en estreita coordinación cos equipos locais, para cuxo reforzo e apoio tamén se diseñan medidas específicas.

Neste sentido, a través destas medidas, así como dun punto de vista multidisciplinar e de rede, preténdese incidir en grandes aspectos como o devalo demográfico, o avellentamento ou a soidade que, se ben son unha realidade, medrarán en incidencia nos anos vindeiros. Ademais, préstase especial atención ás ferramentas de intervención dos equipos locais que, comezando polo Servizo de Axuda no Fogar e continuando pola introdución da perspectiva comarcal na dotación de equipos de apoio complementarios, serán potenciadas na liña de contribuír de xeito integral na mellora do benestar e da calidade de vida da poboación, así como a xerar territorios atractivos.

OS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DE ORTEGAL

Plan de Acción de Servizos Sociais

